

NAXÇIVAN MR ALİ MƏHKƏMƏSİNİN BÜLLETENİ 2006(1)

MÜNDƏRİCAT

**Buraxılış üçün
məsul şəxs:**

R.R.Süleymanov

Redaksiya heyəti :

*V.Ə.Abdullayev
Ə.K.Allahverdiyev
H.Q.Nəsimov
K.N.Nəbiyev*

Məsul katib :

M.D.Allahverdiyev

**Redaksiyanın
ünvanı :**

*Naxçıvan şəhəri,
Atatürk küçəsi, 19.
Tel.: 45-01-55
Faks:45-01-55*

Ön söz

Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Bülleteni haqqında rəy

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanına görə Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Azərbaycan Respublikasının Məhkəmə orqanları sistemində yeri

Hüquq təcrübəsi

Ali Məhkəmənin mülki işlər üzrə kollegiyasından

2005-ci ilin nəticələrinə görə statistik məlumatların təhlili

Ali Məhkəmənin cinayət işləri və inzibati xətərlərə dair işlər üzrə kollegiyasından

2005-ci ilin nəticələrinə görə statistik məlumatların təhlili

Ali Məhkəmənin ağır cinayətlərə dair işlər üzrə birinci instansiya kollegiyasından

2005-ci ilin və 2006-cı ilin ilk 4 ayının nəticələrinə görə statistik məlumatların təhlili

2006-cı ilin ilk 4 ayı ərzində baxılan cinayət işlərinin xülasəsi

İnsan hüquq və azadlıqları Konstitusiyə Məhkəməsinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsi, habelə 6-cı maddəsinin bəzi müddəaları İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində

Hüquq nəzəriyyəsi

Cinayətdə iştirakçılığın formaları və növləri

Hakimlərin özünüidare orqanlarından

Hakim korpusunun düzgün formalaşdırılması müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılmasının vacib şərtidir

Azad tribuna

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin bəzi müddəaları haqqında

Ali Məhkəmənin mətbuat xidmətindən

Ali Məhkəmənin sədrinin və hakimlərinin iştirakı ilə 2006-cı ildə keçirilən tədbirlərin xülasəsi

ÖN SÖZ

Bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin Bülletenin ilk nömrəsi işıq üzü görür. Hesab edirik ki, bu hadisə Ali Məhkəmə, Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən digər məhkəmələr, prokurorluq və hüquq-mühafizə orqanları, bütövlükdə muxtar respublikamız üçün çox əlamətdardır. Çünki Bülleten həm Ali Məhkəmənin tarixində, həm də muxtar respublikada bütövlüklə hüquq məsələlərinə həsr olunmuş ilk və yeganə dövrü nəşrdir.

Bülletenin ərsəyə gətirilməsini hansı hallar şərtləndirir?

İlk növbədə Bülletenin buraxılmasını gündəmə gətirən amillər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanında məhkəmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi ilə bağlı məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına ünvanladığı tövsiyələrdir.

Fərmanda digər orqanlarla yanaşı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinə də məhkəmə fəaliyyətinin hüquqi və informasiya təminatının həyata keçirilməsini təkmilləşdirmək, məhkəmələrdə yeni informasiya texnologiyalarını tətbiq etmək tövsiyə olunur. Fərmanın mənasına görə məhkəmələrin, məhkəmə aparatlarının işini təkmilləşdirməklə, o cümlədən məhkəmə orqanlarının informasiya təminatını yaxşılaşdırmaqla məhkəmələrin fəaliyyətini cəmiyyətimizin inkişaf proseslərinin ortaya çıxardığı beynəlxalq birlik tərəfindən meyar kimi qəbul olunmuş yeni tələblərə uyğunlaşdırmaq və beləliklə insanların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini daha səmərəli şəkildə təmin etmək olar.

Şübhəsiz ki, biz Dövlət Başçısının tövsiyyəsini mühüm bir vəzifə kimi qəbul edir və Bülletenin buraxılmasını bu tövsiyyənin həyata keçirilməsi yönündə ilk addım kimi dəyərləndiririk.

Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, muxtar respublikanın əhalisinin hüquqi yardıma olan tələbatının bu orqanlar tərəfindən həm kəmiyyət, həm keyfiyyət baxımından kifayət qədər ödənilməsi Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin də xüsusi önəm verdiyi və daim diqqətdə saxladığı məsələlərdir. Ali Məclisin Sədri cənab Vasif Talibovun 6 yanvar 2004-cü ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin 2-ci çağırış 5-ci sessiyasında məhkəmələrin, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı məruzəsində söylədiyi fikirlər indi də öz aktuallığını saxlamaqdadır. Cənab Vasif Talibov məhkəmə fəaliyyətinin mühüm tərəfi kimi məhkəmə, hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri, muxtar respublikanın əhalisi ilə qanunvericiliyin izahı, ümumiyyətlə hüquqi maarifləndirmə işinin təşkilini önə çəkmiş, bu sahədə əməli tədbirlərin həyata keçirilməsinin zəruriliyini xüsusi vurğulamışdır.

Ümidvarıq ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin Bülleteni məhkəmələrdə, hüquq-mühafizə orqanlarında fəaliyyət göstərən şəxslərin, Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhalisinin hüquqi cəhətdən maarifləndirilməsinə layiqincə xidmət edəcək, bu mühüm vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün yaxşı vasitə olacaqdır.

Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual və mülki-prosessual qanunvericiliyi ədalət mühakiməsinin aşkarlığı prinsipini məhkəmə fəaliyyətinin əsas şərtlərindən biri kimi təsbit edir. Aşkarlıq prinsipinə əməl olunması məhkəmə fəaliyyəti üzərində ictimai nəzarətin təmin olunması deməkdir. Artıq Bülleten vasitəsi ilə məhkəmə qərarlarını yalnız məhkəmə zalında olan məhdud sayda insanlara deyil, daha geniş auditoriyaya çatdırmaqla, statistik məlumatları dərc etməklə, ümumiyyətlə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair bütün məsələlər haqqında əhalini məlumatlandırmaqla, məhkəmə fəaliyyətini sözün əsl mənasında ictimai nəzarətin obyektinə çevirmək olar.

Azərbaycan Respublikasının 2004-cü il 28 dekabr tarixli qanunu ilə Məhkəmələr və Hakimlər haqqında qanunun 5-ci maddəsinə edilmiş dəyişikliyə görə kassasiya və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin, yəni o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin bütün qərarları, eləcə də birinci instansiya məhkəmələrinin ləğv edilmiş qərarları dərc edilməli və elektron daşıyıcılarda yayılmalıdır. Bu normanın mahiyyəti ondadır ki, yuxarı instansiya məhkəmələrinin qərarlarının, habelə birinci instansiya məhkəmələrinin ləğv edilmiş qərarlarının dərc edilməsi yolu ilə vahid məhkəmə təcrübəsini formalaşdırmaq, maddi və prosesual hüquq qaydalarının düzgün tətbiq olunmasını təmin etmək, məhkəmə, ibtidai araşdırma səhvlərinin baş verməsi ehtimalını azaltmaq olar.

Hesab edirik ki, bu məqsədlərə çatmaq üçün Bülleten mühüm və əvəzedilməz vasitə rolunu oynaya bilər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin Sədrinin tövsiyələrindən, qanunvericiliyin tələblərindən çıxış edərək, biz Bülletenin formatını və strukturunu müəyyən etmişik.

Bu nəşrin başlıca məqsədi ədalət mühakiməsinin aşkarlıq prinsipinə əməl etmək və bu yolla məhkəmə fəaliyyəti üzərində ictimai nəzarətin həyata keçirilməsini təmin etmək olduğu üçün, biz Bülletenə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi haqqında məlumatları özündə əks etdirən «Hüquq təcrübəsi» adı altında sərlövhəni daxil etmişik. Bu sərlövhədə məhkəmə fəaliyyətinə dair statistik məlumatlarla yanaşı, Ali Məhkəmənin kollegiyaları tərəfindən çıxarılan qərarlar icmal şəklində dərc ediləcək və bu yolla həm də düzgün hüquq tətbiqi təcrübəsi formalaşdırılacaqdır. Eyni zamanda həmin sərlövhə daxilində ayrıca olaraq insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarına və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə həsr olunmuş alt sərlövhə nəzərdə tutmuşuq. Bunu etməkdə məqsədimiz o olub ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin yuxarı məhkəmə orqanlarına, o cümlədən Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinə ünvanladığı İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işinin təşkil edilməsi və onun məhkəmə təcrübəsində nəzərə alınması haqqında tövsiyyəsini həyata keçirək. Ümid edirik ki, nəticə etibarilə bu işin təşkili insan hüquq və azadlıqlarının məhkəmələr tərəfindən daha səmərəli şəkildə müdafiə olunmasına və bu məsələlərə dair düzgün məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasına gətirib çıxaracaqdır.

Eyni zamanda nəşri hüququn fundamental məsələləri üzrə ciddi araşdırmalar və təhqiqatlar mənbəyinə, hüququn nəzəri və tətbiqi məsələləri ilə bağlı elmi diskussiyalar məkanına çevirmək və beləliklə muxtar respublikada hüquq elminin inkişafına fayda gətirmək üçün Bülletendə «Hüquq nəzəriyyəsi» sərlövhəsini nəzərdə tutmuşuq.

Düşünürük ki, Bülletenin əsas oxucuları hakimlər, məhkəmə işçiləri olduğuna görə, məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə orqanlarının fəaliyyətinə, onların qəbul etdikləri qərarlara, bu sahəyə dair analitik materiallara həsr olunmuş «Hakimlərin özünüidarə orqanlarından» sərlövhəsi həmin spesifik auditoriyada kifayət qədər maraq doğuracaqdır. Bundan başqa bu rubrikada dərc olunan materiallar hakim olmaq istəyən şəxslərin də marağını ödəyər bilər.

Bülletenin formatı haqqında düşünərkən, onu da nəzərə almışıq ki, bu nəşr Naxçıvan Muxtar Respublikasında hüquq məsələlərinə həsr olunmuş hələlilik yeganə nəşrdir. Muxtar respublikada peşəsi və ya təhsili ilə əlaqədar hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən, hüququ öyrənən və yaxud ona maraq göstərən şəxslər isə kifayət qədərdir. Sadəcə Naxçıvan Dövlət Universitetində təşkil olunmuş hüquq fakültəsində 100 nəfərdən artıq tələbənin oxuduğunu qeyd etmək kifayətdir. Bunlara icra hakimiyyəti orqanlarında, prokurorluqda, hüquq-mühafizə sahəsində, notariatda, VVADQ orqanlarında hüquqşünas ixtisası üzrə işləyən şəxslərin sayını əlavə etsək, nə çox insanın belə bir nəşrə ehtiyacının olduğunu daha aydın şəkildə təsəvvür edərik. Bu tələbatdan çıxış edərək, biz bülleten kimi nəşrlər üçün xarakterik olan ənənəvi formatdan kənara çıxıb, buraya «Azad tribuna» adlandırdığımız sərlövhəni daxil etmişik. Bu sərlövhədə hüquq elminə xüsusi maraq göstərən tələbələrin, məhkəmə orqanlarında işləməyən hüquqşünasların məqalələrini, hazırladıqları digər analitik materialları dərc etməklə bir tərəfdən təhsil ocağında və hüquq sahəsində çalışan insanlarda hüquq elminə marağın artmasını stimullaşdırmaq olar, digər tərəfdən həmin oxucuların hesabına Bülletenin auditoriyası xeyli genişləndirildiyi üçün, hüquqi maarifləndirmə işinin səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə yüksələr.

Ali Məhkəmənin, muxtar respublikanın digər məhkəmələrinin fəaliyyəti müvafiq icraatlar daxilində işlərə baxmaqla bitmir. Məhkəmələrdə təşkilati işlər görülür, Ali Məhkəmənin Rəyasət Heyətinin bu və ya digər məsələlərlə bağlı iclasları keçirilir, seminarlar, müşavirələr təşkil olunur, hakimlər, məhkəmə işçiləri muxtar respublikada və yaxud onun hüdudlarından kənarda təşkil olunan tədbirlərdə iştirak edir, müxtəlif orqanların, təşkilatların nümayəndələri məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı respublikamıza səfər edirlər. Bu sahədə Ali Məhkəmənin, muxtar respublikanın digər məhkəmələrinin fəaliyyətini işıqlandırmaq üçün Bülletendə «Ali Məhkəmənin mətbuat xidmətindən» sərlövhəsi açılmışdır. Çalışacağıq ki, zəruri hallarda Ali Məhkəmənin mətbuat xidmətinin hazırladığı məlumatlar həmin tədbirlərə aid fotoşəkillərlə müşayiət olunsun.

Düşünürük ki, yuxarıda qeyd olunan sərlövhələr daimi olacaq, lakin onlara gələcəkdə başqa sərlövhələr də əlavə oluna bilər. İlk olaraq Bülletenin ildə iki dəfə, yəni hər altı aydan bir buraxılmasını nəzərdə tutmuşuq. Təbii ki, Bülletenin bir neçə nömrəsi buraxıldıqdan sonra oxucularda onun haqqında daha dolğun və güzgün təsəvvür formalaşacaq və biz də oxucu rəylərini nəzərə alıb Bülletenin təkmilləşdirilməsi üzərində işimizi davam etdirəcəyik. Ümid edirik ki, oxucularımızın dəyərli məsləhətləri ilə biz keyfiyyətli hüquq nəşrinin buraxılmasına müvəffəq olcağıq və Bülletenimiz uzun illər muxtar respublikanın hüquqşünaslarına, bütün əhalisinə xidmət etməklə məhkəmə işçilərinin, hüquq sahəsində çalışan digər mütəxəssislərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılmasına, muxtar respublikada yaşayan hər bir insanın hüquqi yardımı olan tələbatının ödənilməsinə öz töhvəsini verəcəkdir.

RAMİZ SÜLEYMANOV
Naxçıvan Muxtar Respublikası
Ali Məhkəməsinin sədri

**«NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ
ALİ MƏHKƏMƏSİNİN BULLETENİ» HAQQINDA
RƏY**

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrdə həyatımızın bütün sahələri ilə bağlı islahatlar həyata keçirilmişdir. Həmin islahatlar öz müsbət təsirini göstərmiş və bu xətt Ölkə Prezidenti Cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Hakimiyyət strukturunda mühüm bir istiqamət təşkil edən məhkəmə sistemi artıq respublikamızda özünəməxsus mövqe qazanmış, hakimiyyətin mühüm bir qolu kimi geniş və müstəqil fəaliyyət göstərir. Məhkəmə sisteminin, bütövlükdə hüquq-mühafizə orqanlarının işinin təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi ilə bağlı Dövlət Başçısının bir sıra qərar və sərəncamları bu işin yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdir. Artıq ölkəmizdə bununla bağlı islahatlar aparılır və məhkəmə sistemi təkmilləşdirilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəmə sistemi və hüquq-mühafizə orqanları bu təkmilləşdirilmələrdən kənarda qalmır, ön sıralarda gedirlər. Ümumiyyətlə, muxtar respublikamızda məhkəmə sisteminin, hüquq-mühafizə orqanlarının işi yüksək səviyyədə qurulmuş, hüquqi təbliğata, ictimaiyyətlə əlaqəyə geniş yer verilir. Təsadüfi deyildir ki, muxtar respublikada ictimai-siyasi sabitlik bərqərar olmuş, demək olar ki, bütün növ cinayətlər minimum həddə endirilmişdir.

Yenicə işıq üzü görən «Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin Bulletinı» muxtar respublikada fəaliyyət göstərən məhkəmələrin, hüquq-mühafizə orqanlarının işini geniş istimaiyyətə tanıdacaq, əhalinin hüquqi cəhətdən maarifləndirilməsinə layiqincə xidmət edəcəkdir.

İlk dəfə olaraq nəşr edilən «Bulletin» yüksək səviyyədə, elmi prinsiplər əsasında hazırlanmış və geniş ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri, «Bulletin»in buraxılışına məsul olan R.Süleymanov Ön sözdə qarşıda duran vəzifələrdən və bu nəşrin əhəmiyyətindən bəhs etmiş və «Bulletin»in muxtar respublika məhkəmələri, hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları üçün oynadığı roldan söhbət açmışdır.

«Bulletin»də verilən məqalələr, statistik təhlillər, Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin məhkəmə orqanları sistemində yeri və bu kimi yazılar ciddi maraq doğurur və muxtar respublikanın məhkəmə sistemi haqqında aydın təsəvvür yaradır. Hakim korpusunun formalaşdırılması, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin bəzi müddələrinin təhlili, Cinayətdə iştirakçıların forma və növləri, verilən informasiyalar muxtar respublika məhkəmələri, hüquq-mühafizə orqanları haqqında kifayət qədər dolğun təsəvvür yaradır.

«Bulletin»in ilk buraxılışı bunu bir daha deməyə əsas verir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəmələri və hüquq-mühafizə orqanları qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gələcək və bu işləri «Bulletin» vasitəsi ilə həmin sistemin əməkdaşlarına, muxtar respublikada yaşayan hər bir sakinə çatdıracaq və onların hüquqi yardıma olan tələbatlarını ödəyəcəkdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin «Bulletin»in nəşrə başlaması münasibətilə məhkəmə sistemi, hüquq-mühafizə orqanlarının bütün əməkdaşlarını təbrik edir, jurnalın hazırlanmasında əməyi olan bütün heyətə uğurlar arzulayıram.

İSMAYIL HACIYEV
Akademik, AMEA Naxçıvan
Bölməsinin sədri

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN 19 YANVAR 2006-CI İL
TARİXLİ FƏRMANINA GÖRƏ
NAXÇIVAN MR ALİ MƏHKƏMƏSİNİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
MƏHKƏMƏ ORQANLARI SİSTEMİNDƏ YERİ**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İ.Əliyev 19 yanvar 2006-cı ildə «Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiq edilməsi barədə» fərman imzalamışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 30 dekabr 2005-ci ildə imzalanmış həmin qanun və onun tətbiqi məsələlərini həll edən fərmanla Azərbaycan Respublikasının məhkəmə orqanları sistemində mühüm dəyişikliklərin edilməsi nəzərdə tutulur.

Yeniliklərin miqyası onu göstərir ki, artıq bu qanun və fərmanla, həmçinin buna qədər 2004-cü ilin dekabr ayında «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununa hakimlərin seçim prosedurunun yeni dəyərlər əsasında aparılmasını müəyyən edən dəyişikliklərin edilməsilə, Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında qanunun qəbul edilməsi və bu qanun əsasında Məhkəmə-Hüquq Şurasının, eləcə də Hakimlərin Seçki Komitəsinin məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə orqanları kimi formalaşdırılması ilə ölkədə ardıcıl aparılan hüquq islahatlarının yeni mərhələsi başlayır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanı, eləcə də «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununa edilmiş dəyişikliklər Naxçıvan Muxtar Respublikasında da məhkəmə orqanlarının təşkili ilə bağlı köklü islahatların aparılmasını nəzərdə tutur . Həmin yeniliklərin bir çoxu Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi ilə bağlıdır. Yeniliklər o qədər əhəmiyyətli və dərin ki, artıq Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin statusunun və onun Azərbaycan Respublikasının məhkəmə orqanları sistemində yerinin yenidən müəyyən edilməsindən danışmaq olar.

Hesab edirik ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi ilə əlaqədar qanunda və möhtərəm Prezidentin Fərmanında nəzərdə tutulan yeniliklərin əhəmiyyətini və mütərəqqiliyini, onların hansı zərurətdən meydana gəlməsini və praktiki baxımdan hansı nəticələrə gətirib çıxaracağını dərk etmək üçün Ali Məhkəmənin tarixini, onun inkişaf mərhələlərini nəzərdən keçirmək faydalı olardı.

Hazırkı mərhələyədək muxtar respublikanın ali məhkəmə orqanı uzun tarixi yol keçmiş, bu tarix Naxçıvan Muxtar Respublikasının, bütövlükdə Azərbaycanın tarixi ilə sıx bağlı olub, ölkənin və muxtar respublikanın müxtəlif zaman kəsiyində yaşadığı dövrü özündə əks etdirmişdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda müstəqil dövlətin mühüm institutları kimi məhkəmə orqanlarının yaradılmasına ilk dəfə Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti dövründə (1918-1920) başlandı.

Lakin Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti dövründə Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda vahid məhkəmə orqanları sisteminin yaradılması prosesi başa çatdırılmamış qaldı.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulması və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının yaradılması ilə artıq bu dövrün və kommunist ideologiyasının tələblərinə cavab verən məhkəmə orqanları təşkil edilməyə başlandı.

Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1922-ci il 09 dekabr tarixdə keçirilən 2-ci sessiyasında «Azərbaycan SSR Məhkəmə quruluşu haqqında» ilk Əsasnamə qəbul edildi.

09 dekabr 1922-ci il tarixli Əsasnaməyə uyğun olaraq 13 fevral 1923-cü ildə yaradılan Azərbaycan SSR Yuxarı Məhkəməsi Azərbaycan SSR-in bütün ərazisində məhkəmə fəaliyyətinə nəzarəti vahid mərkəzdən həyata keçirən yuxarı məhkəmə orqanı kimi təşkil olunmuşdu. Bu nəzarətin yerlərdə daha səmərəli

həyata keçirilməsini və məhkəmə orqanlarının yerli əhaliyə daha yaxın təşkil olunmasını təmin etmək üçün 11 oktyabr 1924-cü ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Naxçıvan MSSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin birgə qərarı ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasında Azərbaycan SSR Yuxarı Məhkəməsinin bölməsi yaradıldı.

1922-ci il 30 dekabr tarixdə SSRİ-nin yaradılması ilə əlaqədar digər dövlət strukturlarında olduğu kimi Azərbaycan SSR məhkəmə orqanları sistemində də müəyyən dəyişikliklər həyata keçirildi. 1924-cü il 29 oktyabr tarixdə «SSRİ müttəfiq respublikalarının məhkəmə quruluşunun əsasları haqqında» qanun qəbul edildikdən sonra buna uyğun olaraq Azərbaycan SSR MİK özünün 1925-ci il 3 yanvar tarixli qanunu ilə Azərbaycan SSR Yuxarı Məhkəməsinə Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinə çevirdi və buna müvafiq olaraq Naxçıvan MSSR-də fəaliyyət göstərən bölmə də artıq Ali Məhkəmənin Naxçıvan MSSR-də bölməsi adlandırıldı.

Ali Məhkəmənin Naxçıvan MSSR-də fəaliyyət göstərən bölməsi həm birinci instansiya məhkəməsi kimi onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət və mülki işlərə xalq iclasçılarının iştirakı ilə baxıb hökm və qətnamələr çıxarır, həm də ikinci instansiya məhkəməsi kimi muxtar respublikanın ərazisində yerləşən birinci instansiya məhkəmələrinin baxdıqları cinayət və mülki işlərdən verilmiş şikayətlərə və protestlərə üç nəfər daimi məhkəmə üzvünün iştirakı ilə baxıb qərar və qəradadlar çıxarırdı. Bu isə o deməkdir ki, Ali Məhkəmənin Naxçıvan MSSR-də olan bölməsi əhatə etdiyi ərazidə fəaliyyət göstərən rayon xalq məhkəmələri üçün həm də yuxarı məhkəmə orqanı sayılırdı.

Azərbaycanda məhkəmə sistemini SSRİ MİK tərəfindən 1924-cü il 29 oktyabr tarixdə qəbul edilmiş «SSRİ və müttəfiq respublikaların məhkəmə quruluşunun əsasları haqqında» qanuna tam uyğun şəkildə təşkil etmək üçün Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi 6 iyul 1927-ci il tarixli qərarı ilə Azərbaycan SSR-də məhkəmə quruluşu haqqında yeni əsasnaməni təsdiq etdi.

Bu Əsasnaməyə uyğun olaraq, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən mahal məhkəmələri ləğv olundu və onların yerinə respublika üzrə 16 mühüm işlər üzrə xalq məhkəməsi yaradıldı. Həmin dövrdə artıq Naxçıvan MSSR-də də mühüm işlər üzrə xalq məhkəməsi fəaliyyət göstərirdi. Lakin Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin Naxçıvan MSSR üzrə bölməsinin fəaliyyət göstərməsi həmin 6 iyul 1927-ci il tarixli Əsasnamədə nəzərdə tutulmurdu. Bu hal «SSRİ və müttəfiq respublikaların məhkəmə quruluşu haqqında» Qanunla uzlaşmırdı. Odur ki, Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Xalq Komissarları Sovetinin 3 mart 1928-ci il tarixli qərarı ilə Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin Naxçıvan MSSR-də bölməsi bərpa edildi.

Azərbaycan SSR MİK-nin və XKS-nin 23 avqust 1934-cü il tarixli qərarı ilə 6 iyul 1927-ci il tarixli Əsasnaməyə bir sıra dəyişikliklər edildi. Həmin dəyişikliklərdən biri də Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin Naxçıvan MSSR-də fəaliyyət göstərən bölməsinin ləğv edilməsi və onun əvəzinə Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin yaradılması idi.

Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin səlahiyyətlərinə qanunla ona aid edilmiş işlərə birinci instansiya məhkəməsi qismində baxmaq, həmçinin onun fəaliyyəti dairəsində olan məhkəmələr üzərində məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirmək daxil idi.

Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin üzvləri Naxçıvan MSSR-in Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi tərəfindən təsdiq olunurdu. Bunula yanaşı Azərbaycanın Xalq Ədliyyə Komissarı Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin sədrinin və üzvlərinin namizadliyini rədd etmək hüququna malik idi.

Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin sədrinin səlahiyyətlərinə məhkəmə aparatının bütün idarəetmə və təşkilati məsələlərini həll etmək, intizam tədbirləri tətbiq etmək, işlərə baxmaq üçün məhkəmə heyətlərini yaratmaq, məhkəmə orqanlarının təftişini təşkil etmək aid edilmişdi.

Fikrimizcə, Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin muxtariyyatın müstəqil məhkəmə orqanı kimi təsis edilməsi və səlahiyyətinə daxil olan məsələlərin dairəsi onu hazırkı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali məhkəməsinin «sələfi» kimi qiymətləndirməyə və beləliklə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin yaranma tarixi olaraq məhz Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin təşkil edildiyi günü, yəni 1934-cü il 23 avqust tarixini qəbul etməyə əsas verir.

1936-cı ildə SSRİ-nin II Konstitusiyası və bununla əlaqədar 1937-ci ildə Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyası qəbul edildi.

Yeni Konstitusiyanın X fəslə Azərbaycan SSR-də məhkəmə və prokurorluq orqanlarının təşkili və fəaliyyətinə həsr olunmuşdu. Konstitusiyanın 110-cu maddəsində müəyyən edilirdi ki, Azərbaycan SSR-də ədalət mühakiməsi Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi, Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi, DQMV Vilayət Məhkəməsi, SSRİ Ali Sovetinin qərarı ilə yaradılan SSRİ xüsusi Məhkəmələri və xalq məhkəmələri tərəfindən həyata keçirilir. Beləliklə, həmin dövrdən Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsi artıq Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi adı altında fəaliyyət göstərməyə başladı.

Yuxarı məhkəmələrin işə baxmaq səlahiyyətlərini genişləndirmək üçün SSRİ Rəyasət Heyətinin 14 avqust 1954-cü il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi ilə yanaşı Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinə də yenidən rəyasət heyətləri yaradıldı.

SSRİ Ali Sovetinin 1957-ci il 12 fevral tarixli Qanununa görə isə həmin vaxta qədər xüsusi məhkəmələr kimi fəaliyyət göstərən nəqliyyat məhkəmələri Azərbaycanda da ləğv edildi və onların səlahiyyətləri aidiyat üzrə Azərbaycan SSR-in müvafiq məhkəmələrinə, o cümlədən Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinə verildi.

SSRİ Ali Sovetinin 1958-ci il dekabr ayının 25-də keçirilmiş sessiyasında «SSRİ, müttəfiq və muxtar respublikaların məhkəmə quruluşu haqqında qanunvericiliyin əsasları» qəbul edildi. Bu Əsaslara uyğun olaraq Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1960-cı il 8 dekabr tarixli 5-ci sessiyasında «Azərbaycan SSR-də məhkəmə quruluşu haqqında» Azərbaycan SSR Qanunu qəbul edildi. Həmin Qanuna uyğun olaraq Azərbaycan SSR-də rayon xalq məhkəmələri, DQMV Vilayət Məhkəməsi, Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi və Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi fəaliyyət göstərirdi. Qanuna görə Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin hakimləri Naxçıvan MSSR Ali Soveti tərəfindən 5 il müddətinə seçilirdilər. Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin hakimlərinin say tərkibini isə Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti müəyyən edirdi.

1960-cı il 8 dekabr tarixli Qanuna müvafiq olaraq Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş mülki işlərə və cinayət işlərinə birinci instansiya məhkəməsi qismində baxır, muxtar respublikanın rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinin məhkəmə fəaliyyətinə nəzarət edir, xalq məhkəmələrini təftiş edir və onların bütün fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirirdi.

Bununla yanaşı Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi həmin dövrdə rayon (şəhər) məhkəmələrinin idarəçilik işləri ilə də məşğul olurdu. Çünki SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin 4 avqust 1956-cı il tarixli fərmanı ilə həmin funksiyaları yerinə yetirən muxtar respublikaların ədliyyə nazirlikləri, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1959-cu il 7 dekabr tarixli fərmanı ilə Azərbaycan SSR Ədliyyə Nazirliyi ləğv olunmuşdu.

1960-cı il 8 dekabr Qanununa görə Naxçıvan MSSR Ali məhkəməsi sədrdən, sədr müavinindən, məhkəmə üzvlərindən və xalq iclasçılarından ibarət aşağıdakı quruluşda fəaliyyət göstərirdi:

- a) mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyası;
- b) cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyası;
- c) məhkəmənin rəyasət heyəti.

Naxçıvan MSSR Ali məhkəməsinin mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyası birinci instansiya məhkəməsi qismində qanunla bu məhkəməyə aid edilmiş mülki işlərə, kassasiya instansiyası məhkəməsi qismində isə əhatə etdiyi ərazidə olan rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinin qanuni qüvvəyə minməmiş qətnamələrindən, qəraradlarından və xalq hakimlərinin qərarlarından verilən şikayətlərə və protestlərə baxırdı.

Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyası birinci instansiya məhkəməsi qismində qanunla bu məhkəməyə aid edilmiş cinayət işlərinə, kassasiya instansiyası məhkəməsi qismində isə muxtar respublikanın rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinin qanuni qüvvəyə minməmiş hökmlərindən, qəraradlarından və xalq hakimlərinin qərarlarından olan şikayətlərə və protestlərə baxırdı.

1960-cı il 8 dekabr tarixli Qanunla Naxçıvan MSSR Ali məhkəməsinin Rəyasət Heyətinə geniş səlahiyyətlər verilmişdi. Rəyasət Heyəti:

a) rayon (şəhər) xalq məhkəmələrinin qanuni qüvvəyə minmiş hökmlərindən, qətnamələrindən, qəraradlarından, xalq hakimlərinin qərarlarından olan protestlərə baxır;

b) aşağı məhkəmələrin təftiş yekunlarını nəzərdən keçirir, onların iş təcrübəsi materiallarını ümumiləşdirib müzakirə edir və bu məsələlər haqqında qərar çıxarırdı.

Qanunun tələbinə görə Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin sədri vəzifəsinə görə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin və onun Plenumunun üzvü idi.

1977-ci ildə SSRİ-nin yeni Konstitusiyasının qəbul edilməsi ilə əlaqədar ölkənin, o cümlədən Azərbaycan SSR-in məhkəmə orqanları sistemini müəyyən edən qanunvericilik də yeniləşdi.

1981-ci ilin iyun ayının 16-da «Azərbaycan SSR-də məhkəmə quruluşu haqqında» yeni Qanun qəbul edildi.

1960-cı il Qanunu ilə müqayisədə məhkəmə quruluşu haqqında yeni Qanun Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin səlahiyyətlərini daha da genişləndirdi. Ali Məhkəmənin 1960-cı il tarixli qanunu ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətlərinə işlərə nəzarət qaydasında və yeni açılmış hallar üzrə baxmaq səlahiyyətləri əlavə edildi. Bundan başqa həmin Qanunla Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin Rəyasət Heyətinə qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Naxçıvan MSSR Ali Sovetinə və ya onun Rəyasət Heyətinə Naxçıvan MSSR qanunlarının şərh edilməsi ilə bağlı təqdimatla müraciət etmək hüququ verildi. Yeni Qanuna görə Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin sədri qanunla müəyyən edilmiş hallarda mülki işlər barəsində məhkəmə qərarlarının icrasını dayandıra, qanun və hüquq pozuntularının yaranma səbəbləri və onu doğuran şəraitin aradan qaldırılması yolları barədə dövlət orqanlarına, ictimai təşkilatlara və vəzifəli şəxslərə təqdimatlar verə bilərdi.

1990-cı il 26 iyun tarixdə «Azərbaycan SSR-də məhkəmə quruluşu haqqında» yeni qanun qəbul edildi və bu Qanunla 1981-ci il qanununda təsbit edilən bir sıra qaydalar dəyişdirildi.

Lakin həmin dövrdə SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycanda cərayan edən hadisələr, ən başlıcası 18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini əldə etməsi məhkəmə quruluşunun, ədalət mühakiməsi qaydalarının daha geniş və köklü şəkildə dəyişdirilməsini tələb edirdi.

Lakin digər sahələrdə olduğu kimi, məhkəmə orqanları sistemində aparılan dəyişikliklər də yetərli deyildi.

Ancaq 1993-cü ildə xalqın ümumilli lideri möhtərəm Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə bu islahatların aparılması üçün real şərait yarandı və Prezident H.Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə Azərbaycan Respublikasının müstəqil, hüquqi dövlət kimi təşəkkül tapmasını təmin edə biləcək məhkəmə islahatlarına başlanıldı.

Bu islahatların bünövrəsində möhtərəm Heydər Əliyevin sədrliyi ilə hazırlanmış 12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dayanır.

Konstitusiyada Azərbaycan Respublikasında müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılması təsbit olunur.

Konstitusiyanın həmin müddəasına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsinin qabaqcıl təcrübə əsasında həyata keçirilməsini təmin etmək və müstəqil məhkəmə hakimiyyətini yaratmaq məqsədi ilə 10 iyun 1997-ci ildə «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi.

«Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi və məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsinə dair tədbirlər barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 dekabr 1998-ci il tarixli Fərmanı ilə həmin qanunun tətbiq edilməsini və ədalət mühakiməsini həyata keçirən müstəqil məhkəmə sisteminin yaradılmasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında məhkəmə-hüquq Şurası yaradıldı və onun Əsasnaməsi təsdiq edildi.

Məhkəmə hüquq Şurası 7 nəfər üzvdən təşkil olundu və Naxçıvan MR Ali məhkəməsinin sədri də Şuranın tərkibinə daxil edildi.

Məhkəmə-hüquq Şurasının hazırladığı təklifə əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 17 iyun 1999-cu il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri yenidən təşkil edildi.

Həmin Fərmana əsasən Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin hakimlərinin sayı 14 nəfər müəyyən olundu.

«Məhkəmələr və Hakimlər haqqında» 10 iyun 1997-ci il tarixli Qanun Azərbaycan Respublikasında üçpilləli məhkəmə sistemini bərqərar etdi və müvafiq Məcəllələr, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual, Cinayət-Prosessual Məcəllələri qəbul edildikdən sonra 2000-ci ilin sentyabr ayından bu sistem real olaraq fəaliyyət göstərməyə başladı.

Qanuna görə bu üçpilləli sistem daxilində Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin yeri həm birinci instansiya, həm də ikinci-apellyasiya instansiyası məhkəməsi kimi müəyyən edildi.

Bu təyinatə uyğun olaraq Ali Məhkəmənin tərkibində qanunla onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş ağır cinayət işlərinə baxan ağır cinayətlərə dair işlər üzrə birinci instansiya kollegiyası, muxtar respublikanın ərazisində fəaliyyət göstərən rayon (şəhər) məhkəmələrinin cinayət işləri və inzibati xətalara dair materiallar eləcə də mülki işlər üzrə qanuni qüvvəyə minməmiş qərarlarından verilən apellyasiya şikayətlərinə və protestlərinə apellyasiya məhkəməsi qismində baxan cinayət işləri və inzibati xətalara dair işlər üzrə, eləcə də mülki işlər üzrə apellyasiya kollegiyaları yaradıldı.

Bu funksiyalarla yanaşı Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının 44-cü maddəsinə əsasən muxtar respublikada konstitusiya nəzarətini də həyata keçirir.

Muxtar Respublikanın Ali Məhkəməsində «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Qanununun 54-cü maddəsinə əsasən Rəyasət Heyəti fəaliyyət göstərir.

Rəyasət Heyətinin tərkibinə Ali Məhkəmənin sədri, onun müavini və kollegiya sədrləri daxildir.

Qanuna görə Rəyasət Heyəti ədalət mühakiməsi funksiyasını yerinə yetirmir və qanunla onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məhkəmənin fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı digər məsələləri həll edir, o cümlədən hakimləri kollegiyalar üzrə bölüşdürür, məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və məhkəmə statistikasının təhlili barədə materiallara baxır, qanunvericilik aktlarının düzgün tətbiq edilməsi barədə muxtar respublikanın rayon (şəhər) məhkəmələrinə metodiki kömək göstərir, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi yanında Elmi-Məsləhət Şurasının əsasnaməsini və tərkibini təsdiq edir və bir sıra başqa məsələləri həll edir.

Elmi-Məsləhət Şurasının Əsasnaməsi və tərkibi Ali Məhkəmənin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə təsdiq edilmiş və 2004-cü ildən Şura fəaliyyətə başlamışdır.

Keçən dövr ərzində bu formada təşkil olunmuş Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin, ümumiyyətlə Azərbaycanın bütün məhkəmə orqanlarının fəaliyyəti üçpilləli məhkəmə sisteminin sovet dövründə və 2000-ci ilin sentyabr ayınadək Azərbaycan Respublikasında mövcud olan ikipilləli məhkəmə sistemi ilə müqayisədə daha mütərəqqi məhkəmə quruluşu forması olduğunu sübut etdi. Çünki belə sistem ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin artmasına zəmin yaratmaqla insan hüquq və azadlıqlarının daha etibarlı müdafiəsini təmin edir, dünyəvi hüquqi dövlət quruculuğu işinə daha çox yarayır.

Bununla yanaşı yeni məhkəmələrin fəaliyyət təcrübəsi mövcud olan məhkəmə quruluşunda bəzi çatışmazlıqların olmasını da üzə çıxardı. Bir tərəfdən bu çatışmazlıqlar, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikasının Avropa ailəsinə, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara daha sıx inteqrasiyası, məhkəmə orqanları sisteminin quruluşunda beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul edilmiş meyarlarla, Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının, sosial-mədəni sahələrinin, bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətinin inkişaf proseslərinin meydana çıxardığı yeni tələblərlə uzlaşan, eyni zamanda ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin artırılmasına və nəticə etibarlı ilə insan hüquqlarının daha etibarlı şəkildə müdafiə edilməsinə şərait yaradan dəyişikliklərin edilməsini zəruri etdi.

Ötən dövrdə bütövlükdə Azərbaycanda olduğu kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasında da quruculuq işləri geniş vüsət aldı, sosial-iqtisadi sahədə yüksək inkişafa nail olundu. Muxtar Respublikanın paytaxtında və rayonlarında bir sıra müəssisələrin fəaliyyəti bərpa olundu, yeni-yeni istehsalat obyektləri istifadəyə verildi. Torpaq islahatlarının uğurla həyata keçirilməsi, muxtar respublikanın rəhbərliyi tərəfindən sənayenin, aqrar sektorun, o cümlədən kəndli təsərrüfatlarının inkişafına göstərilən diqqət, qonşu Türkiyə

Respublikası və İranla əlaqələrin qurulması respublikamızda sahibkarlığın inkişafına rəvac verdi, yeni təsərrüfat subyektlərinin yaradılmasına və mülki-hüquq münasibətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsinə səbəb oldu.

Eyni zamanda Azərbaycanın hal-hazırda fəaliyyət göstərən apellyasiya məhkəmələrinin bölgələrdən çox uzaqda yerləşməsi ilə bağlı yaranan problemlər Naxçıvan Muxtar Respublikasına münasibətdə özünü daha qabarıq şəkildə biruzə verirdi.

Çünki, Naxçıvan Muxtar Respublikası uzun müddətdir ki, düşmən Ermənistan tərəfindən tətbiq olunan blokada şəraitində yaşayır. Bu üzdən muxtar respublikada yaşayan vətəndaşlarımızın məhkəmələrdə baxılan işlərlə əlaqədar Bakı şəhərinə gediş-gəlişi Azərbaycanın digər bölgələrində yaşayanlara nisbətən daha çətindir.

İndiyə qədər mövcud olan qaydalara və məhkəmə quruluşuna görə isə bir çox hallarda Naxçıvan Muxtar Respublikasının sakinləri cəlb olunduqları məhkəmə işləri ilə əlaqədar Bakı şəhərinə getməyə, bununla bağlı artıq maddi ziyan çəkməyə məcbur idilər. Çünki, birinci instansiya məhkəmələri kimi fəaliyyət göstərən Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin ağır cinayətlərə dair işlər üzrə kollegiyasının, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Hərbi Məhkəməsinin və Naxçıvan MR İqtisad Məhkəməsinin qərarlarından verilən protest və şikayətlərə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Apellyasiya Məhkəməsində və Azərbaycan Respublikasının İqtisad Məhkəməsində baxılırdı.

İndi isə «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» qanuna edilmiş dəyişikliklərə görə Naxçıvan MR Hərbi Məhkəməsinin və İqtisad Məhkəməsinin qərarlarından verilən şikayətlərə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin tərkibində yeni təşkil olunan hərbi məhkəmələrin işləri üzrə kollegiyada və iqtisadi mübahisələrə dair işlər üzrə kollegiyada baxılacaqdır.

Ümumiyyətlə sözü gedən qanunla və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsində köklü struktur dəyişikliklərinin aparılması nəzərdə tutulur.

Qanuna görə artıq Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi tərkibində dörd məhkəmə kollegiyasını birləşdirməklə (mülki işlər üzrə kollegiya, iqtisadi mübahisələrə dair işlər üzrə kollegiya, cinayət işləri və inzibati xətalara dair işlər üzrə kollegiya, hərbi məhkəmələrin işləri üzrə kollegiya) ancaq apellyasiya instansiyası məhkəməsi kimi fəaliyyət göstərəcəkdir.

Fərmanla Naxçıvan Muxtar Respublikasında müstəqil məhkəmə orqanı kimi Ağır Cinayətlərə dair İşlər Üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Məhkəməsi təsis edilir və onun təşkil olunması ilə Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin birinci instansiya kollegiyasının fəaliyyətinə xitam verilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ağır Cinayətlərə dair İşlər Üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Məhkəməsi Cinayət Məcəlləsinin «hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlər» fəslində nəzərdə tutulan cinayətlər istisna olmaqla, qalan digər ağır cinayətlərə dair işlərə baxacaqdır.

Hərbi xidmət əleyhinə olan ağır cinayətlərə, eləcə də hərbi qulluqçuların törətdikləri digər ağır cinayətlərə dair işlərə baxmaq vəzifəsi isə «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Qanuna edilmiş dəyişikliklərə görə Naxçıvan Muxtar Respublikasının müvafiq hərbi məhkəməsinin üzərinə qoyulur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Hərbi Məhkəməsinin baxdığı işlər (o cümlədən ağır cinayətlərlə bağlı işlər) üzrə qəbul edilmiş qərarlardan verilən şikayət və protestlərə, eləcə də Ağır Cinayətlərə dair İşlər Üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Məhkəməsinin çıxardığı qərarlardan verilən şikayət və protestlərə də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin müvafiq olaraq hərbi məhkəmələrin işləri üzrə kollegiyasında, həmçinin cinayət işləri və inzibati xətalara dair işlər üzrə kollegiyasında baxılacaqdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi muxtar respublikasının Konstitusiyasına görə, muxtar respublikada həm də konstitusiya nəzarətini həyata keçirir və şərh edilən yeniliklər onun bu funksiyasına toxunmur.

Beləliklə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində yerləşən bütün məhkəmələrin qərarlarından verilən apellyasiya şikayətlərinə baxmaq səlahiyyəti Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinə aid edildiyindən və bu məhkəmələrin birinci instansiya və yuxarı instansiya məhkəmələri kimi qarşılıqlı əlaqələri qanunla tənzimləndiyindən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəmələrinin Azərbaycan

Respublikasının məhkəmə hakimiyyətinin tərkibində bütöv bir sistem formasını aldığını və bu sistemin muxtar respublikada yaşayan insanların məhkəmə müdafiəsi hüquqlarını həyata keçirmək üçün daha yaxşı uyğunlaşdırıldığını söyləmək mümkündür.

Bir tərəfdən Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəmələrinin tam bir sistem daxilində formalaşması üçün zəruri qanunvericilik bazasının yaradılması və buna uyğun olaraq struktur islahatlarının aparılması, digər tərəfdən muxtar respublika rəhbərliyinin məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına göstərdiyi diqqət və bu diqqət sayəsində görülən mühüm işlər muxtar respublikada yerləşən məhkəmələrin müstəqilliyinə təminatları gücləndirir, onların qanun əsasında ədalat mühakiməsini həyata keçirməklə respublikanın əhalisinə layiqincə xidmət etmələri üçün daha əlverişli şərait yaradır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın və normativ-hüquqi aktların siyahısı:

- Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası.
- «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu(əlavələr və dəyişikliklərlə).
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanı
- Sudabə Həsənova, Hacıbala Sadıqov «Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin yaranması və inkişafı».
- Bakı, Çarşıoğlu nəşriyyatı, 2003.

İNSAN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN VƏ İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN TƏCRÜBƏSİNDƏ

Hafiz Qənbər oğlu Nəsimov
ağır cinayətlərə dair işlər üzrə
I instansiya kollegiyasının sədri

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsi, habelə 6-cı maddəsinin bəzi müddəaları İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanında məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin müasirləşdirilməsini təmin edən mühüm vasitə kimi İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin öyrənilməsi və tətbiqi məsələlərinin əhəmiyyəti xüsusi olaraq qeyd edilmişdir. Dövlət Başçısı Avropa Məhkəməsinin iş təcrübəsini öyrənməyi və tətbiq olunmasını təmin etməyi digər məhkəmələrlə yanaşı Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinə də tövsiyə etmişdir. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu 30 mart 2006-cı ildə «Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında qərar qəbul etmişdir. Plenumun qərarında məhkəmələrə tövsiyə olunur ki, onlar insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə bağlı milli qanunvericiliklə yanaşı Avropa Konvensiyasının müddəalarını rəhbər tutsunlar və bu zaman İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinad etsinlər.

Bunu nəzərə alaraq, Avropa Konvensiyasının 3-cü və 6-cı maddələrinin tətbiqi ilə bağlı İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qəbul etdiyi bəzi qərarlar haqqında məlumat verməklə yanaşı həmin qərarlardan çıxardığımız nəticələr və düşüncələrlə bölüşmək istədik.

1. Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə bağlı məlumatlar və mülahizələr

Bəzən cinayət işlərinə məhkəmələrdə baxılarkən təqsirləndirilən şəxslərin məhkəməyəqədər icraat dövründə qeyri-qanuni, insan ləyaqətini alçaldan rəftara məruz qalmaları haqqında onların özləri və yaxud prosesin digər iştirakçıları tərəfindən məlumatlar verilir.

İndiyə kimi təsədüf etdiyimiz hallarda təqsirləndirilən şəxslər bundan məhkəmə baxışını yubatmaq üçün və yaxud özünümüdafiə vasitəsi kimi istifadə etsələr də, əlbəttə ki, bunu həmişə ehtimal edərək, məlumatı araşdırmadan onun həqiqətə uyğun olmaması haqqında mülahizə yürütmək və təqsirləndirilənin məhz məsuliyyətdən yayınması üçün belə vasitəyə əl atdığını qabaqcadan düşünmək olmaz.

Bəs İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin sözü gedən məsələ ilə bağlı mövqeyi necədir?

Məlumdur ki, insan hüquqlarının pozulmasına dair şikayətlərə baxarkən Avropa Məhkəməsi məsələyə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının müddəaları prizmasından yanaşır.

Konvensiyanın 3-cü maddəsində isə deyilir: *«heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır»*.

Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması ilə bağlı işlərə baxarkən Avropa məhkəməsi qərarlarında həmçinin «İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və yaxud insan ləyaqətini alçaldan rəftara və cəzalara qarşı» Konvensiyanın normalarına da istinad edir.

Assenovun və digərlərinin Bolqarıstana qarşı işi üzrə Avropa Məhkəməsinin 28 oktyabr 1998-ci il tarixli qərarında qeyd olunur ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsində «demokratik cəmiyyətin əsas dəyərlərindən biri əks etdirilir». Qərarla xüsusilə qeyd olunur ki, «terrorçuluğa və ya mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə kimi ən çətin hallarda belə, Konvensiyada işgəncələr və ya qeyri-insani, yaxud alçaldıcı rəftar və cəzalar qətiyyətlə qadağan edilməlidir, hətta dövlətə təhlükə yaradan fəvqaladə vəziyyət zamanı onun (3-cü maddənin) məhdudlaşdırılmasına yol verilmir»

Məhkəmə işgəncəni, qeyri-insani, alçaldıcı rəftarı belə səciyyələndirir: «3-cü maddəyə daxil olmaq üçün pis rəftar qəddarlığın aşağı hədd dərəcəsinə çatmalıdır. Həmin aşağı həddin qiymətləndirilməsi nisbi xarakter daşıyır: bu işin bütün hallarından, o cümlədən rəftarın müddəti, onun fiziki və yaxud əqli

nəticələri, bəzi hallarda qurbanın cinsi, yaşı və səhhətinin vəziyyətindən asılıdır. Azadlıqdan məhrum olunmuş şəxsə münasibətdə, onun davranışına görə zərurət olmadığı halda fiziki gücün tətbiq olunması insan ləyaqətini alçaldır və prinsip etibarilə, 3-cü maddədə təsbit olunmuş hüququn pozulmasını təşkil edir».

Bu iş üzrə cənab Assenov və onu təmsil edən valideynləri cənab İvanov və xanım İvanova iddia edirdilər ki, Assenov polis əməkdaşları tərəfindən qəddarlıqla döyülmüşdür. Bolqarıstan hökuməti bu iddiaya etiraz etmişdir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə qədər məsələni araşdıran Avropa Komissiyası hadisələrin üsütündən dörd ildən artıq vaxt keçdiyinə və Bolqarıstanın dövlət orqanları tərəfindən vaxtında kifayət qədər müstəqil istintaq aparılmadığına görə iddiaçının, və yaxud Bolqarıstan hökumətinin müləhizələrinin daha mötəbər olduğunu müəyyən edə bilməmişdir. Avropa Məhkəməsi də Komissiya kimi, ona təqdim olunmuş sübutlar əsasında ərizəçiyə xəsarətlərin polis tərəfindən yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsini qeyri-mümkün hesab etmişdir.

Maraqlısı isə odur ki, buna baxmayaraq, Avropa Məhkəməsi Assenovun iddiasının əsaslı olması qənaətinə gəlmişdir.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi mövqeyini belə əsaslandırmışdır: «məhkəmə hesab edir ki, polis və ya digər dövlət nümayəndələri tərəfindən qeyri-qanuni şəkildə və 3-cü maddəyə zidd olaraq pis rəftara məruz qalması barədə sübut oluna bilən iddianı qaldırdığı belə hallarda, bu müddəa, Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən Dövlətin «yurisdiksiyası daxilində hər kəsin Konvensiyada b¹ müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə»nə dair ümumi öhdəliyi ilə birlikdə oxunduqda, effektiv rəsmi istintaqın aparılmasını bilavasitə tələb edir. Həmin istintaq b² məsuliyyət daşıyanların müəyyən edilməsi və cəzalandırılmasına gətirib çıxartmaq iqtidarında olmalıdır. Əks halda, işgəncələrin və qeyri-insani, yaxud alçaldıcı rəftar və cəzaların ümumi hüquqi qaydada qadağan edilməsi, onun fundamental vacibliyinə baxmayaraq, təcrübədə qeyri-effektiv olacaqdır və bəzi hallarda, Dövlət nümayəndələrinin faktiki olaraq cəzalandırılmadan öz nəzarəti altında olanların hüquqlarını pozmaq imkanı olacaqdır».

Odur ki, ərizəçinin polis əməkdaşları tərəfindən döyülməsi barədə əslində sübut oluna bilən iddia üzrə vaxtında hərtərəfli və effektiv araşdırmanın aparılmamasını Məhkəmə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması kimi qiymətləndirmişdir.

Baxdığı başqa bir işdə (Aksoyun Türkiyəyə qarşı, 1996-cı il) Avropa Məhkəməsi qeyri-insani rəftarla bağlı hadisənin rəsmən araşdırılmamasını 3-cü maddənin pozulması kimi səciyyələndirməklə yanaşı, həm də Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulması kimi dəyərləndirdi.

Konvensiyanın 13-cü maddəsində deyilir: «*Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında təsirli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir*».

Aksoyun Türkiyəyə qarşı işi üzrə Avropa Məhkəməsinin 26 noyabr 1996-cı ildə qəbul etdiyi qərarla qeyd olunur ki, «3-cü maddə ilə qorunan hüquqların təbiəti 13-cü maddəyə də öz təsirini göstərir. İşgəncənin qadağan olunmasının böyük əhəmiyyətini və işgəncəyə məruz qalmış şəxslərin aciz vəziyyətini nəzərə alaraq, 13-cü maddə Dövlətlərin üzərinə daxili qanunvericilikdə mövcud olan vasitələrə xələl gətirmədən bütün işgəncə halları üzrə hərtərəfli və səmərəli istintaqın aparılması öhdəliyini qoyur».

Avropa Məhkəməsinin qənaətinə «ətraf dünyadan təcrid olunduğuna və sübut toplaya biləcək həkim, vəkil, dost və qohumları ilə əlaqəyə girə bilmədiyinə görə polisdə saxlanılarkən işgəncədən zərər çəkmiş şəxsə öz sözlərini sübut etmək xüsusilə çətindir. B³ şəxsin bu şəkildə pis rəftara məruz qalması onun şikayət etmək qabiliyyətinə və iradəsinə də zərbə vurur».

Bu işdə də Avropa Məhkəməsi pis rəftarla bağlı hadisənin araşdırılmamasına öz neqativ münasibətini açıq şəkildə ifadə etdi.

Məhkəmə qeyd etdi ki, «13-cü maddəyə gəldikdə, şəxsin sübut oluna biləcək dövlət məmuru tərəfindən işgəncəyə məruz qaldığı haqqında şikayəti barəsində tətbiq olunan «təsirli vasitələr» gərəkli olarsa kompensasiya ödənilməsi ilə yanaşı, hərtərəfli və səmərəli istintaqın aparılmasını da nəzərdə tutur ki, həmin istintaq zamanı şikayətinin istintaq materiallarından istifadə etmək hüququ təmin olunsun və nəticə etibarilə cavabdeh olan şəxslər müəyyən olunaraq məsuliyyətə cəlb olunsunlar» Daha sonra qərarla deyilir: «doğrudur ki, bu haqda Konvensiyada birbaşa müddəa nəzərdə tutulmayıb, halbuki

1984-cü ilin BMT-nin işgəncəyə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud alçaldıcı rəftara, yaxud cəzaya qarşı Konvensiyanın 12-ci maddəsində işgəncənin baş verdiyini ehtimal etməyə məntiqə uyğun əsas olan hər bir halda «təcili və qərəzsiz» istintaqın keçirilməsi bir öhdəlik olaraq üzv ölkələr üçün müəyyən olunub. BTP|Məhkəmənin fikrincə Konvensiyanın bu tələbi 13-cü maddə ilə nəzərdə tutulan «təsirli vasitə» anlayışından irəli gəlir.»

Bu mülahizələrə əsasən Avropa Məhkəməsi Aksoyun Türkiyəyə qarşı işində o qənaətə gəlmişdir ki, ehtimal olunan pis rəftar hadisəsi ilə bağlı istintaq aparılmadığına görə «ərizəçi işgəncəyə məruz qalması haqqında iddiası üzrə müvafiq vasitə ilə təmin olunmamış, nəticədə Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulmuşdur.»

Kalaşnikovun Rusiyaya qarşı iddiası üzrə 15 iyul 2002-ci il tarixli qərarında da Avropa Məhkəməsi Aksoyun Türkiyəyə qarşı, Assenovun Bolqarıstana qarşı və bir sıra digər işlərə baxılması zamanı işgəncə, qəddar digər qeyri-insani rəftar anlayışlarının təsiri ilə bağlı ifadə etdiyi mövqeyini bir daha təsdiq etdi. Bununla yanaşı bu işdə Məhkəmə həmin məsələlərlə bağlı mövqeyini bir qədər də dəqiqləşdirdi və «ləyaqəti alçaldan» anlayışının geniş və dərin təfsirini verdi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, o öz «təcrübəsində bu və ya digər şəxsə qarşı münasibəti «qeyri-insani kateqoriyaya (inter alia) o zaman aid edir ki, bu münasibət qəsd xarakteri daşsın, fasiləsiz olaraq bir neçə saat davam etsin, və ya insana real fiziki zərər vursun və ya psixi əziyyət versin. İnsanla rəftar o zaman «ləyaqəti alçaldan» hesab olunur ki, bu rəftar zərərçəkəndə qorxu, əziyyət və onları təhqir və alçalda biləcək aşağılıq hissləri yaradır. BTP|Konvensiyanın 3-cü maddəsi anlamında, hər hansı bir rəftarın «ləyaqəti alçaldan» olmasını müəyyən etmək üçün, Məhkəmə rəftarın şəxsin ləyaqətinin aşağı salınması və tapdalanması məqsədilə edilib-edilməməsini və bu zaman yaranan nəticələrin Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olaraq onun şəxsiyyətinə təsir etdiyini müəyyən edir. BTP|Tətbiq edilən əziyyət və alçaldıcı hərəkət hər bir halda qanuni rəftar və cəza zamanı qaçılmaz olaraq konkret formalarda əks olunan əziyyətin və təhqirin dərəcəsindən yuxarı olmamalıdır.

İnsanı azadlıqdan məhrum edən tədbirlər özündə bu cür elementləri tez-tez əks etdirir. Lakin şəxsin məhkəməyə qədər həbsdə saxlanması faktı özü-özlüyündə Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd hesab edilə bilməz. Nə də həmin maddəni dövlətin hər hansı bir şəxsin pis səhhətinə görə onu həbsdən azad etməyə və ya onu müalicə kursu keçmək üçün xəstəxanaya göndərməyə öhdəlikli olması kimi təfsir etmək olmaz.

Ancak bununla yanaşı, bu maddəyə görə dövlət şəxsin ləyaqətini alçaltmağa yol verməyəcək həbsdə saxlama şəraitini təmin etmək üçün tədbirlər görməlidir. Və bu tədbirlərin həyata keçirilməsinin forma və metodları şəxsin həbsdə saxlamaya xas olan qaçılmaz əziyyət dərəcəsini keçə biləcək dərəcədə əziyyətə və məhrumiyyətə məruz qoymamalı və onun sağlamlığı və rifahı azadlıqdan məhrumetmə yerlərinə məxsus rejimin praktiki təcrübələrinə adekvat olmalıdır. BTP|Həbsdə saxlanma şəraitini qiymətləndirərkən, bu şəraitin ümumi təsiri, həmçinin ərizəçi tərəfindən edilən xüsusi iddialar nəzərə alınmalıdır».

Ərizəçi Kalaşnikovun narazılıqlarının əsas mahiyyəti isə bunlardan ibarət idi: cinayət təqibi ilə bağlı həbsdə saxlandığı 8 nəfərlik kameranın məhkumlarla həddən artıq dolu olması, saxlanma şəraitinin antisanitarlığı, həmçinin həbsdə saxlama müddətinin uzun çəkməsi. Kalaşnikova görə bu cür şərait onun fiziki sağlamlığına mənfi təsir göstərmiş və əziyyət çəkməsinə, alçaldılmasına səbəb olmuşdur.

Rusiya Hökuməti iddiaya qarşı etiraz etmişdir.

Avropa Məhkəməsi bu ərizəyə baxarkən müəyyən etmişdir ki, Kalaşnikovun həbsdə saxlandığı Maqadan İstintaq Təcridxanasının 8 nəfər üçün nəzərdə tutulmuş kamerasının sahəsi iddiaçıya görə 17 kv.metr, hökumətin məlumatına görə isə 20 kv. metr olmuşdur. Məlumatların müxtəlifliyindən asılı olmayaraq Məhkəmə o qənaətə gəlmişdir ki, hər bir halda «kamera davamlı olaraq və ciddi surətdə normadan yuxarı olaraq dolu olmuşdur». Çünki istər iddiaçının, istər Hökumətin məlumatına əsaslandıqda, kamerada yerləşən hər bir məhkuma 0,9-1,9 kv.metr sahə düşmüşdür. Halbuki, Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi « işgəncələrin, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və cəzaların qarşısının alınması haqda Avropa Komitəsi hər bir məhkum üçün standart kimi kamera sahəsini 7 kv. metr, yəni 8 şəxs üçün 56 kv.metr müəyyən etmişdir».

Bundan başqa «ərizəçinin saxlandığı kamera məhkumlarla dolu olduğuna görə, onlar növbə ilə hər biri üçün 8 saat yuxu sırası ilə yatmağa məcbur olmuşlar, BTP|o, yataq yerini digər 2 məhkumla birlikdə

istifadə etmişdir. Yuxu şəraitinin ağırlığı kamerada işığın daima yanması, həmçinin kamerada səs-küyün mövcudluğu ilə daha da ağırlaşmışdır».

Məhkəmə daha sonra qeyd etmişdir ki, «ərizəçinin saxlandığı kamera həşəratlarla dolu olmuş və həmin dövrdə həşəratlarla mübarizə üçün heç bir tədbir görülməmişdir. B.T.Həbsdə saxlanma dövründə ərizəçidə müxtəlif dəri və göbək xəstəlikləri, xüsusilə 1996, 1997 və 1999-cu illərdə yaranmış, B.T.bu xəstəliklərin müalicəsi üçün ərizəçinin müalicə qəbul etməsinə baxmayaraq, B.T.kamerada saxlanma şəraitinin çox aşağı səviyyədə olması xəstəliklərin yayılması səviyyəsini dəyişməz etmişdir».

Qərarda qeyd olunur ki, «təsvir edilən darısqallıq və antisanitariya vəziyyətinə kamerada olan tualet də əlavə olunmalıdır. 1,1 metr hündürlükdə olan arakəsmə kameranın küncündə yerləşən unitazı əlüzuyandan ayırdığı halda, kameranın əsas hissəsindən ayırmamışdır. Kameranın tualet yerləşdiyi hissəsində heç bir örtük olmamışdır. Ərizəçi tualetdən digər məhkumların qarşısında istifadə etməyə, o cümlədən digər məhkumlar tualetdən istifadə etdikdə, bunun iştirakçısı olmağa məcbur olmuşdur».

Yuxarıdakı faktik halları nəzərə alan Məhkəmə qeyd etmişdir ki, «ərizəçinin həbsdə saxlanma şəraiti, xüsusilə kameranın həddən artıq dolu olması, oradakı antisanitar vəziyyət və onun ərizəçinin səhhətinə və rifahı üzərində zərərli nəticələri, bundan əlavə ərizəçinin uzun müddət bu şəraitdə saxlanması ləyaqəti alçaldıcı rəftara bərabər hesab edilir».

Bu üzdən Avropa Məhkəməsi Kalaşnikovun Rusiyaya qarşı işində Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozulduğunu təsdiq etmiş, bu və digər əsaslara görə Rusiya Hökumətinin üzərinə iddiaçıya mənəvi ziyanın hesabına 5 min və məhkəmə ilə bağlı çəkilən xərclər hesabına 3 min Avro məbləğində pulu ödəmək vəzifəsini qoymuşdur.

Bu iş onu göstərir ki, Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan hüquqa çox böyük əhəmiyyət verir və onun müdafiəsi altında olan məsələlərin dairəsini kifayət qədər geniş müəyyən etməklə azadlıqdan məhrumetmə yerlərinə, o cümlədən istintaq, müvəqqəti saxlama təcridxanalarına yerləşdirilmiş şəxslərin saxlanma şəraitinin qeyri-qənaətbəxş olmasını da 3-cü maddənin pozulması kimi təsbit edir.

Eyni zamanda bundan əvvəl təsvir edilmiş işlərdən göründüyü kimi, Avropa Məhkəməsi qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar haqqında müraciətlərin ümumiyyətlə, və yaxud kifayət qədər araşdırılmamasını da özü-özlüyündə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması kimi səciyələndirir.

Avropa Məhkəməsinin yuxarıda təsvir edilmiş presedentlərindən hansı nəticələr çıxarmaq olar?

İlk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi şərh edilən işlərdə Avropa Konvensiyasına əsaslanmaqla onun normalarının, o cümlədən 3-cü maddəsinin rəsmi təfsirini verildiyindən, eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinə əsasən dövlətimizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi olduğundan, Avropa Məhkəməsinin mövqeyi heç şübhəsiz ki, yuxarıda şərh edilən məsələlər üzrə hüquq qaydaları müəyyən edən əsas kimi nəzərə alınmalıdır.

Bu kontekstdə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin verdiyi hüquqa yanaşaraq, demək olar ki, səlahiyyətli dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər işgəncə, qəddar digər qeyri-insani, alçaldıcı rəftarla bağlı şikayətlərlə əlaqədar onların əsaslı olduğunu ehtimal etmək üçün kifayət qədər dəlillər olduqda, mütləq araşdırma aparmalı, bu araşdırma keyfiyyətli olmalı, şikayətin əsaslı olması təsdiq edildikdə cavabdehlər məsuliyyətə cəlb olunmalı, pozulmuş hüququn bərpası üçün tədbirlər görülməli, bütün hallarda araşdırmanın gedişi və nəticələri müvafiq qaydada rəsmiləşdirilməlidir.

Məhkəmələrə isə, fikrimizcə belə tövsiyyəni vermək olardı ki, onlar konkret işlərə baxarkən işgəncə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara dair məlumatlar aldıqda, cinayət işinə baxılması ilə eyni zamanda bu məlumatları prosessual qaydalar daxilində tərəflərin iştirakı ilə araşdırmaqdan ötrü şərait yaradıb, qeyri-qanuni rəftarla bağlı müraciət etmiş tərəfin CPM-nin 125.8-ci maddəsinə uyğun olaraq təqdim etdiyi sübutları tədqiq etsinlər, araşdırmanın nəticəsindən asılı olaraq müvafiq sübutlara onların mümkünlüyü baxımından qiymət versinlər, o cümlədən əsaslar olduqda zorakılıq, hədə-qorxu, aldatma, işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan hərəkətlərin tətbiq edilməsi ilə əldə olunan ifadələri və ya digər sübutları yolverilməz sayıb, CPM-nin 125.2.2-ci maddəsinə uyğun olaraq sübutlar siyahısından xaric etməklə yanaşı, bununla bağlı onlarda olan bütün məlumatları Azərbaycan

Respublikası CPM-nin 207.6-cı maddəsinin tələb etdiyi kimi, baxılması üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərsinlər.

Hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 125.8-ci maddəsi işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan hərəkətlərin tətbiq edilməsi ilə sübutların əldə olunduğunu əsaslandırmaq vəzifəsini bunu iddia edən tərəfin üzərinə qoysa da, məhkəmə, dövlət ittihamçısı bu müddəanı onların laqeydliyinə bəraət qazandıran hal kimi qəbul etməməli və işgəncənin baş verməsini ehtimal etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda, səlahiyyətləri daxilində məsələnin araşdırılması üçün hərəkətlər etməlidirlər. Yeri gəlmişkən, Avropa Məhkəməsi, zənnimizcə şərh edilən məsələyə bir qədər fərqli yanaşaraq, işgəncə, digər qeyri-insani, alçaldıcı rəftarla bağlı şikayətlər üzrə işlərə baxdıqda, sübut etmə yükünün şikayətçinin deyil, əsasən dövlətin üzərinə düşməsi mövqeyindən çıxış edir. Məsələn, Tomasinin Fransaya qarşı işində (1992-ci il) Avropa Məhkəməsi qərara almışdır ki, «əgər şəxs həbs olunarkən sağlam olubsa, lakin azad olunarkən onun bədəni üzərində xəsarətlərin olması müəyyən edilirsə, dövlət belə xəsarətlərin səbəbləri barədə inandırıcı izahat təqdim etməlidir, yox əgər dövlət bunu edə bilmirsə, onda Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması haqqında məsələnin qaldırılması üçün tam əsas yaranır».

Düşünürük ki, istənilən halda, hətta şəxs şikayətinin əsaslandırılması üçün konkret dəlillər təqdim etmədikdə belə, işgəncə, qeyri insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarla bağlı verilən məlumatlara dair məhkəmənin mülahizələri və araşdırma aparıldığı halda, onun nəticəsində gəlidiyi qənaət məhkəmənin yekun qərarının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində öz əksini tapmalıdır.

2. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin bəzi müddəaları ilə bağlı məlumatlar və mülahizələr.

Avropa Konvensiyanının məhkəmə araşdırmasının ümumi şərtlərini müəyyən edən 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində təsbit edilir ki, *«hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, ağılabatan müddətdə işin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir»*.

Həmin maddənin 3-cü bəndinin «a» və «c» yarımbəndlərində isə göstərilir ki, cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs ən azı *«öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq»* və *«şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək»* hüquqlarına malikdir.

Konvensiyanın 6-cı maddəsində birbaşa göstərilməsə də, Avropa Məhkəməsinin konkret işlərə baxdığı zaman həmin maddəyə verdiyi təfsirə görə demək olar ki, «ədalətli araşdırma» anlayışı altında ilk növbədə tərəflərə qarşı irəli sürülən «ilkin şərtlərin bərabərliyi» başa düşülməlidir. Belə təfsir «müstəqil və qərəzsiz məhkəmə» anlayışları ilə də həmahəngdir. «Ədalətin» təməl prinsipləri arasında «ilkin şərtlərin bərabərliyi» prinsipi 6-cı maddənin özündə dəqiq formulə edilməyən, lakin onun təsirini başa düşmək baxımından çox vacib olan ən mühüm prinsipdir; həmin prinsipə görə, məhkəmə araşdırmasının bütün tərəfləri öz işlərini təmsil etməkdə bərabər imkanlara malik olmalıdırlar və tərəflərdən heç biri əks tərəflə müqayisədə hər hansı mühüm imtiyazdan istifadə etməməlidir.

Avropa məhkəməsi Brandsteterin Avstriyaya qarşı apellyasiya instansiyasında ona qarşı çıxarılan məhkəmə qərarının ittiham tərəfinin dəlillərinə əsaslanması haqqında (1991-ci il) ərizəsi əsasında işə baxarkən aşağıdakıları bildirdi:

«İlkin şərtlərin bərabərliyi prinsipi ədalətli mühakimə icraatının daha geniş konsepsiyasının yalnız bir aspektidir; həmin konsepsiya həm də çəkişmə xarakterli cinayət mühakimə icraatına olan təməl hüququ əhatə edir».

Konkret cinayət işi barəsində çəkişmə xarakterli cinayət mühakimə icraatına olan hüquq o deməkdir ki, qarşı tərəfin təqdim etdiyi qeydlərlə və irəli sürdüyü sübutlarla tanış olmaq və onlar barəsində fikir söyləmək imkanı həm ittiham, həm də müdafiə tərəfinə verilməlidir. Milli qanunvericilik bu tələbə əməl edilməsini müxtəlif metodlarla təmin edə bilər. Lakin hansı metodun seçilməsindən asılı olmayaraq, həmin metod qarşı tərəfin təqdim edilən qeydlərdən xəbərdar olmasını və onlar barədə fikir bildirmək üçün real imkana malik olmasını təmin etməlidir.»

Espesrin Belçikaya qarşı işində Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası ilkin şərtlərin bərabərliyi prinsipinin xarakterini daha da dəqiqləşdirdi:

«Komissiya «imkan» anlayışının şərhı barədə qeyd edir ki, birincisi, dövlət orqanları tərəfindən başlanılan istənilən cinayət mühakimə icraatında ittiham tərəfi özünün irəli sürdüyü ittihamı müdafiə etmək üçün xeyli miqdarda texniki resurslardan və məcburiyyət vasitələrindən istifadə etməklə, məhkəmə və polis sistemlərinin köməyi ilə araşdırma aparmaq səlahiyyətindən doğan imkanlara malikdir. İttihamla müdafiə arasında mümkün olan maksimum bərabər imkanları təmin etmək üçün bir çox ölkələrin milli qanunvericiliyi ibtidai araşdırmanın aparılması vəzifəsini məhkəmə sistemi işçisinin üzərinə qoyur, yaxud araşdırma aparmaq vəzifəsini prokurorluğun üzərinə qoymaqla, təqsirləndirilən şəxsin həm lehinə, həm də əleyhinə olan sübutları toplamağı sonuncuya tapşırır. Bundan başqa, ilk növbədə bu bərabərliyi bərqərar etmək məqsədi ilə, «müdafiə tərəfinin hüquqları» nəzərdə tutulur, bunların tam siyahısı 6-cı maddənin 3-cü bəndində verilir. Komissiya bunu qeyd edir ki, «ilkın şərtlərin bərabərliyi» adlandırılan prinsipin əsasını təkcə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin yox, həm də 6-cı maddənin 3-cü bəndinin, xüsusən 3b yarım bəndinin müddəaları təşkil edə bilər.»

Avropa Məhkəməsində baxılmış məhkəmə araşdırmasının ümumi halları kateqoriyasına aid olub «ilkın şərtlərin bərabərliyi» məsələlərinə toxunan işlərdən həmçinin Noymaysterin Avstriyaya qarşı (1968-ci il) işini (bu işdə məhkəmə qərar çıxardı ki, cinayət mühakimə icraatının hər iki tərəfi işə baxılmasının bütün mərhələlərində təmsil edilməlidir), Benişin Avstriyaya qarşı (1985) işini (bu işdə məhkəmə qərar çıxardı ki, hər iki tərəfdən şahidlər, ekspertlər dinlənilməlidir), Feldbrüqqenin Niderlanda qarşı (1986) işini (bu işdə məhkəmə belə prinsip müəyyən etdi ki, hər bir tərəf başqa tərəfin dəlillərinə etiraz etmək imkanına malik olmalıdır) xüsusilə qeyd etmək olar.

Göründüyü kimi, Avropa Məhkəməsi cinayət mühakimə icraatında «ədalət» prinsipinə əməl olunmasını cinayət prosesi tərəflərinə məhkəmə icraatının bütün mərhələlərində bərabər hüquq və imkanların verilməsində görür və birmənalı şəkildə bu qaydanı müdafiə etməklə ona əməl etməyən dövlətlərə qarşı verilən iddiaları təmin edir.

Lanqborqerin İsveçə qarşı işində (1990-cı il) Avropa Məhkəməsinin «müstəqil və qərəzsiz məhkəmə» anlayışının digər aspektləri haqqında təsəvvürləri öz ifadəsini tapmışdır. Həmin işdə məhkəmə qeyd etmişdir ki, «hətta konkret şəxslərin müvafiq işə baxmaq üçün kifayət qədər ixtisası olduqda və onların düzgünlüyünə şübhə etmək üçün heç bir subyektiv əsas olmadıqda belə, vacibdir ki, obyektivlik, qərəzsizlik və müstəqillik zəhri cəhətdən də qorunub-saxlanılsın»

Bu aspektdən çıxış etməklə Azərbaycan Respublikası CPM-nin hakimlərə etiraz məsələlərini tənzimləyən 109-cu maddəsində nəzərdə tutulan bir qaydanı təhlil etməyi məqsədemüvafiq sayırıq.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 109.1.6-cı maddəsində təsbit edilmiş həmin qaydaya görə, «hakimin məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda materiallara baxması və ya işin ilkin dinlənilməsi onun müvafiq cinayət işinə birinci instansiya, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsi tərkibində sonradan baxılması hallarını istisna etmir», yəni birmənalı olaraq təkcə bu əsasa görə hakimə etiraz verilə və o, işə baxmaqdan kənarlaşdırıla bilməz.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin iş təcrübəsinə nəzər yetirdikdə, görürük ki, Məhkəmə həmin məsələ ilə bağlı işlərə baxarkən işin konkret hallarından çıxış etməklə heç də bütün hallarda məhkəmə nəzarəti qaydasında müəyyən məsələni həll etmiş və sonradan həmin cinayət işinə baxmış məhkəməni birmənalı olaraq «müstəqil və qərəzsiz məhkəmə» anlayışının tələblərinə cavab verən məhkəmə orqanı kimi qəbul etmir. Əksinə Avropa Məhkəməsi, məhkəməyəqədər icraat mərhələsində hakimin məhkəmə nəzarəti qaydasında funksiyanı yerinə yetirməklə cinayət işi üzrə həbs qətimkan tədbiri seçməsinə həmin hakimin sonradan eyni cinayət işinə baxmasını istisna edən hal kimi qiymətləndirmişdir (Hausşildtin Danimarkaya qarşı işi, 1989-cu il).

Həmin işdə Avropa Məhkəməsi əvvəl həbs qətimkan tədbiri seçmiş hakimin sonradan həmin işə mahiyyət üzrə baxmasını Konvensiyanın 6-cı maddəsinin pozulması kimi qiymətləndirdi. Məhkəmənin gəldiyi qənaətə görə həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi haqqında qərarda ola bilsin ki, hakimin təqsirlilik məsələsinə münasibətinin əlamətləri öz əksini tapsın. Ona görə də Məhkəmə hesab etmişdir ki, əvvəl həbs haqqında qərarı vermiş hakimin həmin cinayət işinə mahiyyət üzrə baxılmasında iştirakı sonrakı məhkəmə araşdırmasının obyektivliyinə xələl gətirə bilər.

Bununla yanaşı Avropa Məhkəməsi Hausşildtin işindən fərqli olaraq, Nortyenin işində yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin işi üzrə prosesdə sədrlik etmiş hakimin əvvəllər həbsdə saxlama barədə bir neçə qərar çıxarmasını Konvensiyanın 6-cı maddəsinin pozuntusu kimi dəyərləndirmədi.

Çəkilən nümunələr bir daha o fikri təsdiq edir ki, Avropa Məhkəməsi işə mahiyyəti üzrə baxan hakimin əvvəllər məhkəmə nəzarəti qaydasında məsələləri həll etməsini birmənalı şəkildə hakimin obyektivliyini və qərəzsizliyini şübhə altına alan və yaxud birmənalı olaraq belə şübhələr üçün əsas yaratmayan hal kimi qəbul etmir və hər bir halda işin konkret hallarından, ən əsası da hakimin məhkəməyəqədərki icraat dövründə həll etdiyi məsələlərlə əlaqədar apardığı araşdırmanın dərinliyindən və bu araşdırma zamanı təqsirlilik məsələsinə təsir edən hallara düzünə və yaxud dolayısı ilə münasibətini bildirib-bildirməməsindən çıxış edərək öz mövqeyini müəyyənləşdirir.

Bu səbəbdən CPM-nin 109.1.6-cı maddəsində nəzərdə tutulan istisnanı da məhkəmə nəzarəti qaydasında məsələni həll etmiş hakimə bütün hallarda həmin işə mahiyyəti üzrə baxmaq imkanı verən əsas kimi qəbul etmək olmaz.

Deyilənləri ümumiləşdirərək, belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, məhkəməyə daxil olmuş işin bu və ya digər hakimin icraatına verilməsi məsələsi həll edilərkən həmin iş üzrə əvvəllər məhkəmə nəzarəti qaydasında müəyyən məsələni həll etmiş, o cümlədən qətimkan tədbiri haqqında qərar vermiş hakimin işə baxmaq səlahiyyətində olub-olmaması yalnız CPM-nin 109.1.6-cı maddəsi əsasında deyil, həm də Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin müddəaları və Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi kontekstində müəyyən edilməli və ilk növbədə həmin hakimin məhkəmə nəzarəti qaydasında çıxardığı qərara təqsirlilik məsələsinə, eləcə də təqsirliliyin müəyyən edilməsinə təsir edən digər hallara münasibətini birbaşa və yaxud dolayısı ilə biruzə verdiren mülahizələrini daxil edib-etməsinə diqqət yetirilməli və qərarda belə mülahizələrə təsadüf edildikdə, cinayət işi başqa hakimin icraatına verilməlidir.

Eynilə icraatında olan iş üzrə əvvəllər məhkəmə nəzarəti qaydasında məsələni həll etməsi əsasına görə hakimə edilmiş etirazların həlli məsələsinə yanaşılmalıdır.

Yuxarıda gətirdiyimiz dəlillərə görə, hesab edirik ki, belə etirazlar verildikdə, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 109.1-ci maddəsinə istinadən həmin etirazı qanunda göstərilən konkret əsaslarla verilməyən etiraz kimi qiymətləndirib baxılmamış saxlamaq olmaz. Həmin etiraz məhkəmə tərəfindən hökmən qəbul edilməli və CPM-də nəzərdə tutulan qaydada həll edilməlidir. Etiraza baxan hakimlər isə, artıq qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Konvensiyasını və Avropa Məhkəməsinin təcrübəsini rəhbər tutaraq, CPM-nin 109.1.6-cı maddəsindəki istisnanı etirazın birmənalı olaraq rədd edilməsi üçün əsas verən qayda kimi qəbul etməməli, məhkəmə nəzarəti qaydasında həll ediyi qərarda hakimin təqsirlilik və onunla bağlı olan məsələlərə münasibətini əks etdirən mülahizələrin olub-olmamasını araşdırmalı və bu araşdırmanın nəticəsindən asılı olaraq etirazın təmin və yaxud rədd edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Düşünürük ki, deyilənlərlə yanaşı, belə bir tövsiyyəni də irəli sürmək olardı ki, hakimlər məhkəməyəqədər icraat dövründə məhkəmə nəzarəti qaydasında məsələləri həll etdikdə, qərarlarında təqsirlilik məsələsinə və bununla sıx bağlı olan hallara münasibətlərini birbaşa və yaxud dolayısı ilə biruzə verdiren mülahizə və ifadələrə yer verməsinlər. Ancaq belə olduqda, sonradan hakimlər həmin işlərə mahiyyəti üzrə baxarlarsa ədalət mühakiməsinin qərəzsizliyinin və müstəqilliyinin zahiri cəhətdən də qorunub-saxlandığını söyləmək mümkün olar.

Avropa Məhkəməsinin presedentinə birbaşa istinad edilməsə də, onun müəyyən etdiyi yuxarıda şərh edilmiş prinsiplər əsasında həll olunan məsələ kimi Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin hakiminin birinci instansiya məhkəməsinin hakiminə edilmiş etiraza baxılmasına dair 28 avqust 2003-cü il tarixli qərarını misal göstərmək olar.

Ali Məhkəmənin cinayət işləri və inzibati xətalara dair işlər üzrə apellyasiya Kollegiyasının hakiminin qərarından görünür ki, Həsənova Fazilə Lətif qızının özünü öldürmə dərəcəsinə çatdırılmasına görə Azərbaycan Respublikası CM-nin 125-ci maddəsi ilə təqsirləndirilən Cabbarov Vidadi Quşdan oğlunun cinayət işinə Babək Rayon Məhkəməsində baxılması zamanı hakimə qarşı etiraz verilmişdir. Etirazda həmin hakimin baxılan iş üzrə məhkəməyəqədər icraat dövründə təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirini seçməsi onun obyektivliyinə və qərəzsizliyinə şübhə salan hal kimi qeyd edilmişdir.

Etiraza apellyasiya Kollegiyasının hakimi tərəfindən baxıldıqda, müəyyən olunmuşdur ki, məhkəməyəqədər icraat dövründə Vidadi Cabbarovun barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında məsələyə baxan həmin hakim 06 may 2003-cü il tarixdə çıxardığı qərarda təqsirləndirilən V.Q.Cabbarovun həbsə alınmasına əsas verən hallar kimi onun tərəfindən zərərçəkənin dəfələri, o cümlədən axırıncı dəfə hadisə günü döyülməsinin «iş üzrə toplanmış materiallardan aydın olmasına», «V.Q.Cabbarov tərəfindən Fazilə Həsənovanın döyüldü-bıyındırılmasının və sonda Fazilənin özünü asaraq intihar etməsinin şahid ifadələri və digər istintaq sənədləri ilə sübut olunmasına», ümumiyyətlə

«Cabbarov Vidadi Quşdan oğlunun törətdiyi cinayət əməlinin istintaq sənədləri ilə kifayət qədər sübuta yetirilməsinə» istinad etmişdir.

Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərara daxil edilmiş həmin ifadələrə görə apellyasiya Kollegiyasının hakimi hesab etmişdir ki, bu ifadələr birinci instansiyada işə baxan hakimlərin hələ ibtidai istintaqın ilkin mərhələsində təqsirlilik və sübutların kifayət etməsi məsələləri, habelə işin digər mühüm halları haqqında mövqeyinin formalaşdığını göstərir.

Bu səbəbdən Ali Məhkəmənin apellyasiya Kollegiyası cinayət işinə birinci instansiya məhkəməsində baxan hakimlərin məhkəməyə qədər icraat zamanı təqsirləndirilən şəxs Cabbarovun haqqında qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsini həll etməsini həmin cinayət işi üzrə məhkəmə baxışının obyektivliyinə təsir edə biləcək amil kimi dəyərləndirmiş və etirazı təmin edib, işi baxılması üçün başqa məhkəməyə göndərmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı:

1.»Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: şərhlər, normativ aktlar və faktlar.» Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat Poliqrafiya Müəssisəsi, 2002-ci il.

2.»Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: 2,3,5,6-cı maddələrlə bağlı seçilmiş qərarlar» Avropa Şurasının İnformasiya Ofisi, Bakı, «Çaşıoğlu» nəşriyyat-poliqrafiya şirkəti, 2004-cü il.

3.»P”oPSPSa P“oPjPëePS, «PıCfC,ePIoPrPëC,eP»CH Pıo EPIC”oPiePNöCfPcoPNö PcoPSPIePSC†PëPë o P·aC%oPëC,e PıC”aPI C†eP»oPIePea», OCfP»o, P♦P·PraC,eP»CHCfC,PIo PŸoPIeC,a EPIC”oPıC<, 2000 Pi.

4. «PıCTëPrCfPıCTëP¶PrePSPëe PıC<C,oPe. P”aPNöPrP¶eCfC, CTëC€ePSPëPNö EPIC”oPiePNöCfPcoPıo PcoPjPëC,eC,a Pıo PıCTëPrCfPıCTëP¶PrePSPëC” PıC<C,oPe Pë P”oPjPëC,eC,a OOPk PıCTöC,PëPI PıC<C,oPe» PıoPr CTëPr. P♦PSePSPëe P’CfCTëC,ePNöPS, P♦PSCfC,PëC,CfC, OC,PëCTöC<C,oe OP±C%oCfC,PIo, 2000 Pi.

CINAYƏTDƏ İŞTİRAKÇILIĞIN

FORMALARI VƏ NÖVLƏRİ

Cinayətdə iştirakçılıq dedikdə ifadənin hərfi mənasında bir neçə şəxsin birlikdə cinayət törətməsi başa düşülür. Cinayət törətmək üçün bir neçə şəxsin birləşməsi isə kriminal nəticəyə nail olmanı, cinayətin izlərini gizlətməyi asanlaşdırdığı qədər onun açılmasını, təqsirkarın müəyyən olunmasını çətinləşdirir.

Bu səbəbdəndir ki, konkret şəxslərin təkbaşına törətdikləri cinayətlərlə müqayisədə iştirakçılıqla törədilən cinayətlər daha təhlükəli xarakterə malik olur və belə cinayətlərin vaxtında aşkar edilərək qarşısının alınması çətinləşir.

Təsadüfi deyil ki, baş verən cinayətlərin ümumi kütləsində iştirakçılıqla törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisi onların üçdəbirini təşkil edir. Kriminal aləmdə getdikcə iştirakçılığın öz mütəşəkkilliyi, sabitliyi və möhkəmliyi ilə seçilən daha təhlükəli formaları təzahür edir, iştirakçılar ictimai təhlükəli səylərinə elmin, texnikanın son nailiyyətlərini də birləşdirməklə öz fəaliyyət dairələrini daha da genişləndirir, onu nüfuzolunmaz edirlər.

Göstərilənlər iştirakçılığın bir cinayət hüquqi institut kimi aktuallığını qabardır, onunla mübarizə imkanlarının və üsullarının təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Bütün bunlara isə iştirakçılıq barədə, birgə cinayət törətməyə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərin dairəsi barədə, onlar arasında birgə fəaliyyətin obyektiv, subyektiv əlamətləri barədə düzgün anlayışa malik olmadan nail olmaq mümkün deyil.

Həmin məsələlərin aktuallığını və əhəmiyyətini nəzərə alıb cinayətdə iştirakçılığın növləri və formaları ilə bağlı müəyyən məqamlara nəzər salaq.

Cinayətdə iştirakçılığın formaları anlayışından cinayət qanunumuzda termin kimi istifadə edilmir. Bu əslində nəzəri cəhətdən işlənmiş və qəbul edilmiş istilahdır. Nəzəri olduğu üçün də cinayətdə iştirakçılığın növ müxtəlifliyi barədə hüquq ədəbiyyatında çeşidli fikirlər mövcuddur. Bir çox tədqiqatçılar elmi araşdırmalarında iştirakçılığın həm formalarını həm də növlərini fərqləndirir və bu məsələ uzun müddətdir ki elmi mübahisələrin predmetidir. Ona görə də iştirakçılığın növ müxtəliflikləri barədə bəzi mülahizələrimizi oxucularla bölüşməyi lazım bilirik.

Fikrimizcə iştirakçılığın formaları ilə bağlı məsələləri araşdırmazdan əvvəl ümumiyyətlə cinayətdə iştirakçılığın növ müxtəlifliyi barədə araşdırmaların mahiyyətinə tam aydınlıq gətirmək üçün göstərilən

istiqlalətdə formalaşmış baxışlara qısa nəzər yetirilməsi və növ, forma anlayışlarının istər terminoloji, istərsə də mahiyyət baxımından fərqləndirilməsi yerinə düşərdi.

Qüvvədə olan milli cinayət qanunvericiliyimizə qədərki cinayət məəcəllələrimizin ümumi hissələrində «cinayətdə iştirakçılığın formaları» yaxud «cinayətdə iştirakçılığın növləri» anlayışlarından bəhs edən normalar olmamışdır. Lakin xüsusi hissənin normalarında bu anlayışları ifadə edən cinayətlərdən bəhs olunurdu. Məsələn: 1922-1927-ci illərin cinayət məəcəllərinin xüsusi hissələrində cinayətdə iştirakçılığın «əvvəlcədən razılıq olmadan yaranan dəstə (skop)», «əvvəlcədən yaranan razılıq əsasında fəaliyyət göstərən kriminal dəstə (zaqovor)», «kriminal fəaliyyətlə peşə kimi məşğul olmaq üçün yaranan kriminal dəstə (şayka)» və «banda» kimi növ müxtəlifliklərinə rast gəlinirdi (1-s.59-60).

01 mart 1961-ci ildən 01 sentyabr 2000-ci ilədək qüvvədə olmuş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin xüsusi hissəsinin bir sıra maddələrində cinayətdə iştirakçılığın «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs», «bir qrup şəxs», «mütəşəkkil dəstə» kimi formaları təsbit olunmuş və bu zaman «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs» (157-4-cü maddə), «bir qrup şəxs tərəfindən qabaqcadan sövdələşmə əsasında» (170-ci maddə), «bir dəstə şəxsin qabaqcadan əlbir olması ilə» (212-2, 213-cü maddələr), «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs» (220-1, 226-2-ci maddələr), «bir dəstə şəxs», «bir qrup şəxs» (150-10, 150-12 və s. maddələr), «mütəşəkkil dəstə» (150-9-cu maddə) kimi müxtəlif ifadələrdən istifadə edilmişdi.

Göründüyü kimi, iştirakçılıq institutu ilə bağlı məsələlərdə eyni fikri ifadə etmək üçün fərqli anlamda başa düşülə bilən ifadələrdən istifadə etməklə qanunverici terminoloji aspektdə istər mahiyyət, istərsə də semantika baxımından ardıcıl və konkret olmamışdır.

Sələflərindən fərqli olaraq yeni qanunverici Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində cinayətdə iştirakçılığın növ müxtəlifliyi məsələsinə bir qədər diqqətlə yanaşmış və konkret olaraq məəcəllənin ümumi hissəsinə tədqiqatçılar tərəfindən iştirakçılığın formaları kimi qəbul edilən 34-cü maddə əlavə etmişdir. Həmin maddədə cinayətin «bir qrup şəxs», «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs», «mütəşəkkil dəstə», «cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat)» tərəfindən törədilməsi barədə məsələlərdən bəhs edilir və bunların hər birinə ayrılıqda anlayış verilir.

Göründüyü kimi göstərilən milli qanunvericilik bazasına istinad etməklə cinayətdə iştirakçılığın növ müxtəlifliklərini birmənalı olaraq cinayətdə iştirakçılığın formaları və ya cinayətdə iştirakçılığın növləri adlandırmaq mümkün deyil. Bu halda qarşıya belə bir sual çıxır: həmin terminlərdən hansı cinayətdə iştirakçılığın növ müxtəlifliyinin mahiyyətini özündə daha dolğun, düzgün əks etdirir və onlardan hansına üstünlük verilməlidir?

Növ ən dəqiq və düzgün anlamda bioloji termdir, «sistematikada cinsin tərkibinə daxil olan və öz əsasında kəskin əlamətlərlə fərqlənməyən ayrıca qrup» mənasını verir. (2-s.424)

Göründüyü kimi növ özü məzmunu daxildir, konkret cinsin ondan kəskin fərqlənməyən bir qrupudur. Deməli iştirakçılıqda da növ onun zahirii deyil daxili tərəfini təşkil edir və bu səbəbdən də zahirii tərəf olan forma növ vasitəsilə müəyyən oluna bilər.

Ona görə də cinayətdə iştirakçılığın növündən danışan zaman onun daxili tərəfi, formasından danışan zaman isə onun zahirii tərəfi araşdırılmalıdır. Belə fərq özlüyündə həmin terminlərin cinayət hüquqi

mənada fərqləndirilməsini, onların hər ikisinin də tədqiq edilərək cinayət hüququnda hər ikisindən də istifadə olunması zərurətini önə çəkir.

Qeyd etməliyik ki, bu həm də bir sıra hüquqşünas alimlərin köklü araşdırmalarının gəldiyi nəticədir.

N.F.Kuznetsovaya görə «iştirakçılığı həm növlərə həm də formalara ayırma iştirakçıların birgə cinayətkar fəaliyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsi və məsuliyyətlərinin fərqləndirilməsi tələblərinə cavab verən ən optimal variantdır. Bu müstəqil təsnifat qruplarıdır, bu qruplara ayrılmanın əsasını müxtəlif meyarlar təşkil edir və bunları qarışdırmaq olmaz»(3-s.197)

A.P.Kozlov da «iştirakçılığı formal məntiq qaydalarına əsasən növlərə və formalara ayırmağı» məqbul sayır» və qeyd edir ki, «cinayətdə iştirakçılığın növ müxtəlifliyini ikitərəfli təsnifat əsasında iştirakçıların yerinə yetirdiyi funksiyaların xarakterinə görə növlərə, iştirakçıların birliyinin möhkəmlik dərəcəsinə, hərəkətlərinin mütəşəkkilliyinə görə isə formalara ayırmaq zəruridir»(4-s.174,180).

N.F.Kuznetsovanın da iştirakçılığı növlərə ayırmanın meyarları barədə fikirləri A.P.Kozlovun baxışlarına uyğundur.

Birinci müəllif «cinayətin obyektiv tərəfinin həyata keçirilməsi zamanı edilən hərəkətlərin xarakteri arasındakı fərqdən asılı olaraq iştirakçılığın sadə(birgəicraçılıq) və mürəkkəb(rolların bölünməsilə iştirakçılıq) növlərini fərqləndirir(3-s.197).

M.İ.Kovalyov isə iştirakçılığı birgətəqsirlik(birgəicraçılıq) və sözün dar mənasında iştirakçılıq(rolların bölünməsilə iştirakçılıq) kimi növlərə ayırır(5-s.190-191).

A.P.Kozlov isə M.İ.Kovalyovun apardığı təsnifatı təfsir edərək cinayətdə iştirakçılığın birgəicraçılıq, rolların bölünməsilə iştirakçılıq kimi növlərindən başqa bunların hər ikisini özündə birləşdirən üçüncü növünün də olması qənaətinə gəlir və iştirakçılığın üçüncü növünü-qarışıq iştirakçılığı da fərqləndirir(4-s.199).

Qarışıq iştirakçılıq dedikdə iştirakçıların cinayət törədilən zaman bir neçə rolu yerinə yetirməsi, bir neçə funksiyanı daşması başa düşülür.

Cinayətdə iştirakçılığı «qarışıq iştirakçılıq» kimi üçüncü növə ayırmanı biz də məqbul sayırıq. Zira Cinayət Məcəlləsinin 33.3-cü maddəsində cinayətin təşkilatçısının, təhrikçisinin və köməkçisinin cinayətin törədilməsində eyni vaxtda birgəicraçı kimi iştirakından danışılır və əslində qarışıq iştirakçılıq həmin maddədə birbaşa ehtiva olunur.

Göstərilən mövqelərlə razılaşıaraq bildirməliyik ki, bizim fikrimizcə də cinayətdə iştirakçılığın növlərini iştirakçılığın bilavasitə məzmununun (qəsdən cinayətin törədilməsində bir neçə şəxsin qəsdən birgə iştirakı) içində axtarmaq və onları iştirakçıların yerinə yetirdikləri funksiyaların xarakterinə görə fərqləndirməklə təsnif etmək lazımdır.

Nəzəri tədqiqatlardan bir qədər kənarlaşdıqda ortaya belə bir sual çıxır: ümumiyyətlə cinayətdə iştirakçılığı növlərə və formalara ayırmaq nəyə lazımdır, təcrübədə bunun hər-hansı cinayət hüquqi əhəmiyyəti varmı?

İştirakçılığı formalara ayırma ilə bağlı bu suala birmənalı olaraq «bəli» deyə cavab verə bilərik. Çünki, cinayətdə iştirakçılığın mütəşəkkillik dərəcəsindən asılı olaraq onun ictimai təhlükəlilik dərəcəsi də dəyişir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsi mütəşəkkillik meyarı üzrə iştirakçılığın dörd formasını fərqləndirir və bu formalar xüsusi hissənin də bir sıra maddələrində tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulduğundan onların fərqləndirilməsinin mühüm cinayət hüquqi əhəmiyyəti vardır. Bu barədə bir qədər sonra ətraflı bəhs edəcəyik.

İştirakçılığı növlərə bölmənin zəruriliyi ilə bağlı məsələyə isə bir qədər aydınlıq gətirilməsinə ehtiyac vardır.

Əvvəla iştirakçılığın növünün müəyyənləşdirilməsinin zəruriliyi cinayət qanununda birbaşa göstərilməyə də müəyyən normaların tələbinə əməl etmək üçün buna ehtiyac yaranır. Məsələn, cinayətin iştirakçısının əməlini tövsif edən zaman ilk növbədə aydınlaşdırılmalıdır ki, xüsusi hissənin maddəsilə yanaşı ümumi hissənin 32-ci maddəsinə də istinad edilməlidir. Cinayət qanunun 33.2-ci və 33.3-cü maddələrinin tələbinə görə «cinayətin birgəicraçıları birgə törətdikləri cinayətə görə, cinayət məəcəlləsinin 32-ci maddəsinə istinad edilmədən, cinayətin təşkilatçısı, təhrikçisi və köməkçisi isə cinayətin törədilməsində eyni zamanda birgə icraçı kimi iştirak etdiyi hallar istisna olunmaqla Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə istinad edilməklə həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq maddəyə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər». Göründüyü kimi göstərilən normalarda cinayətdə iştirakçılığın «birgəicraçılıq» və «rolların bölünməsilə iştirakçılıq» kimi növlərinin adı çəkilir və bu növlərdən asılı olaraq iştirakçının əməlinin tövsifi qaydalarına toxunulur. Deməli əməlin tövsifinə təsir etdiyinə görə iştirakçılığın növünün müəyyənləşdirilməsi vacibdir.

Cinayət qanununun 33.1-ci və 64.1-ci maddələrinin tələbinə görə cinayətin iştirakçılarının məsuliyyəti və buna görə təyin edilən cəza onların hər birinin cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakterindən və dərəcəsindən asılı olaraq müəyyən edilir. F.Y.Səməndərova görə «mürəkkəb iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə iştirakçılığın xarakteri yerinə yetirilən funksiya ilə, iştirakın dərəcəsi isə bu funksiya yerinə yetirilərkən şəxsin göstərdiyi fəallığın səviyyəsi ilə müəyyən edilir»(6-s.536).

Deməli iştirakçılardan hər-hansı birinin məsuliyyət dərəcəsi və ona təyin ediləcək cəza müəyyən edilməzdən əvvəl onun cinayətdə iştirakının xarakteri aydınlaşdırılmalıdır. Cinayətdə iştirakçılığın xarakteri isə bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi iştirakçılığın növlərinin fərqləndirilməsinin əsas meyarıdır.

İştirakçıların məsuliyyətinin və onlara təyin ediləcək cəzanın müəyyənləşdirilməsilə bağlı cinayət qanununun müəyyən etdiyi bu qayda da öz növbəsində iştirakçılığın növünün müəyyən edilməsinin cinayət-hüquqi və təcrübi əhəmiyyətinə dəlalət edir.

Nə qədər qərribə olsa da Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsi də «İştirakçılığın növləri» adlanır. Lakin bildirməliyik ki, həmin maddədə iştirakçılığın növlərindən mahiyyətə şərh etdiyimiz anlamda bəhs edilmir, sadəcə cinayətin iştirakçılarının növlərindən-icraçı, təşkilatçı, təhrikçi və köməkçidən bəhs edilir. Fikrimizcə həmin maddənin adı məzmunu ilə uyğun gəlmir.

Çünkü «iştirakçılığın növləri» məfhumu ayrı-ayrı fərdlərin, yəni ayrı-ayrı iştirakçıların fəaliyyət müxtəlifliyini deyil, iştirakçıların kollektiv, birgə fəaliyyətindəki müxtəlifliyi əks etdirməlidir. Qeyd etdiyimiz maddədə isə cinayətin ayrı-ayrı iştirakçıları ilə bağlı məsələlər təsbit edilmişdir. Milli qanun yaradıcılığı prosesində cinayət hüquq nəzəriyyəsinə və qanunvericilik bazasına daha çox istinad etdiyimiz qonşu Rusiya Federasiyasının cinayət qanununda eyni məzmunlu maddə məhz «cinayətin iştirakçılarının növləri» adlanır. F.Y.Səməndərovun «Cinayət hüququ» dərsliyində də 32-ci maddədən bəhs edilən zaman məhz cinayətin iştirakçılarının növlərindən danışılır. (6. s. 391)

Ona görə də fikrimizcə Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin adının dəyişdirilərək «Cinayətin iştirakçılarının növləri» kimi təsbit edilməsi daha doğru olardı. Bu halda həmin maddənin adı ilə məzmunu biri-birini tamamlayardı.

İndi isə cinayətdə iştirakçılığın formaları ilə bağlı məsələlərə ətraflı nəzər yetirək.

Forma məzmunun mövcudluq üsuludur, məzmunun mövcud olmasını mümkün edən öz daxili quruluşudur, strukturasıdır.

Məzmun isə şeyin əsası, başlıca cəhətidir, şeyin mahiyyətini ifadə edən və onun bütün elementlərində təzahür edən cəhətdir.

Forma ilə məzmunun mahiyyətini yalnız biri-biri ilə sıx əlaqəli halda başa düşmək olar. Bunlar bir vəhdət halındadır: bunların biri digərində ayrılıqda mövcud deyildir. Lakin bu vəhdətdə məzmun başlıca və müəyyənədicə cəhətdir. Məzmun formanı müəyyən edir, öz formasını doğurur, forma məzmundan asılıdır(7-səh.238-239).

Cinayətdə iştirakçılığın formaları da bu fəlsəfi kateqoriyanın qanunauyğunluqlarına tabedir. Ona görə də cinayətdə iştirakçılığın formalarından danışanda onu bütövlükdə iştirakçılığın cinayət- hüquq institutu kimi məzmunundan kənar, əlaqəsiz araşdırmaq olmaz. Cinayətdə iştirakçılığın forması özü cinayətdə iştirakçılığın məzmununun, mahiyyətinin zahiri təzahürüdür.

Ona görə də nəzərə alınmalıdır ki, cinayətdə iştirakçılığın aşağıda bəhs edəcəyimiz hər bir formasının mövcudluğunun qəbul edilməsi üçün ilk növbədə həmin formada cinayətdə iştirakçılığın bütün məzmununun, onun obyektiv və subyektiv əlamətlərinin (*Cinayətin törədilməsində iki və ya daha şəxs iştirak etməlidir və həmin şəxslər cinayət törədərkən birgə fəaliyyət göstərməlidirlər. İştirakçılıq yalnız qəsdən törədilən cinayətlərdə mümkündür. İştirakçılar cinayət törətmək üçün qəsdən birləşməlidirlər*) mövcudluğu təsdiq edilməlidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, iştirakçılığın formaları iştirakçıların birliyinin mütəşəkkilliyi əlaməti əsasında müəyyən olunur. Mütəşəkkillik isə, iştirakçılar arasında rol bölgüsü barədə razılığın əldə edilməsi, onların birliyinin sabitliyi, cinayətkar fəaliyyətin forma və üsullarının daimiliyi, təşkilatlanmanın möhkəmliyi, iştirakçılar arasında vəzifə bölgüsü, ciddi intizam, törədiləcək cinayətlə bağlı işgüzar münasibətlərin intensivliyi, planlılıq, qazanc bölgüsü qaydaları və s. kimi elementləri özündə birləşdirir(8-s. 227-233).

İştirakçılar nə qədər mütəşəkkildirlərsə onlar bir o qədər də təhlükəlidirlər.

Mütəşəkkillik dərəcəsi iştirakçıların hərəkətlərinə, onların funksional və subyektiv əlaqələrinə müxtəlif istiqamətlərdən yanaşılmaqla müəyyən edilir.

Mütəşəkkilliyi səciyyələndirən, onun mövcudluğunu təsdiq edən *birinci* əlamət *iştirakçıların cinayət törətmə barədə razılığı gəlmə vaxtı* ilə bağlıdır. Cinayət hüququnda bu əlamət üzrə iştirakçılığın iki forması fərqləndirilir: *qabaqcadan razılaşmaqla iştirakçılıq* və *qabaqcadan razılaşma olmadan iştirakçılıq*.

Bu formalar ictimai təhlükəlilik dərəcələri nəzərə alınaraq Cinayət Məcəlləsinin Ümumi Hissəsinin 34-cü maddəsində ayrıca təsbit edilmiş və Xüsusi Hissənin müxtəlif maddələrinə ağırlaşdırıcı halı nəzərdə tutan tərkib əlaməti kimi daxil edilmişdir. Bu iki formadan hansının daha ictimai təhlükəli olması məsələsinə münasibətdə tədqiqatçılar arasında fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Bəzi hüquqşünasların fikrincə iştirakçıların arasında cinayət törətmə barədə razılığa gəlmə anı ilə cinayət törətməyə başlama anı arasında nə qədər çox vaxt keçirsə iştirakçılıq da bir o qədər təhlükəli xarakter alır. Bu müddət ərzində iştirakçıların rolların bölünməsi, planlaşdırma və cinayətin gələcək nəticələri ilə bağlı bütün məsələləri daha geniş, ətraflı müzakirə etmək və müvafiq tədbirlər görmək imkanları olur(3-s199).

İştirakçılığın bu forması ilə törədilən cinayətlərin açılması da nisbətən çətin olur.

Başqa qrup müəlliflərin fikrincə isə, iştirakçıların cinayət törətmə barədə qabaqcadan razılığa gəlib-gəlməmələrinin təhlükəlilik dərəcəsinə təsirindən birmənalı danışmaq olmaz. Bəzən elə ola bilər ki, iştirakçıların qabaqcadan razılaşmadan törətdikləri cinayət daha təhlükəli nəticələrə gətirib çıxarar.

A.P.kozlova görə «əgər qabaqcadan razılaşma zamanı iştirakçılar kriminal nəticəyə nail olmanın daha optimal variantını axtarırlarsa və bu zaman qanunla toqquşma ən zəruri həddə qədər məhdudlaşarsa, qabaqcadan razılaşma olmayanda iştirakçılar kortəbii hərəkət edirlər. Bu zaman cinayət törətmənin üsul və vasitələri barədə dərinlən fikirləşməyə vaxt olmur, həmçinin qanunla toqquşma zəruri həddən də kənara çıxıb bilər və buna görə də belə cinayətlər daha da təhlükəli ola bilər» (4-s.-202).

Bu səbəbdən də, ikinci qrup müəlliflər cinayətin ictimai təhlükəlilik meyarı kimi iştirakçıların arasında razılaşmanın vaxtına deyil, onlar arasında funksional bağlılığın xarakterinə və dərəcəsinə diqqət etməyi məsləhət görürlər.

Fikrimizcə ictimai təhlükəliliyi müəyyən edərkən iştirakçıların arasında cinayət törətmə barədə razılığa gəlmə vaxtını ümumiyyətlə diqqətdən kənarda qoymaq və birmənalı olaraq buna istinad etməmək düzgün olmazdı. Çünki iştirakçıların qabaqcadan razılaşmadan törətdikləri cinayətin daha ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olacağı təsadüfə, ehtimala bağlıdırsa, qabaqcadan razılaşma əsasında törədilən cinayətin ictimai təhlükəliliyi uzun müddət ölçülüb, bəyilmiş, dərinlən düşünülmüş və müfəssəl planlaşdırılmış fəaliyyətə söykənir və belə sonuc yəqindir.

Məsələn: A və B qəfil yaranan qəsd əsasında C-yə çoxsaylı bıçaq yaraları vururlar. Bu zaman qonşuluqda yaşayan polis işçisi D işdən qayıtdığından hadisənin şahidi olur və onlara mane olmaq istəyəndə A və B birləşib D-ni də öldürürlər. Göründüyü kimi C-nin öldürülməsi ilə D-nin hadisə yerinə gəlməsi tamamilə təsadüfən üst-üstə düşür və qabaqcadan razılaşdırılmadığı halda sonuncunun da

öldürülməsilə daha ictimai- təhlükəli nəticə baş verir. Əgər C-nin öldürülməsi bir qədər əvvəl baş versəydi D-nin ölümüylə bağlı nəticə də baş verməyəcəkdi və iştirakçıların əməli daha az ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olacaqdı.

Qabaqcadan razılaşmadan iştirakçılıq o zaman mövcud olur ki, iştirakçılar cinayət törətmə barədə razılığa icraçının cinayətin obyektiv tərəfini təşkil edən hərəkətləri etməyə başlamasından sonra gəlsinlər. Qabaqcadan razılaşmaqla iştirakçılıq isə o zaman mövcud olur ki, belə razılıq icraçının cinayətin obyektiv tərəfini təşkil edən hərəkətləri etməsinə qədər əldə olunsun.

Göründüyü kimi, iştirakçılığın bu iki formasının fərqləndirilməsində cinayətin başlanma anını müəyyən etməyin mühüm əhəmiyyəti vardır. Ancaq təəssüf ki, nə qanunverici tərəfindən, nə də tədqiqatçılar tərəfindən cinayətin başlanma anını dəqiq müəyyən etməyin konkret meyarları bu günədək işlənməmişdir. Yüz ildən artıqdır ki, qapının sındırılmasının talama cinayətinin başlanğıcı olub-olmaması barədə kriminalistlərin özlərinə verdikləri sual bu günədək cavabsız qalmaqdadır. Ona görə də bu məsələ «cinayət-hüquq elminin növbəti inkişaf mərhələsində araşdırılması zəruri hesab edilən məsələlərdən biri olmalıdır(4-s. 203-204).

Mütəşəkkilliyi səciyyələndirən *ikinci* əlamət *iştirakçıların birliyinin möhkəmlik dərəcəsidir*. Bu əlamət iştirakçılığın sadalanan iki forması ilə yanaşı Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsində təsbit edilmiş mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik(cinayətkar təşkilat) kimi formalarda da əsas meyar kimi çıxış edir.

Bu formaların hər birinə qeyd edilən meyar əsasında ayrı-ayrılıqda ətraflı nəzər yetirməzdən əvvəl bildirməliyik ki, həmin formaların hamısı qrup halında, dəstə tərəfindən cinayət törətməni nəzərdə tutur. Ona görə də bu formalar haqqında dolğun təsəvvürə malik olmaq üçün ilk növbədə qrupun nə olduğunu aydınlaşdırmalıyıq.

İştirakçılıq hər bir halda özünü qrup halında cinayət törətmədə göstərir və elə Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə istinadən iştirakçıların əməlini onların icra etdikləri rollara uyğun olaraq təsvif etmək olardı. Belə olan halda «qrupun» əlavə olaraq 34-cü maddədə ayrıca təsbit edilməsi və mütəşəkkillik dərəcəsinə görə onun 4 formasının müəyyən edilməsi, həmçinin xüsusi hissənin ayrı-ayrı maddələrində «qrup»un əlahiddə təsvifedici əlamət kimi müəyyən edilməsi onun 32-ci maddədə göstərilən iştirakçılıqdan fərqli bir mahiyyət ifadə etdiyindən xəbər verir. Bəzən iştirakçılar arasında cinayətin obyektiv tərəfi baxımından birlik olsa da, onların hamısı arasında *qarşılıqlı subyektiv əlaqə* olmur, iştirakçılardan biri, digərinin cinayətdə iştirak etməsi barədə tamamilə məlumatsız olur. P.F.Telnova görə «təhrikçinin başqa şəxsi oğurluq cinayətini icra etməyə vadar etməsi, həmin şəxsin isə köməkçinin yardımı ilə qapını sındırmaq üçün alət əldə etməsi halında qabaqcadan razılaşma ilə iştirakçılıq mövcud olsa da iştirakçıların hamısı arasında davranışları barədə qarşılıqlı razılaşma və əlaqə olmadığına görə bu cinayət qrup tərəfindən törədilmiş hesab edilə bilməz»(9-s.13).

Deməli iştirakçılığın qrup formasından qabaq pillədə dayanan daha sadə forması da mövcuddur və bunları biri-birindən fərqləndirmək lazımdır.

Sadə iştirakçılığın qrupdan fərqləndirilməsi problemi iştirakçılığın formalar üzrə təsnifatının əsas məsələsidir. Bu səbəbdəndir ki, belə fərqləndirməni yetərinə apara bilməyənlər iştirakçılığın təsvifi məsələlərində tez-tez səhvə yol verirlər. P.F.Telnovun göstərdiyi misalda belə fərqləndirməni apara bilməyənlər qeyd edilən əməli «qrup» əlaməti ilə də təsvif edə bilərlər. Halbuki, bu əməl qrup

əlamətilə deyil, Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə istinad edilməklə sadə iştirakçılıqla törədilmiş cinayət kimi Xüsusi Hissənin maddəsinin əsas tərkibi ilə təsvif edilməlidir.

Bildirməliyik ki, iştirakçılıqla törədilən əməllərin təsvifilə bağlı məsələlər təcrübədə müxtəlif cür həll edilir. Nümunə üçün deyə bilərik ki, iştirakçılıqla törədilən oğurluq əməlini bəziləri Cinayət Məcəlləsinin 32, 177.1-ci maddələri, bəziləri 32, 177.2.1-ci maddələri, bəziləri isə 32-ci maddəyə istinad etmədən sadəcə 177.2.1-ci maddə ilə təsvif edir. Göründüyü kimi, 32-ci maddənin tətbiqi bir halda əməlin maddənin daha yüngül hissəsilə, ikinci halda isə ağırlaşdırıcı halı nəzərdə tutan hissəsilə təsvifinə səbəb olur. Belə fərqli yanaşma 32-ci maddənin hansı halda tətbiq edilməli olması, hansı halda isə tətbiq edilməli olmaması problemi ilə bağlıdır və təsvif zamanı bu məsələnin aydınlaşdırılması zəruridir.

Qeyd etməliyik ki, iştirakçılıqla törədilən əməlin təsvifi zamanı 32-ci maddənin hər bir halda tətbiqi düzgün deyildir. Bu maddəyə yalnız qrup əlamətinin mövcud olmadığı sadə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərin təsvifi zamanı istinad etmək olar. Deməli 32-ci maddənin tətbiqi iştirakçılıqda qrup əlamətlərinin mövcudluğundan birbaşa asılıdır. Ona görə də təsvifin düzgün aparılması üçün qrup əlamətinə malik olan iştirakçılıqla belə əlamətlərə malik olmayan iştirakçılıq fərqləndirilməlidir.

A.P.Kozlov qrup əlamətinə malik olmayan iştirakçılığı «elementar iştirakçılıq» adlandırır və ona aşağıdakı kimi anlayış verir: «Elementar iştirakçılıq dedikdə təşkilatlanması ən aşağı dərəcədə olan, mütəşəkkillik əlamətinin deyil, funksional bağlılıq əlamətlərinin əhəmiyyət kəsb etdiyi iştirakçılıq başa düşülür. Belə iştirakçılıq birgəicraçılıqla deyil, yalnız rolların bölünməsilə həyata keçirilir» (4-s. 210)

Sonuncu əlamət-yeni rolların bölünməsi əlaməti hüquq tətbiq edənləri təsvif zamanı çaşıra bilər. Çünki, iştirakçılar arasında rolların bölünməsi qrupa da xas olan əlamətdir. Lakin bu zaman bir şeyə diqqət edilməlidir ki, elementar iştirakçılıqda iştirakçıların fəaliyyəti bir neçə nəfərin kortəbii yığınağının hərəkətlərini xatırladır. Bu zaman iştirakçıların əlbirliyi bütövlükdə möhkəm mexanizm halında fəaliyyət göstərmir. Əsas güc və əhəmiyyət ayrı-ayrı rolları icra edən iştirakçıların hərəkətlərindəki funksional əlamətlərə verilir. Qrupda isə önə əlbirlik, mütəşəkkillik, bütün iştirakçılar arasında vahid kriminal nəticəyə istiqamətlənən qarşılıqlı funksional əlaqə çıxır. Başqa sözlə elementar iştirakçılıq ayrı-ayrı fərdlərin fəaliyyətinin, qrup isə fərdlərin birləşdiyi bütöv bir təminat fəaliyyətinin təzahürüdür. Bir qədər obrazlı ifadə etsək, qrupun fəaliyyətini zamanı göstərmək üçün biri-biri ilə daimi kontaktda məqsədyönlü fırlanan çarxlardan ibarət saat mexanizminə bənzətmək olar.

Elementar iştirakçılıqda isə iştirakçılar arasında kontakt yalnız bir dəfə cinayət törətmək üçün kortəbii olaraq yaranır. Bu zaman hər hansı iştirakçı yalnız öz funksiyasını, rolunu yerinə yetirməklə kifayətlənir, digər iştirakçıların isə öz vəzifələrini yerinə yetirib, yetirməyəcəkləri onu maraqlandırmır. Məsələn: köməkçi adam öldürməsi üçün icraçıya silah verib səhnədən tamamilə gedir, icraçının sonrakı hərəkətləri ilə və ümumiyyətlə cinayətin nəticəsi ilə maraqlanmır.

Elementar iştirakçılıqda iştirakçıların heç də hamısı kriminal nəticənin baş verməsini arzulamırlar. Ona görə də belə iştirakçılıq təqsirin yalnız yanakı qəsd forması ilə həyata keçirilir. R.R.Qaliakbarova görə məhz elə bu əlamətlə elementar iştirakçılıqla cinayətkar qrupu biri-birindən fərqləndirmək olar. Çünki sonuncuda yanakı qəsdə iştirakçılıq mümkün deyildir (10 s.90).

Elementar iştirakçılıqda iştirakçıların hərəkətləri zaman və məkan baxımından üst-üstə düşmür. İcraçıdan başqa digər iştirakçılar öz rollarını icra etdikdən sonra hadisə yerində qalmırlar və burada birgəicraçılıq tamamilə istisna olunur. Çünki birgəicraçılıq zamanı iştirakçılar arasında subyektiv əlaqə

sıxlaşır, onlar birləşərək kriminal nəticəyə doğru inadla gedirlər. Bu zaman onların əlbirliyi və mütəşəkkilliyi elementar iştirakçılıqla müqayisədə güclənir və o qrup əhəmiyyəti kəsb etməyə başlayır.

Elementar iştirakçılıq təsadüfən, kortəbii baş verdiyinə görə iştirakçılar hərəkətlərini ciddi planlaşdırmırlar və əlaqələndirmirlər.

Zaman baxımından elementar iştirakçılıqda iştirakçılar arasında cinayət törətmə barədə qabaqcadan razılaşma əldə edilir. Lakin təcrübədə qabaqcadan razılaşma olmadan da elementar iştirakçılığa rast gəlinir. Bu baxımdan A.P.Kozlovun gətirdiyi aşağıdakı misal buna sübutdur.

Oğru mənzilə daxil olub, ev sahibinə məxsus əşyaları çantaya toplamağa başlayır. Bu zaman onun ağılına həmin əşyalardan hansını daha asan və tez sata biləcəyi barədə sual gəlir və o məsələni aydınlaşdırmaq üçün həmin mənzildən lombardda işləyən dostuna zəng edib ondan daha çox hansı əşyaları oğurlamağın lazım olduğu barədə məsləhət alır. Bundan sonra o, çantadan bəzi əşyaları boşaldıb məsləhətə uyğun gələn əşyaları çantaya doldurur (4. s. 211).

Göründüyü kimi, bu halda lombard işçisi əmələ köməkçi rolunda cinayətin başlamasından sonra qoşulur.

Beləliklə sadaladıqlarımızı ümumiləşdirərək qeyd edə bilərik ki, elementar iştirakçılıq aşağıdakı əlamətlərin məcmusunda təzahür edir:

1. *İştirakçılar arasında rol bölgüsünün olması.*
2. *İştirakçıların hərəkətlərinin bir dəfə üçün nəzərdə tutulması.*
3. *İcraçıdan başqa digər iştirakçıların hadisə vaxtı hadisə yerində olmaması.*
4. *Cinayətin ciddi planlaşdırılmaması və iştirakçılar arasında ciddi rol bölgüsünün aparılmaması.*

Göstərilən əlamətlərdən kənar mövcud olan iştirakçılığı isə cinayətkar qrup adlandırma bilərik.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsində qrupun tədqiqatçılar tərəfindən cinayətdə iştirakçılığın formaları kimi qəbul edilən bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik(cinayətkar təşkilat) kimi növlərindən bəhs edilir. Bu formaların hamısı qrup halında cinayət törətməni nəzərdə tutur, ona görə də, bu formaları araşdırmazdan əvvəl onların hamısı üçün eyni olan və bütövlükdə qrupa aid olan əlamətləri müəyyən etmək lazımdır.

Öncə qeyd edək ki, fikrimizcə qanunvericilikdə «qrup» termini əvəzinə «dəstə» terminindən istifadə edilməsi daha düzgün olardı. Bu termindən Cinayət Məcəlləsinin yuxarıda qeyd olunan maddəsində və Xüsusi Hissənin müxtəlif maddələrində qrupun bir növünü ifadə etmək üçün istifadə olunması (mütəşəkkil dəstə nəzərdə tutulur) belə əvəzləmənin istər milli dil, istərsə də terminoloji baza baxımından əsaslı və məqsədemüvafiq olduğunu təsdiq edir.

Bununla yanaşı, qanunvericilikdə məhz belə təsbit olunduğunu nəzərə alıb araşdırmalarımızda «qrup» anlayışının mahiyyətini 34-cü maddədə göstərilənlə müqayisədə düşündüyümüz daha geniş anlamda, cinayətdə iştirakçılığın bütün formalarını birləşdirən ümumi kateqoriya mənasında tədqiq etməyə çalışacağıq.

Bildirməliyik ki, istər bugünəqədərki qanunvericiliyimizdə, istərsə də mövcud qanunvericilikdə «qrup» termininin anlayışı işlənməmişdir. Halbuki, qrupun elementar iştirakçılıqdan fərqləndirilməsi üçün və uyğun olaraq iştirakçılıqla törədilən cinayət əməllərini düzgün tövsif etmək üçün qrupu səciyyələndirən əlamətlərin qanunvericilik qaydasında müəyyənləşdirilməsinə, ona anlayış verilməsinə ehtiyac vardır.

Qeyd etməliyik ki, qanunvericidən fərqli olaraq bir sıra tədqiqatçı hüquqşünaslar tərəfindən «qrupa» anlayış verilmişdir. Məsələn: R.R.Qaliakbarov qrup halında cinayət törətməni bir neçə şəxsin birgə səyi ilə vahid qəsdin həyata keçirilməsi üsulu kimi qiymətləndirir və qeyd edir ki, həmin qəsd iştirakçılar arasında rolların texniki bölgüsü əsasında həyata keçirilir və bu zaman iştirakçılardan hər biri eyni cinayətin obyektiv tərəfini təşkil edən hərəkətləri tam, yaxud qismən icra edir(10. s.72).

Cinaytkar qrupa bir qədər fərqli mənada V.Q.Lukaşeviç də anlayış vermişdir. Onun fikrincə cinayətkar qrup ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməlləri törətmək üçün, ümumi məqsədə çatmağa çalışan, müəyyən qayda əsasında təşkil edilmiş, fəaliyyətin vahid subyekcini təşkil edən insanları birləşdirən kiçik, qeyri-formal qrupdur. Bu anlayış V.M.Bıkov tərəfindən də dəstəklənir (11. s.11).

Göründüyü kimi bu anlayışda əsas əlamət kimi qrup üzvlərinin əlbirliyi, birgəliyi önə çəkilir. Burada iştirakçılar «hamı bir yerdə» prinsipi ilə hərəkət edir, nəticədə hər bir iştirakçının fərdi fəaliyyəti qismən öz əhəmiyyətini itirir və bütün iştirakçılar cinayətin vahid subyektinə çevrilirlər.

Qrupa A.P.Kozlov tərəfindən də anlayış verilmişdir. Həmin anlayış yuxarıda qeyd etdiyimiz müəlliflərin dəyərli fikirlərini özündə birləşdirməklə təkmilləşdirilmişdir. A.P.Kozlova görə «cinayətkar qrup iştirakçıların funksional əlamətlərinin deyil, onların əlbirliyinin üstünlük təşkil etdiyi, kifayət qədər təşkilatlanmış, rolların bölünməsilə və ya birgəicraçılıqla həyata keçirilən iştirakçılıq formasıdır» (4. s.214).

Göstərilən anlayışların təhlili elementar iştirakçılıqla müqayisədə cinayətkar qrupun daha ictimai-təhlükəli olduğunu göstərir və onun cinayət-hüquqi kateqoriya kimi birincidən fərqləndirilməsi təklifinin əsaslı və lazımlı olduğunu təsdiq edir.

Cinayətkar qrupda iştirakçılar əlbir fəaliyyət göstərməklə biri-birinə həm fiziki, həm də psixoloji dəstək verir və bir nəfərin təkliddə bacara bilmədiyi kriminal nəticələrə nail ola bilirlər. Qrupda qrup üzvləri arasında kriminal təcrübə daha tez yayılır və cinayətin ört-basdır edilməsi imkanları daha geniş olur (11. s.12).

Göstərilənləri ümumiləşdirməklə cinayətkar qrupu səciyyələndirən əlamətləri müəyyən etmək olar.

R.R.Qaliakbarov həmin əlamətləri obyektiv və subyektiv əlamətlərə ayırır, birincilərə iştirakçıların çoxluğu, birgəicraçılıq və səylərin birliyi kimi əlamətləri, ikincilərə isə təqsirin qəsd formasının mövcudluğu və iştirakçılar arasında ikitərəfli subyektiv əlaqə kimi əlamətləri aid edir (16. s. 53-106).

L.L.Kruqlikov isə cinayətkar qrupun aşağıdakı iki əlamətini fərqləndirir:

1. Cinayətkar qrup həm birgəicraçılıqla, həm də rolların bölünməsilə mümkündür.

2. İştirakçıların fəaliyyəti zaman və məkan baxımından üst-üstə düşməlidir (12. s. 163-165).

Bildirməliyik ki, bu müəlliflərin göstərdiklər əlamətləri cinayətkar qrupu tam səciyyələndirən, onu elementar iştirakçılıqdan fərqləndirməyə imkan verən universal əlamətlər kimi qəbul etmək düzgün olmazdı. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün həmin əlamətləri müqayisəli təhlilinə baxaq.

İştirakçıların çoxluğu, səylərin birliyi, təqsirin qəsd formasının mövcudluğu və iştirakçılar arasında ikitərəfli subyektiv əlaqə kimi əlamətlər elementar iştirakçılığa da xasdır. Qrupun yalnız birgəicraçılıqla mümkünlüyü məsələsində isə R.R.Qaliakbarov fikrimizcə bir qədər yanılır. Çünki, qrupun mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik kimi növlərinə rolların bölünməsi əlaməti də xasdır. Bu baxımdan L.L.Kruqlikov qrupun həm birgəicraçılıqla, həm də rolların bölünməsilə mümkünlüyü qənaətində haqlıdır. Unutmamalıyıq ki, biz qrupun bütün növlərinə aid edilə bilən ümumi, universal əlamətləri axtarıq və tapmalıyıq ki, elementar iştirakçılıqla qrupu hansı əlamətə görə fərqləndirmək olar, belə fərqi müəyyən etməyə imkan verən incə xətt hansı əlamətdən keçir?

A.P.Kozlova görə bu fərqi təqsirin qəsd formasının növündə axtarmaq lazımdır. Onun fikrincə «qrup halında cinayətin yalnız düzünə qəsdlə törədilə bilməsi barədə ənənəvi təsəvvürlərlə razılaşımaq olar. Belə cinayətlər ictimai təhlükəli əməllər törətmək üçün arzu edilən mütəşəkkillik və əlbirlik baxımından xüsusilə təhlükəlidir» (4. s. 216).

Düşünürük ki, elə bu göstərilənlərə əsaslanıb cinayətkar qrupu səciyyələndirən, onu elementar iştirakçılıqdan fərqləndirməyə imkan verən aşağıdakı ümumi, universal əlamətləri ayıra bilərik.

1. *Əməlin rolların bölünməsilə və ya birgəicraçılıqla törədilməsi.*
2. *İştirakçıların öz səylərini birləşdirməsi və onların əlbirliyi.*
3. *İştirakçılar arasında ikitərəfli subyektiv əlaqə.*
4. *İştirakçılıqda yalnız düzünə(birbaşə) qəsdin mövcudluğu.*

Fikrimizcə bu əlamətləri Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsində təsbit edilən iştirakçılıq formalarının hər birinə aid etmək olar.

Bununla yanaşı bir daha qeyd edirik ki, göstərdiyimiz əlamətlər cinayətkar qrupun ümumi əlamətləridir, qrupun növləri, yəni iştirakçılığın formaları isə bu əlamətlərlə yanaşı ayrıca, spesifik əlamətlərə də malikdirlər. Bu əlamətlər yalnız birlikdə iştirakçılığın konkret formasını əks etdirir.

Cinayətdə iştirakçılığın formaları və onların hər birini səciyyələndirən konkret əlamətlər barədə isə ətraflı bəhs edəcəyik.

Yekun olaraq təklif edirik ki, qrupun elementar iştirakçılıqda qanunvericilik qaydasında fərqləndirilməsi və məsuliyyətin bu iki kateqoriyaya uyğun olaraq ədalətli differensiasiyası üçün Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsinin adı və 34.1-ci maddənin məzmunu aşağıdakı redaksiyada verilsin:

Maddə 34. Cinayətin elementar iştirakçılıqla və cinayətkar qrup tərəfindən törədilməsi.

34.1. Təşkilatlanması ən aşağı dərəcədə olan, mütəşəkkilliyin və əlbirliyin deyil, fərdi fəaliyyətin əhəmiyyət kəsb etdiyi dəstə tərəfindən, rolların bölünməsilə, dolayı qəsdlə törədilmiş əməl elementar iştirakçılıqla törədilmiş hesab edilir.

İştirakçıların fərdi fəaliyyətinin deyil, mütəşəkkilliyinin və əlbir fəaliyyətinin əhəmiyyət kəsb etdiyi, daha yaxşı təşkilatlanmış, rolların bölünməsilə və ya birgəicraçılıq yolu ilə, birbaşa qəsdlə törədilmiş əməl cinayətkar qrup tərəfindən törədilmiş hesab edilir.

Cinayətkar qrupa iştirakçılığın qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik kimi formaları aiddir.

Maddənin sonrakı hissələri isə hazırkı 34.1-ci maddədən başlamaqla 34.2-34.9-cu maddələr hesab edilsin.

Cinayətdə iştirakçılığın formaları və növləri ilə bağlı ümumi məsələlərə qısa ekskursdan sonra iştirakçılığın cinayət qanunumuzda təsbit edilmiş formalarının hər birinə ayrılıqda ətraflı nəzər yetirək.

Bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, cinayətdə iştirakçılığın formalara bölgüsü iştirakçıların birliyinin möhkəmlik dərəcəsi və mütəşəkkilliyi meyarına görə aparılır. Həmin formaların özləri də öz aralarında cinayət törətmə barədə razılığa gəlmənin vaxtına görə iki qrupa bölünür. Birinci qrupa qabaqcadan razılaşdırılmadan, qabaqcadan əlbirlik olmadan yaranan iştirakçılıq, ikinci qrupa isə qabaqcadan razılaşdırılmaqla, əlbir olmaqla yaranan iştirakçılıq aid edilir.

Cinayət qanununda qabaqcadan razılaşmadan yaranan iştirakçılıq kimi cinayətdə iştirakçılığın yalnız bir formasına, «bir qrup şəxs» formasına rast gəlinir.

BİR QUP ŞƏXS

İştirakçılığın bu forması Cinayət Məcəlləsinin 34.1-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Həmin maddədə verilən anlayışa görə «qabaqcadan razılaşmadan iki və ya daha çox icraçının birgə iştirakı ilə törədilən cinayət bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur».

Forma kimi təhlilinə keçməzdən əvvəl «bir qrup şəxs» termininin mahiyyətinə və inkişafı prosesinə diqqət edək.

Öncə bildirməliyik ki, qrup anlayışı cinayət-hüquq termini kimi geniş və dar anlamda başa düşülməlidir. Geniş mənada qrup dedikdə iştirakçılığın bütün formalarına aid olan əsas əlamət başa düşülməlidir. Dar mənada qrup dedikdə isə iştirakçılığın «bir qrup şəxs» forması başa düşülməlidir.

1961-ci ilin cinayət məəcəlləsinin xüsusi hissəsində cinayətdə iştirakçılığın bu forması elə «bir qrup şəxs» kimi də təsbit olunurdu. Lakin bəzən normalarda «bir qrup şəxs tərəfindən qabaqcadan sövdələşmə əsasında», «bir dəstə şəxsin qabaqcadan əlbir olması ilə» ifadələrindən istifadə edilməsi hüquq tətbiq edənləri sual qarşısında qoyurdu. Başa düşmək olmurdu ki, bu ifadələrdə qabaqcadan əlbir olmayan qrup nəzərdə tutulur, ya qabaqcadaq əlbir olan qrup? Cinayət məəcəlləsinin ümumi hissəsində bu formalara anlayış verilməməsi isə vəziyyəti xüsusilə mürəkkəbləşdirirdi və hər kəs bu normaları öz yozumu əsasında tətbiq edirdi.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət məəcəlləsi qəbul edilən zaman iştirakçılığın formalarının ümumi hissədə ayrıca təsbit olunması ilə və onların hər birinə anlayış

verilməsilə həmin formaların məcəllənin bütün normalarında eyni anlamda işlədilməsi və tətbiq olunması təmin edildi. Bununla yanaşı, fikrimizcə «bir qrup şəxs» anlayışının izahında iştirakçılar arasında qabaqcadan əlbirliyin olmamasını əsas əlamət kimi qabardan qanunverici iştirakçılığın bu formasını da həmin əlamətə uyğun olaraq «qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs» kimi adlandırsaydı daha düzgün olardı.

Adındakı qeyri-dəqiqliyə baxmayaraq normadakı şərhə əsasən qəbul edilir ki, iştirakçılığın bu formasında qrup üzvləri arasında cinayət törətmə barədə qabaqcadan razılaşma olmur.

P.F.Telnov zorlama cinayətləri ilə bağlı qeyd edir ki, «qabaqcadan əlbir olmayan qrup tərəfindən əməlin törədilməsi dedikdə bir şəxs tərəfindən artıq başlanmış zorlama aktına digər şəxslərin qabaqcadan şərtləşmədən qoşulması başa düşülməlidir» (13. s.117) .

Hər bir halda bir qrup şəxsin cinayət qanunundakı anlayışında onun aşağıdakı əsas əlamətləri öz əksini tapmışdır.

İştirakçılığın bu forması yalnız birgəicraçılıqla mümkündür, yəni iştirakçıların hamısı icraçı olmalı, cinayətin obyektiv tərəfini təşkil edən hərəkətləri tam, yaxud qismən icra etməlidir. Birgəicraçılıq iştirakçılığın bu formasının zəruri əlamətidir.

İştirakçılar arasında cinayət törətmə barədə qabaqcadan razılaşma əldə edilməməlidir. Səylərin birləşdirilməsi və birgə cinayət törətmə barədə razılaşma cinayətin bilavasitə törədilməsi zamanı, yalnız iştirakçılardan biri tərəfindən cinayətin obyektiv tərəfini təşkil edən hərəkətlərin edilməyə başlanmasından sonra əldə oluna bilər.

A.P.Kozlov artıq başlanmış cinayətin davam etdiyi zaman birgə cinayət törətmə barədə razılaşmanın iki yolla əldə edilə bildiyini göstərir: a) Razılaşma şifahi və ya yazılı vasitələrlə, jestlərlə yaxud mimikanın köməyi ilə deyil, cərəyan edən hadisələrə və şəraitə uyğun hərəkətlər etməklə əldə olunur. Belə razılaşma hüquq ədəbiyyatında konklyudent razılaşma adlandırılır. (Konklyudent sözü latın mənşəlidir, hərfən «nəticə çıxardıram» mənasını verir. Müasir hüquqda isə tərəflər arasında müəyyən nəticəyə birgə nail olmaq barədə razılığa şifahi və ya yazılı qaydada deyil, iradələrini ifadə edən hərəkətlərin, niyyətlərinin göstərən davranışın köməyi ilə gəlinməsinə bildiren termin kimi işlənir.(14.s.200))Məsələn: A dostu B -nin C-ni döydüyünü görüb ona qoşulur və onlar birlikdə C-ni döyürlər. b) Razılaşma şifahi və ya yazılı vasitələrlə, jestlərlə və ya mimikanın köməyi ilə əldə edilir (4. s.233) . Belə razılaşma bir iştirakçının digərinin artıq başlanmış kriminal fəaliyyətilə həmrəyliyi bildiren davranışında ifadə olunur.

Konklyudent razılaşma ilə yaranan qrup mütəşəkkillik baxımından daha zəifdir. Çünki burada qrup üzvlərinin öz hərəkətlərinin detallarını qarşılıqlı surətdə razılaşdırmaq imkanı olmur, iştirakçılardan biri digərinin artıq başlamış fəaliyyətinə qoşulur və ondan heç nə soruşmadan, ona heç nə demədən yaxud işarə etmədən kor-koranə olaraq yaranmış münaqişəli vəziyyətin təsiri altında və ona uyğun hərəkət edir.

Konklyudent yaranan qrup qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxsin formalarındandır və bu səbəbdən qanunun verdiyi anlayışa uyğun olaraq birgəicraçılıq əlaməti ona da xasdır. Bununla yanaşı bildirməliyik ki, nəzəri cəhətdən konklyudent qrupda iştirakçılar arasında rolların bölünməsi də mümkündür. Bunu aşağıdakı misalda daha aydın görə bilərik.

A-nın B-ni öldürmək istədiyini görən C üstündə gəzdirdiyi bıçağı ona verir və A həmin bıçaqla B-ni qətlə yetirir.

Göründüyü kimi C göstərilən epizodda cinayətin köməkçisi rolunda çıxış edir.

Konklyudent qrupda istər köməkçilik, istərsə də elementar təşkilatçılıq fəaliyyəti tam mümkündür (4. s. 235) .

Göstərilən fikir M.İ.Kovalyov tərəfindən də dəstəklənir və o qeyd edir ki, «Konklyudent razılaşma ilə yaranan qrupda həm birgəicraçılıq, həm də rolların bölünməsi mümkündür» (5. s. 194) .

Göstərilən tədqiqatçılar tərəfindən konklyudent razılaşma ilə yaranan qrup aşağıdakı əlamətlərlə səciyyələndirilir:

Qrup üzvləri arasında qabaqcadan razılaşmanın olmaması.

Razılığın zahirən təzahür edən formada(yazılı, şifahi, jestlərlə, mimika ilə) deyil, cinayətin bilavasitə törədilməsi prosesində konkret münəqişəli vəziyyətə uyğun hərəkət etməklə əldə olunması.

Cinayətin birgəicraçılıqla və ya rolların bölünməsilə törədilməsi.

Cinayət törədilən zaman qrup üzvlərinin hamısının bilavasitə hadisə yerində olması.

Qrupda təşkilatlanmanın aşağı dərəcədə olması.

Qeyd etdiyimiz kimi, cinayətin bilavasitə icrası mərhələsində razılaşma digər yolla- şifahi və ya yazılı vasitələrlə, jestlərin yaxud mimikanın köməyi ilə də əldə edilə bilər. Belə razılaşma ilə yaranan qrup konklyudent razılaşma ilə yaranan qrupla müqayisədə öz mütəşəkkilliyi baxımından daha təhlükəlidir. Belə təhlükə daha çox onunla bağlıdır ki, burada iştirakçılar davam edən kriminal fəaliyyətlərinin detallarını qarşılıqlı surətdə razılaşdıraraq birləşdirirlər.

Belə razılaşma zamanı da təhrikçilik istisna olmaqla təşkilatçı və ya köməkçinin iştirakı ilə rolların bölünməsi mümkündür.

Təhrikçinin fəaliyyəti isə cinayətin icraçı tərəfindən bilavasitə icra edilməsinə qədərki zaman çərçivəsilə bağlı olduğundan onun qrupda iştirakı yalnız qabaqcadan razılaşma ilə mümkündür.

Cinayətin bilavasitə icrası mərhələsində razılaşma əsasında yaranan qrupun əlamətləri ikinci əlamət istisna olmaqla konklyudent yaranan qrupun digər əlamətlərilə eynidir.İkinci əlamətdə isə fərq ondan ibarətdir ki, konklyudent qrupdan fərqli olaraq burada qrup üzvləri arasında razılaşma yazılı və ya şifahi formada, müəyyən jestlərin və ya mimikanın köməyi ilə əldə edilir.

Beləliklə cinayətin bilavasitə icrası mərhələsində razılaşma ilə yaranan qrupun hər iki formasının əlamətlərini və ümumən iştirakçılığın obyektiv və subyektiv əlamətlərini ümumiləşdirməklə bütövlükdə cinayətdə iştirakçılığın «bir qrup şəxs» formasının aşağıdakı səciyyəvi əlamətlərini müəyyən edə bilərik:

İştirakçıların qrupda onlardan heç olmasa birinin cinayəti artıq icra etməyə başlamasından sonra birləşməsi.

Qrup üzvləri arasında qabaqcadan əlbirliyin olmaması.

Qrup üzvləri arasında cinayətin bilavasitə icrası prosesində birləşmə barədə zahirən təzahür edən və ya etməyən razılaşmanın olması.

Cinayət icra edilən zaman qrup üzvlərinin hamısının hadisə yerində olması.

Qrup üzvlərinin fəaliyyətinin birgəicraçılıqla və ya rolların bölünməsilə həyata keçirilməsi.

İştirakçıların hamısının qəsdinin eyni cinayətin törədilməsinə yönəlməsi.

İştirakçılığın bu forması elementar iştirakçılıqdan onunla fərqlənir ki, cinayət törədilən zaman qrup üzvlərinin hamısı hadisə yerində olurlar. Qrup üzvlərindən hər-hansı birinin cinayət törədilən zaman hadisə yerində olmaması onun əməlinin bir qrup şəxs əlaməti ilə tövsifini istisna edir. Belə halda həmin iştirakçının əməli elementar iştirakçılıq kimi qiymətləndirilir.

Yekun olaraq şərh edilənləri və göstərilən əlamətlərdən beşincisini əsas götürərək təklif edirik ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsinin adında «bir qrup şəxs» sözləri «qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs» sözlərilə əvəz edilsin və 34.1-ci maddə (bir qədər əvvəl həmin maddəyə təklif etdiyimiz dəyişikliklə əlaqədar yeni sıralamada 34.2-ci maddə) aşağıdakı redaksiyada verilsin:

34.1. Qabaqcadan razılaşmadan iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakı ilə törədilən cinayət qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur.

Cinayətdə iştirakçılığın formalarının ikinci qrupuna qabaqcadan razılaşmaqla yaranan iştirakçılıq formaları daxildir. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs.*
- 2. Mütəşəkkil dəstə.*
- 3. Cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat).*

Bunların hər birinə ayrı-ayrılıqda nəzər yetirək.

QABAQCADAN ƏLBİR OLAN BİR QRUP ŞƏXS

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 34.2-ci maddəsində verilən anlayışa görə «qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakı ilə törədilən cinayət qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət hesab edilir».

Anlayışdan göründüyü kimi iştirakçılığın bu formasını bir qədər əvvəl təhlil etdiyimiz «bir qrup şəxs»dən fərqləndirən əsas əlamət iştirakçılar arasında birgə cinayət törətmə barədə razılaşmanın qabaqcadan, yəni cinayətin bilavasitə törədilməsinə, obyektiv tərəfi təşkil edən hərəkətlərin bilavasitə edilməsinə qədər əldə olunmasıdır.

Qabaqcadan razılaşmanın əldə edilməsi iştirakçıların hərəkətlərinə mütəşəkkilik verir və onu «bir qrup şəxs»lə müqayisədə daha ictimai təhlükəli edir. Mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birliklə müqayisədə isə burada mütəşəkkilliyin dərəcəsi nisbətən aşağıdır.

İştirakçılar arasında qabaqcadan əldə edilən razılaşmanın məzmununa isə əlbirlik, cinayətin törədilmə yeri, vaxtı, üsulu barədə məsələlər daxildir. Bu məsələlər barədə razılaşma şəfahi və ya yazılı formada, jestlər və ya mimika vasitəsilə əldə edilə bilər. Razılaşmanın hansı vasitə ilə əldə olunmasının əhəmiyyəti yoxdur. Əsas odur ki, bu razılaşma cinayət bahlanana qədər əldə edilsin.

Bu forma daxilində iştirakçılığın növünə gəldikdə isə, bildirməliyik ki, bu məsələ ilə bağlı tədqiqatçılar arasında fikir ayrılığı mövcuddur.

Bəzi müəlliflər bu formanın yalnız birgəicraçılıqla, bəziləri isə həm də rolların bölünməsilə mümkünlüyünü əsaslandırmağa çalışırlar.

N.F.Kuznetsova qeyd edir ki, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs əlamətinin Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi Hissəsinin maddəsində tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulduğu hallarda, o, yalnız birgəicraçılardan ibarət ola bilər. Həmin əlamətin Xüsusi Hissəsinin maddəsində tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulmadığı hallarda isə qrup üzvləri arasında rol bölgüsü mümkündür. Əgər rol bölgüsü təşkilatçı, təhrikçi və köməkçi arasında aparılırsa və əgər onlardan birinci üçü cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak etmirsə (cinayət bilavasitə törədilən yerdə-kursiv bizindir) belə iştirakçılıq qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs kimi qiymətləndirilə bilməz. (3. s. 200)

Göründüyü kimi N.F.Kuznetsova «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs» əlamətinin Xüsusi Hissəsinin maddəsində tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulduğu hallarda qrup üzvləri arasında rol bölgüsünü qəbul etmir və yalnız birgəicraçılığı mümkün sayır.

S.Y. Afinoqenovun qənaətinə görə isə hər bir halda «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsin fəaliyyəti həm birgəicraçılıqla, həm də rolların bölünməsilə həyata keçirilə bilər. (15. s. 11)

A.P.Kozlov da göstərilən mövqedən çıxış edir və əlavə olaraq qeyd edir ki, üzvləri arasında qabaqcadan rol bölgüsü aparılmış qrup o zaman qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs kimi qiymətləndirilə bilər ki, iştirakçıların hamısının fəaliyyəti zaman və məkan baxımından üst-üstə düşsün. (4. s. 247)

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumu da rol bölgüsü ilə bağlı bir qədər qeyri dəqiq olsa da göstərilən müəlliflərlə eyni mövqedən çıxış edir.

Həmin qurumun «Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 12 dekabr 2002-ci il tarixli 03 sayılı qərarında deyilir ki, «qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakı ilə törədilən cinayətlərdə qabaqcadan əlbir olan cinayətin icraçısı (icraçıları) ilə birlikdə digər iştirakçılar, cinayətin təşkilatçıları, təhrikçiləri və köməkçiləri qissmində çıxış edə bilərlər» (16. s. 295)

Göstərilən fikirlərin müqayisəsi əsasında aşağıdakıları bildirmək istəyirik:

Fikrimizcə A.F.kuznetsovanın «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs» əlamətinin Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi Hissəsində tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulduğu hallarda belə qrupun yalnız birgəicraçılıqla mümkünlüyündə israr edən zaman nəyə istinad etməsi aydın deyil.

Maraqlıdır ki, qanunverici iştirakçılığın bir qrup şəxs formasına anlayış verən zaman «birgəicraçılığa» istinad etdiyi halda qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsə verdiyi anlayışda birgəicraçılıqdan bəhs etmir. 34.2-ci maddədə cinayətin törədilməsində iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakından danışılır. «Birgə iştirak» ifadəsi isə hələ birgəicraçılıq anlamına gəlmir.

Müəllifin qənaətini qanunda «birgəicraçılığa» verilən anlayışla da əsaslandırmaq olmur. Cinayət Məcəlləsinin 32.2-ci maddəsinin mənasına görə birgəicraçılar cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxslərdir. Bilavasitə sözü iştirakçıların hamısının eyni zamanda, eyni

məkanda cinayətin obyektiv tərəfini təşkil edən hərəkətləri birlikdə etməsini nəzərdə tutur. Ona görə də təhlil edilən qrupun Xüsusi Hissədə tövsiyə edici əlamət kimi nəzərdə tutulduğu hallarda yalnız birgəicraçılıqla mümkünlüyünü demək düzgün olmazdı. Belə qrup daxilində rol bölgüsünün mümkünlüyünü müəlif özü də qismən qəbul edir. Belə olan halda düşünürük ki, qanunda tövsiyə edici əlamət kimi nəzərdə tutulub-tutulmamanın eyni məsələyə fərqli qiymət verilməsinə təsir etməsi ilə razılaşmaq əsassız olardı.

Fikrimizcə təhlil edilən qrupda iştirakçılığın növü ilə bağlı məsələdə A.P.Kozlov daha dəqiq və konkretir. Belə ki, o, qabaqcadan əlbir olan bir qrupda həm birgəicraçılığı, həm də rolların bölünməsinin mümkünlüyünü qəbul edir. Lakin onun fikrincə rolların bölünməsi yalnız bütün iştirakçıların cinayət hadisəsi törədilən zaman bilavasitə hadisə yerində olması şərti ilə qəbul edilə bilər.

Müəllifin fikri ilə tam razıyıq. Bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, iştirakçılığın formaları iştirakçıların birliyinin möhkəmliyi və mütəşəkkilliyi dərəcəsinə uyğun olaraq fərqləndirilir. Bu baxımdan icraçı istisna edilməklə digər iştirakçıların cinayət əməli törədilən zaman hadisə yerində olmaması iki halda mümkündür. Bir halda qrup üzvləri arasındakı subyektiv əlaqə o qədər zəif olmalıdır ki, hər bir iştirakçı öz fərdi fəaliyyəti ilə kifayətlənsin, hansı məkanda olmasından asılı olmayaraq öz rolunu yerinə yetirib səhnədən çəkilsin və cinayətin nəticəsilə maraqlanmasın. Belə situasiya elementar iştirakçılığa xasdır. İkinci halda isə iştirakçılar arasında rol bölgüsü o qədər dəqiq aparılmalı, cinayətin bütün detalları o qədər müfəssəl planlaşdırılmalı və iştirakçılar arasında subyektiv əlaqə o qədər möhkəm olmalıdır ki, digər iştirakçılar cinayətin bilavasitə törədildiyi yerdən kənarda yerləşsələr də biri-birilərlə və icraçı ilə mütəmadi əlaqə saxlasınlar, müxtəlif texniki vasitələrlə və digər vasitələrin köməyi ilə hadisələrin bütün panoramına nəzarət etsinlər, qrup üzvlərinin fəaliyyətini kriminal nəticəyə doğru istiqamətləndirsinlər. Belə situasiya isə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxslə müqayisədə iştirakçılığın daha təhlükəli formaları olan mütəşəkkil dəstəyə və cinayətkar birliyə xasdır.

Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsdə nə birinci, nə də ikinci hal mövcud olmur. Burada mütəşəkkillik nə həddən artıq zəif, nə də həddən artıq güclü deyil. İştirakçılar kriminal nəticəyə eyni zamanda və eyni məkandakı primitiv birliklərlə nail ola bilərlər. Onlardan birinin və ya bir neçəsinin cinayət əməli törədilən zaman hadisə yerində olmaması digəri və ya digərləri üçün kriminal nəticəyə nail olmanı əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir və bəzən qeyri mümkün edir. Ona görə də üzvləri arasında əvvəlcədən rol bölgüsü aparılmış qrupun qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxslə hesab edilməsi üçün rolların icraçıların cinayət hadisəsi bilavasitə törədilən zaman birlikdə cinayət hadisəsi törədilən yerdə olmaları əsas şərtir.

Cinayətin bilavasitə törədilməsi yeri dedikdə isə qrup üzvlərinin yerləşdikləri eyni bir məkana başa düşülür ki, buradan iştirakçılar biri-birilərinin hərəkətlərini görə bilər, biri-biriləri ilə vizual görüntü vasitəsilə əlaqə saxlaya və biri-birilərinə lazımı dəstək verə bilərlər. Məsələn, insanı həyatdan məhrum etməyə yönəlmiş hərəkətləri bilavasitə edən iştirakçının yerləşdiyi yerlə mümkün təhlükə barədə onu xəbərdar etmək üçün pusquda duran iştirakçının yerləşdiyi yerin hər ikisi cinayətin bilavasitə törədildiyi yer hesab edilir.

İştirakçılığın təhlil edilən formasına sabitlik əlaməti xas deyil. O, həmişə təsadüfi və kortəbii olaraq bir cinayət hadisəsinin törədilməsi üçün yaranır. Qrup üzvləri arasında kriminal fəaliyyəti sonra da davam etdirmə barədə razılıq və ya anlaşma olmur. Həmin qrup nəzərdə tutulan cinayəti törətdikdən sonra kortəbii olaraq yarandığı kimi də dağılır. Bu zaman qrup üzvləri nə sonrakı taleləri, nə də sonrakı fəaliyyət istiqamətləri barədə biri-birilərinə məlumatlandırmırlar. Bir sözlə belə qrupun dağılması mürəkkəb proses kimi cərəyan etmir, öz-özünə baş verir.

Bildirməliyi ki, təcrübədə qabaqcadaq əlbir olan bir qrup şəxsin eyni tərkiblə müxtəlif vaxtlarda bir neçə cinayət törətməsi hallarına da rast gəlinir və belə hallarda həmin qrupun artıq mütəşəkkil dəstəyə çevrilib çevrilmədiyini müəyyən etmək problemi yaranır.

A.P.Kozlovun fikrincə «belə hallarda əgər törədilən hər bir cinayətə görə niyyət müstəqil yaranırsa və bu barədə razılaşma ayrıca əldə edilirsə bu zaman qrupun törətdiyi cinayətlərin sayından asılı olmayaraq o yenə də qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs hesab edilir» (4. s. 246).

Beləliklə, göstərilənləri ümumiləşdirməklə «qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs»in aşağıdakı səciyyəvi əlamətlərini göstərə bilərik:

1. Qrup üzvləri arasında birgə cinayət törətmə barədə qabaqcadan razılaşmanın əldə edilməsi.
2. Qrupun kortəbii, təsadüfən yaranması.
3. Qrupun yarandığı kimi də öz-özünə dağılması.
4. Qrup üzvlərinin hərəkətlərinin zaman və məkan baxımından üst-üstə düşməsi.
5. Qrup üzvləri arasında cinayətin ciddi planlaşdırılmaması.
6. Qrup üzvlərinin aralarındakı rol bölgüsünə uyğun olaraq funksiyalarını yalnız cinayətin bilavasitə törədildiyi yerdə həyata keçirməsi.
7. Qrup üzvlərinin birgə niyyətinin yalnız həmin cinayətin törədilməsinə yönəlməsi.

İştirakçılığın təhlil edilən forması bir qrup şəxsdən birinci əlamətinə görə fərqlənir. Cinayət qanununun tələbi baxımından isə fərq həm də altıncı əlamətdədir. Çünki biz nəzəri baxımdan iştirakçılığın bir qrup şəxs formasında da qrup üzvləri arasında rol bölgüsünü mükün sayırıq. Lakin qanun bir qrup şəxsin mövcudluğunu yalnız birgəicraçılıqla qəbul edir.

Elementar iştirakçılıqdan isə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs dördüncü əlamətinə görə fərqlənir. Elementar iştirakçılıqda iştirakçıların fəaliyyəti zaman və məkan baxımından üst-üstə düşür.

Təcrübədə bəzən elə hallara rast gəlinir ki, qabaqcadan əlbir olan qrupun üzvlərindən bir neçəsi cinayətin bilavasitə törədildiyi yerdə olur, qalanları isə başqa yerdə. Belə hallarda bilavasitə hadisə yerində olan iştirakçıların əməli qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs kimi, hadisə yerindən kənarda olanların əməli isə elementar iştirakçılıq kimi qiymətləndirilməlidir.

MÜTƏŞƏKKİL DƏSTƏ

Mütəşəkkil dəstə mütəşəkkil cinayətkarlığın cinayət-hüquqi təzahür formalarındandır və nəinki ayrı-ayrı vətəndaşlara, təşkilatlara, həm də bütövlükdə cəmiyyətə, dövlətə, onların mövcudluğuna müqayisəyəgəlməz təhlükə yaradır. Belə dəstə qarşısı alınmadığı təqdirdə öz çoxşaxəli kriminal fəaliyyəti ilə iqtisadi qurumlara, dövlət strukturlarına nüfuz edir, onların fəaliyyətini pozur, yaxud istədikləri istiqamətə yönəldir.

İştirakçılığın daha mütəşəkkil və təhlükəli formalarından biri olan mütəşəkkil dəstə cinayət qanunvericiliyimizə tövsifedici əlamət kimi 1998-ci ildən daxil edilmişdir. 2000-ci ilin 01 sentyabrından qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində isə həm də ümumi hissənin 34.3-cü maddəsində mütəşəkkil dəstəyə anlayış verilmişdir. Həmin anlayışa görə «bir və ya bir neçə cinayətin törədilməsi üçün qabaqcadan birləşmiş iki və ya daha çox şəxsdən ibarət olan sabit cinayətkar qrup tərəfindən törədilən cinayət mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur».

Bu anlayışda mütəşəkkil dəstənin *sabitlik*, *qrup üzvlərinin bir və ya bir neçə cinayət törətmək üçün qabaqcadan birləşməsi* kimi əlamətləri öz əksini tapmışdır.

Fikrimizcə göstərilən anlayışı mütəşəkkil dəstənin bütün əlamətlərini tam səciyyələndirən, onu iştirakçılığın digər formalarından fərqləndirməyə imkan verən universal anlayış kimi qəbul etmək olmaz. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi Hissəsində mütəşəkkil dəstə ilə cinayətkar birlik arasında məsuliyyətin differensiasiyasının aparılmaması isə onları sanki eyni cinayət-hüquqi kateqoriyaya çevirir və bu səbəbdən də hüquq tətbiq edən orqanlar tərəfindən iştirakçılığın bu iki forması əksər hallarda qarışdırılır. Ona görə də nəzəri baxımdan olsa da belə mütəşəkkil dəstəni daha dəqiq, aydın səciyyələndirən, onu digər iştirakçılıq formalarından fərqləndirməyə imkan verən spəsfik əlamətləri müəyyən etmək üçün tədqiqatçılar arasında bu barədə formalaşmış fikirlərə diqqət edək.

Belə tədqiqatçılardan P.F.Telnov mütəşəkkil dəstənin aşağıdakı əlamətlərini fərqləndirir:

1. Dəstədə təşkilati funksiyanın mövcudluğu.
2. Vahid rəhbərliyin olması.
3. Sabitlik.
4. Qrup üzvlərinin əlbirliyi.(9. s. 121)

Fikrimizcə bu əlamətlərdən 2-ci və 4-cüsü əslində birinci əlamətdə birləşir və faktiki olaraq müəllif tərəfindən mütəşəkkil dəstənin təşkilati funksiyanın mövcudluğu və sabitlik kimi iki əlaməti fərqləndirilir. Bu iki əlamət isə iştirakçılığın cinayətkar birlik formasına da xas olduğundan onları mütəşəkkil dəstə üçün spəsfik əlamətlər saymaq olmaz.

N.F.Kuznetsova «sabitlik» əlamətini mütəşəkkil dəstəni səciyyələndirən əsas əlamət kimi qəbul edir. (3. s. 202)

Sabitlik əlamətinin qanunverici tərəfindən iştirakçılığın cinayətkar birlik formasının da əsas əlaməti kimi müəyyən edildiyini nəzərə alsaq, müəllifin fikri ilə razılaşmaq mümkün deyil.

Belə olan halda mütəşəkkil dəstəni iştirakçılığın digər formalarından fərqləndirən spəsfik, özünəməxsus əlaməti necə müəyyən etməli?

Düşünürük ki, problemin kökünü qanunverici tərəfindən mütəşəkkil dəstəyə verilmiş anlayışda axtarmaq lazımdır. Əgər qanunvericinin iştirakçılığın bütün formalara verdiyi anlayışları fikrən eyni ölçülü pillərə düzsək görürük ki, mütəşəkkil dəstəyə qədərki formalar mütəşəkkiliyinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun olaraq pillələrdə ardıcıl sıralanıb. Mütəşəkkil dəstə isə anlayışına sabitlik əlamətinin daxil edilməsi ilə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsdən sonra iki pillə adlayaraq cinayətkar birliklə eyni yerdə qərar tutmuşdur.

Sabitlik əlaməti cinayətkar birliyə də xasdır, ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətmək üçün yaradılan sabit mütəşəkkil cinayətkar qrup cinayətkar birlik hesab edilir. Axı mütəşəkkil dəstə tərəfindən qəsdən adam öldürmə zamanı mövcud olan bütün əlamətlər də cinayətkar birliyin qanunda sadalanan bütün əlamətləri ilə üst-üstə düşür. Belə olan hallarda həmin dəstənin törətdiyi əmələ necə qiymət verilməlidir?

Belə sual qarşısında qalmamaq üçün düzgün olardı ki, qanunverici iştirakçılığın formalarına anlayış verən zaman mütəşəkkilliyin inkişafı ardıcılığını pozmasın və mütəşəkkil dəstəyə mütəşəkkillik baxımından qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxslə cinayətkar birlik arasında yer versin.

Mütəşəkkil dəstənin əlamətlərindən biri olan sabitlik özündə dəstənin bir neçə cinayət törətmək məramını ehtiva edir. Ona görə də qeyd etdiyimiz ardıcılığın pozulmaması üçün bu

əlamət mütəşəkkil dəstənin anlayışından xaric olunmalı və hesab edilməlidir ki, mütəşəkkil dəstə yüksək mütəşəkkilik və ciddi hazırlıq tələb edən bir cinayətin törədilməsi üçün yaradılan cinayətkar qrupdur.

Göstərdiklərimizi nəzərə alıb hazırkı məqamda sabitlik əlaməti barədə ətraflı danışmağı lazım bilmirik. Bu barədə iştirakçılığın cinayətkar birlik formasına şərh verərkən ətraflı bəhs edəcəyik.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, mütəşəkkil dəstədə mütəşəkkillik qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxslə müqayisədə daha yüksəkdir. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsdən fərqli olaraq mütəşəkkil dəstəyə hər yoldan keçən təsadüfi şəxs üzv ola bilməz. Bura üzvlük ciddi qaydalar və parametrlər əsasında ən zəruri sayda aparılır. Dəstə üzvləri arasında onların funksiyaları, cinayətin törədilmə yeri, vaxtı, üsulu, alətləri, qəsd obyekt, qəsdin xarakteri və həddi barədə məsələlər ciddi razılaşdırılır. Dəstədəki mütəşəkkilliğin və intizamın yüksək səviyyəsi imkan verir ki, icraçıdan başqa digər iştirakçılar hadisə yerindən kənardan cinayətin gedişinə nəzarət edə bilsinlər, ona tələb edilən anda lazım olan müdaxiləni həyata keçirsinlər. Bir sözlə, adından da göründüyü kimi, mütəşəkkil dəstədə hər şey xırdalıqlara, detallara qədər təşkil olunur. Bu səbəbdəndir ki, mütəşəkkil dəstənin fəaliyyəti əsasən rolların bölünməsilə həyata keçirilir. Birgəicraçılıq primitiv birliyin, primitiv mütəşəkkilliğin göstəricisi olduğundan o mütəşəkkil dəstə üçün tipik sayıla biləcək iştirakçılıq növü hesab edilə bilməz. Belə dəstədə iştirakçılıq növü kimi «rolların bölünməsi» və «qarışıq iştirakçılıq» tipik əlamətlər sayıla bilər.

Beləliklə göstərdiklərimizi ümumiləşdirməklə mütəşəkkil dəstəni səciyyələndirən aşağıdakı universal əlamətləri ayıra bilərik.

1. Dəstənin təsadüfən deyil, qabaqcadan razılaşma əsasında planlı şəkildə yaradılması.
2. Qrup üzvlərinin konkret cinayəti törətməyə bəs edəcək qədər zəruri sayda olması.
3. Cinayətin törədilmə yeri, vaxtı, qəsd obyekt, qəsd predmeti və cinayətin izlərinin gizlədilməsilə bağlı məsələlərin ciddi planlaşdırılması.
4. İştirakçıların hər birinin cinayət törədilənə qədər, cinayət törədilən zaman və bundan sonrakı funksiyalarının ciddi müəyyənləşdirilməsi.
5. İştirakçılardan hər birinin ciddi intizamı.
6. İştirakçıların hərəkətlərinin zaman və məkan baxımından üst-üstə düşməməsi.
7. İştirakçıların niyyətinin yalnız bir cinayətin törədilməsinə yönəlməsi.

Mütəşəkkil dəstənin elementar iştirakçılıqla oxşar cəhəti 6-cı əlamətdədir. Belə ki, onların hər ikisində iştirakçıların fəaliyyəti zaman və məkan baxımından üst-üstə düşür. Onlar arasında fərqli cəhətlər isə birinci beş əlamətdə öz əksini tapmışdır.

Mütəşəkkil dəstənin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxslə yeganə oxşarlığı isə cinayət törətmə barədə dəstə üzvlərinin qabaqcadan razılığa gəlməsindədir. Onların digər bütün əlamətləri isə fərqlidir.

Beləliklə, şərh etdiklərimizin yekunu olaraq təklif edirik ki, *sabitlik* əlaməti mütəşəkkil dəstənin anlayışından xaric edilsin və bütövlükdə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 34.3-cü maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

Maddə 34.3. Yüksək mütəşəkkillik və ciddi hazırlıq əsasında, bir cinayətin törədilməsi üçün qabaqcadan birləşmiş iki və ya daha çox şəxsdən ibarət olan cinayətkar qrup tərəfindən törədilən cinayət mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur.

CINAYƏTKAR BİRLİK

Əvvəllər Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi Hissəsinin maddələrində bəzən müstəqil cinayət növü kimi (banditizm, sui-qəsd) təsbit edilən iştirakçılığın bu forması Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Qanunvericiliyinə ümumi cinayət-hüquqi kateqoriya kimi yeni daxil edilmişdir. Yeni olduğuna görə də bu günədək ciddi tədqiqat obyekti olmamış, universal anlayışı və onu səciyyələndirən özünəməxsus əlamətləri ətraflı işlənməmişdir.

Cinayətkar birlik mütəşəkkil cinayətkarlığın ən təhlükəli cinayət-hüquqi təzahür formasıdır. BMT-nin cinayətkarlığın qarşısının alınması üzrə 1990-cı ildə keçirilmiş 9-cu konqresinin sənədlərində deyilir ki, mütəşəkkil cinayətkarlıq milli-beynəlxalq təhlükəsizliyə, sabitliyə birbaşa təhlükə yaradır, siyasi, iqtisadi hakimiyyətə geniş hücumu nəzərdə tutur və dövlətçiliyin özünü hədələyir.

BMT baş katibinin BMT iqtisadi-sosial şurasının cinayətkarlıqla mübarizə və ədalət mühakiməsi üzrə komissiyasının 13-23 aprel 1993-cü il tarixlərində keçirilmiş sessiyasına təqdim etdiyi məruzəsində mütəşəkkil cinayətkarlığın aşağıdakı əlamətləri öz əkisni tapmışdır:

1. Mütəşəkkil cinayətkarlıq - iqtisadi zəmində birləşən cinayətkar qrupların birliyinin fəaliyyətidir. Bu qruplar daha çox feodalizm dövründə orta əsrlər Avropasında mövcud olmuş bandaları xatırladır. Onlar qanunsuz yolla qanuni xidmətlər göstərməklə iqtisadi mənfəət əldə edirlər.

2. Mütəşəkkil cinayətkarlıq gizli cinayətkar fəaliyyətdir. Belə fəaliyyət zamanı qurumun iyerarxiyasının köməyi ilə qanunsuz vasitələrlə qanuni fəaliyyət sahələrinə nüfuz edilir və qanunsuz məqsədlərə nail olunur.

3. Mütəşəkkil cinayətkar qruplara istehlakçılara qanunsuz xidmətlərin göstərilməsi sahəsində inhisarı tam və ya qismən ələ almaq meylləri xasdır. Bu yolla onların daha artıq gəlir əldə etmək imkanları təmin olunur.

4. Mütəşəkkil cinayətkarlıq təkcə qanuni iqtisadi qurumlar vasitəsilə «çirkli pullar»ın yuyulması kimi qanunsuz fəaliyyəti həyata keçirməklə kifayətlənmir, o həm də bir çox qanuni gəlir sahələrinə də nüfuz edir.

5. Böyük qruplarda birləşən cinayətkarlar öz fəaliyyətlərində çox təkmilləşdirilmiş, incə yaxud bunun əksinə olaraq çox kobud və kəskin vasitələrdən istifadə edirlər. Onlar bu vasitələrdən qanunsuz malların və xidmətlərin üzərində inhisara sahib olmaq, qanuni fəaliyyət növlərinə nüfuz etmək və vəzifəli şəxsləri rüşvətlə ələ almaq üçün istifadə edirlər (3. s. 203).

Göstərilən ümumi əlamətlərə malik olan mütəşəkkil cinayətkarlıq faktiki fəaliyyət zamanı müxtəlif formalarda təzahür edir. İ.Q. Qalimov və M.F.Sundurov belə təzahür formalarından aşağıdakıları fərqləndirir:

1. Mütəşəkkil cinayətkar qruplar.
2. Qapalı cinayətkar təşkilatlar.
3. Cinayətkar birliklər, yəni qarşılıqlı əlaqələndirmə və iyerarxiya əsasında qurulmuş mütəşəkkil cinayətkar qrupların və təşkilatların birliyi.
4. Mütəşəkkil cinayətkar qrupların, cinayətkar təşkilatların və birliklərin şəhər hüdudunda və əyalət hüdudunda birləşmələri.
5. Cinayətkar birliklərin və təşkilatların əyalətlərarası birləşmələri.
6. Ümummilli cinayətkar assosiasiyalar.
7. Transmilli cinayətkar assosiasiyalar. (3. s. 203)

Mütəşəkkil cinayətkarlığın ən təhlükəli təzahür formaları müxtəlif olsa da onların hamısı cinayət-hüquqi kateqoriya kimi «*cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat)*» adı altında hamısı üçün ümumi olan əlamətlərlə birləşir. Qanunverici cinayətkar birliyə Cinayət Məcəlləsinin 34.4-cü

maddəsində verdiyi anlayışda belə əlamətləri qismən sadalayır. Həmin maddənin tələbinə görə *ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi məqsədilə sabit mütəşəkkil cinayətkar qrupun yaradılması və ya eyni məqsədlərlə iki və ya daha çox mütəşəkil cinayətkar qrupun sabit birliyi cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) hesab olunur.*

Göründüyü kimi, qanunda cinayətkar birliyin aşağıdakı üç əlaməti öz əksini tapmışdır: *a)mütəşəkillik, b)sabitlik, c)ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi məqsədi.*

Qeyd etməliyik ki, bu əlamətləri cinayətkar birliyi səciyyələndirən spesifik əlamətlərin tam və düzgün siyahısı kimi qiymətləndirmək olmaz. Bununla bağlı fikirlərimizi əsaslandırmağa çalışacağıq. Ona görə də cinayətkar birliyi iştirakçılığın digər formalarından fərqləndirmək üçün onu tam dolğunluğu ilə səciyyələndirən bütün konkret əlamətləri nəzəri baxımdan olsa da müəyyən etməyə və şərh etməyə ehtiyac vardır.

Göstərilən əlamətlərdən *mütəşəkillik və sabitlik* mütəşəkkil dəstəyə də xas olan əlamətlərdir. Qanunverici tərəfindən sabitlik əlamətinin cinayətkar birliyə də aid edilməsi sonuncunu sanki mütəşəkkil dəstənin bir növünə çevirir və bu əlamətin ucbatından iştirakçılığın bu iki forması arasında fərqi, sərhədi müəyyən etmək çətinləşir və demək olar ki mümkün olmur. Göstərilən əlamətlər arasında ümid yalnız sonuncu əlamətə, yəni *cinayətkar birliyin yalnız ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər törətmək məqsədilə yaradılmasına* qalır.

Fikrimizcə bu əlamət cinayətkar birliyin nə hüquqi təbiətinə, nə də təcrübədə mövcud olan gerçək fəaliyyət dairəsinə uyğun gəlmir. Əgər təcrübəyə fikir versək görərik ki, uzun illər ərzində sabit cinayətkar dəstə kimi fəaliyyət göstərən cinayətkar birlik əsasən ağır olmayan cinayətlərin-fahişəliyin, qumarbazlığın, dilənçiliyin və s. təşkili, idarə olunması və bunlardan külli miqdarda maddi mənfəət əldə olunması ilə məşğul olur. Cinayətkar birlik qanunla, onun müəyyən etdiyi qadağalarla açıq toqquşmadan həmişə qaçmağa çalışır. Bu səbəbdən də onların izlənməsinə və ifşasına səbəb ola biləcək gurultulu, kəskin ictimai rezonans doğuran, aşkar ağır və xüsusilə ağır cinayətləri törətməkdən yayınır. Öz üzvlərinə dövlət strukturları, xüsusən də hüquq mühafizə orqanları ilə toqquşmanı qəti qadağan edən Siciliya mafiyasını xatırlamaq kifayətdir. Ona görə də sabit cəmiyyətdə sırf kriminoloji zəmində adam öldürmə, adam oğurluğu, terror aktları və s. kimi ağır və xüsusilə ağır cinayətləri törətmək üçün yaradılan killer təşkilatlarına, terror təşkilatlarına çox az rast gəlinir. Bu səbəbdən də hesab edirik ki, şərh etdiyimiz əlamət cinayətkar birliyin mahiyyətinə tam uyğun deyil.

Cinayətkar birliyi səciyyələndirən əlamətlər sırasına *ağır və ya xüsusilə ağır cinayətləri törətmək məqsədi* kimi məhdudlaşdırıcı əlaməti daxil etməklə dövlət belə birlik qarşısında öz əl-qolunu bağlayır, onun az ağır və ondan yüngül cinayətlərlə bağlı fəaliyyətini yetərinə, ədalətlə dəyərləndirə və ona bir qurum kimi təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun hüquqi qiymət verə bilmir. Nəticədə yüngül cinayətlər törədən cinayətkar birliyin əməlləri iştirakçılığın daha yüngül forması kimi tövsif edilir.

Cinayətkar birlik çox mürəkkəb quruluşa, çoxşaxəli fəaliyyət dairəsinə və struktur həlqələrinə, son dərəcə mükəmməl idarəetmə mexanizminə malik olmaqla müxtəlif ictimai münasibətlərə ciddi təhlükə törədir. Belə hallarda dəstənin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi ilə onun məqsədi arasındakı fərqi qanunverici cinayətkar birliyə verdiyi əslində anlaşılmaz anlayışla cinayətkar birliyin xeyrinə həll edir və göstərilən hallarda cinayətkar birliyi mütəşəkkil dəstə kimi qiymətləndirir.

Düşünürük ki, belə yanaşma doğru deyil. Mütəşəkkil dəstə ilə cinayətkar birlik arasında fərq onların törətdikləri cinayətlərin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə deyil, bu dəstələrin mütəşəkillik dərəcəsinin səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilməlidir. Bu baxımdan şübhəsiz ki cinayətkar birlik

mütəşəkkil dəstə ilə müqayisədə daha mütəşəkkildir və cinayətkar birliyi səciyyələndirən spesifik əlamətləri müəyyən edən zaman məhz mütəşəkkilliklə bağlı olan əlamətlər diqqət mərkəzində olmalıdır.

Ona görə təklif edirik ki, ağır və xüsusilə ağır cinayətlər törətmək məqsədi 34.4-cü maddənin məzmunundan xaric edilsin.

Fikrimizcə cinayətdə iştirakçılığın sonuncu iki formasını fərqləndirməyin ən optimal həll yolu bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi *sabitlik* əlamətinin mütəşəkkil dəstəni səciyyələndirən əlamət kimi 34.3-cü maddənin məzmunundan xaric edilməsi olardı.

Bildirməliyik ki, 34.4-cü maddə başqa bir qüsuru ilə də diqqəti cəlb edir. Bu da iştirakçılığın ən təhlükəli formasının maddədə cinayətkar birlik və cinayətkar təşkilat kimi ikili adı ilə bağlıdır. Sinonim sözlər istisna edilməklə dilimizdə hər bir ifadə və ya istilah özünəməxsus fərqli mahiyyəti ifadə etmək üçün istifadə olunur. Bu baxımdan cinayətkar birlik və cinayətkar təşkilat ifadələrinin eyni mənaları ifadə etmələrini demək çətindir. İkili ad maddədə qarışıq mahiyyət yaradır və maddənin gerçək məzmununun bu adlardan hansının mahiyyətinə uyğun şərh edilməsi problemini önə çıxardır.

Ona görə təklif edirik ki, *cinayətkar təşkilat* ifadəsi maddənin mətnindən çıxarılsın.

Bu həm də onunla bağlıdır ki, kriminal dünya yerində saymır, o da elmin, texnikanın yeniliklərindən, kompüterin imkanlarından yetərincə yararlanaraq inkişaf edir, genişir və fəaliyyət texnologiyalarını sürətlə təkmilləşdirir. Dünənədək qanunvericiliyə iştirakçılıq forması kimi bəlli olmayan «cinayətkar birliyin» bu gün artıq cinayət qanununda təsbit olunması bu inkişafı təsdiq edir. Bu baxımdan düşünürük ki, «*cinayətkar təşkilat*» ifadəsi gələcəkdə yaranacaq digər daha təhlükəli iştirakçılıq formasını ifadə etmək üçün yarayardı.

Lakin bütün bunlar nəzəri məsələlər olduğu üçün hələlik onların mahiyyətinə geniş varmırıq və qanunvericinin cinayətkar birliklə bağlı mövcud mövqeyini şərh etməyə, Cinayət Məcəlləsinin 34.4-cü maddəsinin məzmunu baxımından onun spesifik əlamətlərini fərqləndirməyə çalışacağıq.

Maraqlıdır ki, bu günədək cinayətkar birliyə (cinayətkar təşkilata) heç bir rəsmi yaxud məhkəmə şərhə verilməmişdir. Bu səbəbdən də onun özünəməxsus əlamətlərini müəyyən etmək üçün istinad nöqtəmiz yalnız nəzəri tədqiqatlar olacaq.

Maddənin mətnindən göründüyü kimi cinayətkar birliyin əsas əlaməti *sabitlikdir*. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, bu əlamət tədqiqatların süzgəcindən keçərək, əvvəlki anlamı ilə müqayisədə yeni mənə kəsb etməyə başlayıb. Belə ki, əvvəllər hətta bir cinayət törətmək üçün yaradılan dəstənin həmin cinayət törədilənə qədər keçən uzun müddət ərzində öz mövcudluğunu və tərkibini qoruyub saxlaması onun sabitlik göstəricisi kimi qəbul edilirdi. (17. s. 128)

Lakin hazırda əksər hüquqşünaslar sabitliyin belə başa düşülməsi ilə razılaşırlar. İndi sabitlik daha çox vahid niyyətlə əhatə olunmuş cinayətlərin çoxluğu ilə əlaqələndirilir. Yəni, o qrup sabit cinayətkar qrup hesab edilir ki, həmin qrup yaranan zaman qarşısına bir neçə cinayət törətmək məqsədi qoysun, qrupun əsas özüyi uzun müddət ərzində dəyişmədən bu cinayətləri eyni metodlarla həyata keçirsin. (18. s. 67)

V.S.Komissarov aşağıdakı əlamətləri sabitliyinin göstəriciləri kimi önə çəkir:

1. Yüksək dərəcədə mütəşəkkillik (*bir qayda olaraq bir deyil, bir neçə cinayətin törədilməsi planının işlənilib hazırlanması, təşkilatın iyerarxiya quruluşu, iştirakçılar arasında rolların bölünməsi, ciddi daxili intizam, təşkilatçıların fəallığı, iştirakçıların zəruri alət və*

vasitələrlə düşünülmüş qaydada təminatı, iştirakçıların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, ictimai nəzarətə qarşı əks tədbirlər sisteminin işlənilib hazırlanması).

2. Təşkilati strukturun və qrupun özəyinin dəyişilməzliyi.

3. Qəsd obyektinin müəyyən edilməsi, kəşfiyyat aparılması, öz əksini cinayət yerindən qaçıb gizlənmə sahəsindəki fəaliyyətdə tapan spesifik, fərdi metodların mövcudluğu.

4. Cinayətin törədilməsinə və uğurla başa çatdırılmasına təminat verən forma və metodların daimiliyi (*işlənmiş və sınaqdan çıxardılmış belə metodlar görünməmiş vəziyyətlə qarşılaşan iştirakçının çaş-baş qalması və səhv buraxması ehtimalını minimuma endirir*). (19. s. 19.)

Sabitliyin eyni əlamətləri N.F.Kuznetsova tərəfindən də fərqləndirilir (3. s. 202).

Hesab edirik ki, bu əlamətləri bütövlükdə sabitliyin universal göstəriciləri kimi qəbul etmək olar.

A.P.Kozlov cinayətkar təşkilatın digər əlaməti kimi təşkilat üzvlərinin *yekdilliyini* qeyd edir və yekdilliyin özündə aşağıdakı amilləri birləşdirdiyini göstərir.

1. Ciddi konspirasiya (gizlilik)
2. Tabeliliyin və rəhbərliyin çoxpilləli iyerarxiyası (bu zaman aşağı pillədəki icraçıların yuxarı pillədəki rəhbərlər, onların şəxsiyyəti haqqında məlumatları olmur).
3. Ciddi daxili intizam.
4. Təşkilatın cinayəti törətmək üçün lazım olan alət və vasitələrlə mərkəzləşdirilmiş qaydada təmin olunması.
5. Fəaliyyətin dəqiq müəyyən olunmuş məqsədləri.
6. Təşkilatın təhlükəsizliyinin düşünülmüş qaydada təmin edilməsi (kəşfiyyat, əks kəşfiyyat, mühafizə qrupları).
7. Korrupsiya əlaqələri. (4. s. 296)

Göstərilən əlamətlər cinayətkar təşkilatda nə qədər çox toplanırsa o bir o qədər də təhlükəli olur. Ən azı 2-ci, 3-cü, 5-ci və 6-cı əlamətlər hökmən mövcud olmalıdır ki, biz qrup üzvləri arasında yekdilliyin mövcud olmasından danışa bilək. Bunlarsız yekdillik də yoxdur və deməli cinayətkar birlikdən də danışmaq yersizdir.

Cinayətkar birliyin digər əlaməti cinayətlərin çoxluğu ilə bağlıdır. Kriminal dəstənin cinayətkar birlik kimi qəbul edilməsi üçün həmin dəstə qarşısına silsilə cinayətlər törətmək məqsədi qoymalı və belə cinayətləri törətməlidir.

Silsilə cinayətlər törətmə məqsədi subyektiv amildir və sabitlik əlamətində də özünü göstərir. Lakin ona obyektiv amilin də (silsilə cinayətləri faktiki olaraq törətmə) qoşulması cinayətkar birliyin ictimai təhlükəliliyini daha da artırır.

Məqsəd həyata keçirilən zaman daha çox təhlükə yaradır. Əgər kriminal dəstə qarşısına qoyduğu silsilə cinayətlər törətmə məqsədini hələ həyata keçirməyibsə, deməli o hələ təhlükəliliyin son həddinə çatmayıb. Cinayətkar birliyin növbəti əlaməti də özünü məhz elə burada göstərir. Bu əlamət *cinayətlərin təkrar törədilməsidir* Düşünürük ki, bu üç əlamət- sabitlik, əlbirlik və cinayətlərin təkrar törədilməsi cinayətkar birliyi səciyyələndirən

spesifik əlamətlər sayıla bilər. Cinayətkar birlik iştirakçılığın digər formalarından bu əlamətlərin hamısı ilə fərqlənir.

Beləliklə, göstərdiklərimizi ümumiləşdirərək cinayətdə iştirakçılığın növlərini və formalarını aşağıdakı cədvəldəki kimi əks etdirə bilərik:

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI:

1. Qasimov A. «Dəstə tərəfindən törədilən ictimai təhlükəli əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizə» Bakı, Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı-2002.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bakı-1983, Elm nəşriyyatı, III cild.
3. РльСрР·РSeC†oPla Рк.Рм. «РльСрСТбГГ СфРіoР»oPIPSoPіo РіСТаPla», С,oPj 1, OP±C%aCj C†aCГГ,CH, PJC†ePSPēe o РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēРē-Рњ. Р◆РльР», «Р—eCТbC†aP»o-Рњ», 2002.
4. РльoР·Р»oPI А.Рм. «РЎoCfC†aCГГ,Рēe -C,СТаPrPēC†PēРē Рē СТаeP»CHPSoCГГ,CH», РЎaPSPeC,-PueC,eCТbP±CfCТbPi,P®CТbPēPrPēC†eCГГPePēPNē C†ePSC,СТb PмCТеСГГГГ-2001.
5. РльoPlaP»ePI Рњ.Р◆. «РЎoCfC†aCГГ,Рēe PI РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēРē» EPeаC,eCТbPēPSP±CfCТbPi-1991.
6. F.Y.Səməndərov, «Cinayət hüququ» ümumi hissə, «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, Bakı-2002.
7. Konstantinov F.V. «Marksizm fəlsəfəsinin əsasları» Bakı, Azərnəşr-1964.
8. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyə Məhkəməsinin sənədlər toplusu. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı» 1999.
9. РјеР»CHPSoPI Рм.Рм. «РмoPSCjC,РēCj Рē PePlaP»PēC„PēPeaC†PēCj РіСТbСфРіРіoPIC× РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēPNē», РЎoPieC,CГГPeaCj Р®CГГ,РēC†PēCj 1974,№14.
10. P“aP»PēaPeP±aCТbOPI Р .Р . «P“CТbСфРіРіoPloe РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēe», РЎPieCТbPrP»oPICГГPe-1973
11. P‘C·PeoPI P‘.Рњ. «РмCТеСГГ,СфРіPSaCj РіСТbСфРіРіa: PeCТbPēPrPēPSaP»PēCГГ,РēC†eCГГPePēe РіСТbO±P»ePjC« РјаCєPePSC, 1991.
12. РльCТbСфРіР»PēPeoPI Р».Р». «РмCТbO±P»ePjC< C,eoCТbPēРē СфРіoР»oPIPSoPіo РіСТаPla. Р◆Р·Р±CТаPSPSC«e CГГ,aC,CHPē 1982-1999 РіРі.» РіСТbOCГГP»aPIP»CH, 1999.
13. РјеР»CHPSoPI Рм.Рм. «OC,PleC,CГГC,PlePSPSoCГГ,CH Р·a CГГoCfC†aCГГ,Рēe PI РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēРē» Рњ. 2000.
14. РльoPjPjePSC,aCТbPēPNē Pe РіСТаP¶Pr’aPSCГГPeoPjCf PeoPr’ePeCГГCf P oCГГCГГPēPNēCГГPeoPNē PaePr’eCТаC†PēРē.РіoPГ СТеPГ. А.Р’.Р’oCТbPēCГГoPla, Рњ. РльPSPēP¶PSC<PNē РњPēCТb-2002.
15. AC„PēPSoPiePSoPI РЎ.Р®. «РЎoCfC†aCГГ,Рēe PI РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēРē (РіoPSCjC,Рēe, PIPēPrC<, C„oCТbPjC<) Рњ. 1991.
16. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumunun qərarlar məcmuəsi (1962-2003). «Hüquq ədəbiyyatə nəşriyyatə» Bakı-2003.
17. P“eCТbC†ePSP·oPS A.A. , РњePSCњCєaPiPēPS P‘.P“, OCєeCТbOPIPēC† A.P>. , PмPēoPSC,PeoPICГГPePēPNē A.A. «P“oCГГCfPr’aCТbCГГC,PlePSPSC«e РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēCj». Рњ., 1938.
18. РњePSCєaPiPēPS P‘.P“. , РльCfCТbPēPSoPI P‘.A. «PкаCfC†PSo РіСТаPeC,РēC†eCГГPePēPNē PeoPjPjePSC,aCТbPēPNē PeP·aPeoPSCf oP± CфРіoР»oPIPSoPNē oC,PleC,CГГC,PlePSPSoCГГC,Рē Р·a PіoCГГCfPr’aCТbCГГC,PlePSPSC«e РіСТеСГГ,СфРіР»ePSPēCj. Рњ.1961.
19. «РльCfCТbCГГ СфРіoР»oPIPSoPіo РіСТаPla» РіoPГ СТеPr’aPeC†PēePNē РльoPjPēCГГГaCТbOPla P‘.РЎ. Рњ, Р—eCТbC†aP»o-2002

Əliyev İslam Əli oğlu

Ali Məhkəmənin hakimi, Hakimlərin Seçki

Komitəsinin üzvü

HAKİM KORPUSUNUN DÜZGÜN FORMALAŞDIRILMASI MÜSTƏQİL MƏHKƏMƏ HAKİMİYYƏTİNİN YARADILMASININ VACİB ŞƏRTİDİR

Müasir cəmiyyətimizin aktual problemlərindən olan məhkəmə orqanları sisteminin effektivliyinin artırılması, ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təmin edilməsi vəzifələri hakim vəzifəsini tutan şəxslərə qarşı yüksək tələblərin irəli sürülməsini obyektiv olaraq labüd edir. Çünki ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində hakimin oynadığı rol həlledicidir. Məhz onun peşəkarlığından, mənəvi və digər fərdi keyfiyyətlərindən baxılan işlərin və bunların arxasında duran konkret insanların müqəddəratı asılıdır.

Odur ki, hakim korpusunun düzgün formalaşdırılması məhkəmə hakimiyyətinin qarşısında duran vəzifələrin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin edən vacib amil kimi çıxış edir.

Ölkəmizdə hakim korpusunun müasir meyarlar əsasında təşkil olunmasını təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikası Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən 2005-ci ilin fevral ayında Hakimlərin Seçki Komitəsi formalaşdırılmışdır.

Hakimlərin Seçki Komitəsinin fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikasının 10 iyun 1997-ci il tarixli qanunu (dəyişikliklər və əlavələrlə), Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 2004-cü il tarixli qanunu, Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən qəbul edilmiş Hakimlərin seçki komitəsi haqqında əsasnamə, Vakant hakim vəzifəsinə hakim olmayan namizədlərin seçilməsi qaydaları, eləcə də Azərbaycan Respublikasının digər normativ-hüquqi aktları təşkil edir.

Hakimlərin Seçki Komitəsinin əsas təyinatı hakim olmayan şəxslər sırasından hakimliyə namizədlərin seçilməsidir. Bununla əlaqədar Hakimlərin Seçki Komitəsi hakim vəzifəsini tutmaq istəyən hakim olmayan şəxslərin sənədlərini toplayır, bu şəxslərlə hakim peşəsinə yiyələnmək məqsədi ilə tədris kurslarına qəbul edilmək üçün şəffaf surətdə yazılı və şifahi imtahan təşkil edir, hakim vəzifəsinə namizədləri ilkin uzunmüddətli tədris kurslarına cəlb edir, müsahibə yolu ilə onların peşə yararlığını müəyyən edir.

Kimlər hakim vəzifəsini tutmaq istəyən namizədlər sırasına qatıla bilər ?

Ümumi şəkildə hakim vəzifəsinə namizədlərə aid tələblər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsində, həmçinin Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanunun 93-cü maddəsində öz əksini tapmışdır.

Qanunun həmin normasına görə «yaşı 30-dan aşağı olmayan, seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olan, ali hüquq təhsilli, hüquqşünas ixtisası üzrə 5 ildən artıq işləyən Azərbaycan Respublikası vətəndaşları hakim ola bilərlər». Eyni zamanda qanunda təsbit edilir ki, «ikili vətəndaşlığı, digər dövlətlər qarşısında öhdəlikləri olanlar, din xadimləri, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən təsdiq edilmiş, tibbi rəyə əsasən fiziki və əqli qüsurlarına görə hakim səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə qadir olmayan, cinayət törətməyə görə əvvəllər məhkum olunmuş, hakim adı ilə bir araya sığmayan hərəkətlərə yol verdiyinə görə vəzifədən azad edilmiş şəxslər hakim ola bilməzlər».

İlk baxışdan çox aydın görünən bu tələblər təcrübədə tətbiq edilən zaman müəyyən sualların yaranmasına səbəb olur.

Hakimlərin Seçki Komitəsinin təcrübəsində daha çox təsadüf edilən problem «ali hüquq təhsili» anlayışının müxtəlif şəxslər tərəfindən fərqli başa düşülməsi ilə bağlıdır. «Hüquqşünas ixtisası üzrə 5 illik iş stajı» meyarına münasibətdə də fərqli yozumlara təsadüf edilir.

Məlumdur ki, son dövrlərdə ölkəmizdə dövlət ali təhsil müəssisələri ilə yanaşı, çox sayda yerli və xarici özəl təhsil müəssisələri (onların filialları) mövcuddur. Onlardan bəziləri ali təhsilli mütəxəssislər hazırlamaq üçün səlahiyyət verən müvafiq lisenziya almadan fəaliyyət göstərirlər. O da məlumdur ki, hüquqşünas ixtisasının cəlbədicisi olmasından istifadə edən bir çox təhsil müəssisələri öz imkanlarının məhdudluğunu nəzərə almadan həmin məktəbin təyinatının ziddinə olaraq, hüquqşünaslıq ixtisası üzrə də fakültələr açır. Artıq təyinatı kənd təsərrüfatı, sosial-iqtisadi, beynəlxalq münasibətlər sahəsində mütəxəssislər, hətta mühəndislər, həkimlər hazırlamaq olan təhsil ocaqlarında da hüquq fakültələrinə rast gəlmək olur. Aydındır ki, belə müəssisələrdə yüksək səviyyəli ali hüquq təhsili almaq, sözün əsl mənasında hüquqşünaslıq ixtisasına yiyələnmək mümkün deyil. Hakimin həll etmək səlahiyyətində olduğu məsələlərin dairəsi, onların mürəkkəbliyi, ümumiyyətlə hakim peşənin xüsusiyyətləri isə bu vəzifəyə çox yüksək səviyyədə ali hüquq təhsili almış, hüquqşünas ixtisasına dərindən yiyələnmiş şəxslərin təyin olunmasını tələb edir.

Odur ki, Hakimlərin Seçki Komitəsində hakim olmaq istəyən şəxslərdən sənədlər qəbul edilərkən həmin məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Artıq bu məsələ ilə bağlı komitədə formalaşmış iş təcrübəsi onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən verilmiş müvafiq lisenziyası olmayan təhsil müəssisələrini hüquqşünas ixtisası üzrə bitirənlər və yaxud lisenziyası olsa da, sırf hüquqşünaslıq ixtisası üzrə deyil, yaxın ixtisaslar (məsələn, iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi, beynəlxalq hüquq, beynəlxalq münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi və s.) üzrə ali təhsil müəssisələrində oxumuş şəxslər, eləcə də 1992-ci ildən sonra xarici dövlətlərdə aldıkları ali təhsil haqqında diplomları müvafiq qaydada Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən tanınmamış vətəndaşlar hakimliyə namizəd olmaq üçün tələb olunan ali hüquq təhsili almış şəxslər kimi qiymətləndirilmirlər.

Qeyd etdiyimiz kimi «5 illik hüquqşünaslıq ixtisası üzrə iş stajı» meyarına da hamı eyni mövqeydən yanaşmır.

Hakimlərin Seçki Komitəsində formalaşan təcrübəyə görə, hüquqşünaslıq ixtisası üzrə iş təcrübəsinə təyinat üçün ali hüquq təhsili tələb olunan vəzifələrdə 5 ildən artıq iş təcrübəsi daxil edilir. Hakimliyə namizədin həmin vəzifələrdə dövlət (qanunverici, icra, məhkəmə) hakimiyyəti orqanlarında, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrdə və yaxud ictimai birliklərdə, digər qeyri-hökumət təşkilatlarında işləməsi əhəmiyyətli deyil, vacibdir ki, həmin vəzifənin tutulması üçün hüquqşünaslıq ixtisası üzrə ali hüquq təhsili tələb olunsun. Dövlət hakimiyyəti orqanlarında belə vəzifələr dövlət qulluğu haqqında qanuna görə ancaq inzibati vəzifə kimi təsnif edilmiş hüquqşünas ixtisası üzrə vəzifələrdir. Yardımçı vəzifələrdə iş dövrü sözü gedən 5 ildən artıq iş stajına daxil edilmir. Şəxsin hüquq-mühafizə orqanlarında, hətta məhkəmələrdə belə 5 ildən artıq işləməsi hakimliyə namizəd olmaq üçün yetərli deyil. Çünki hüquq-mühafizə orqanlarında, həmçinin məhkəmələrdə elə vəzifələr var ki, onların tutulması üçün ali hüquq təhsili tələb olunmur (məsələn, kargüzar, arxiv işçisi və s.)

Bəzən sənədləri təqdim edənlər arasında elə şəxslərə rast gəlmək olur ki, onlar ali hüquq təhsili tələb olunan vəzifələrdə 5 ildən artıq işləsələr də, həmin dövrdə və yaxud onun bir hissəsində ali hüquq təhsilinə malik olmurlar. Yəni həmin şəxslər ali hüquq təhsili olmadan işə qəbul

olunduqlarına və sonradan ali təhsil aldıqlarına görə, onların ali təhsilli mütəxəssis kimi iş dövrü hüquqşünas ixtisası üzrə iş stajı ilə üst-üstə düşmür və belə vəziyyətlərdə faktiki iş stajı 5 ildən artıq olsa da, ali təhsilli mütəxəssis kimi iş dövrü 5 ildən az müddət təşkil edir.

Bu məsələ ilə bağlı Hakimlərin Seçki Komitəsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 71-ci maddəsində təsbit edilmiş normaya əsaslanaraq, belə mövqeydən çıxış edir ki, şəxsin hüquqlarını qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan qaydalarla məhdudlaşdırmaq, yəni onun üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan məhdudiyyətlər müəyyən etmək olmaz. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsi, habelə Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanunun 93-cü maddəsi ali hüquqşünas ixtisası üzrə iş stajının 5 ildən artıq olmasını tələb etsə də, ali hüquq təhsili ilə bağlı hər hansı müddət tələbi müəyyən etmir. Odur ki, hakimliyə namizəd olmaq istəyən şəxsə qarşı hüquqşünas ixtisası üzrə yalnız faktiki iş stajının deyil, həm də ali təhsilli olma müddətinin 5 ildən artıq təşkil etməsi haqqında tələb irəli sürmək həmin vətəndaş üçün Konstitusiyada, həmçinin Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanunda nəzərdə tutulmayan məhdudiyyətin müəyyən edilməsi olardı.

Bu üzdən hüquqşünas ixtisası üzrə 5 illik iş təcrübəsi olan və Hakimlərin Seçki Komitəsinə namizədliyinə qeydə alınması ilə bağlı müraciət edən günədək ali hüquq təhsilinə yiyələnmiş bütün şəxslərin sənədləri bu məsələ ilə bağlı əlavə məhdudiyyətlər qoyulmadan komitə tərəfindən qəbul edilir.

Fikrimizcə, şərh edilən hallarla bağlı sualların yaranmasının səbəblərindən biri də qanunvericilikdə həmin məsələləri tənzimləyən konkret normaların olmamasıdır. Hesab edirik ki, Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanuna orada istifadə edilən anlayışların təfsirinə dair xüsusi normanın daxil edilməsi və həmin normada «ali hüquq təhsili» və «hüquqşünas ixtisası üzrə iş stajı» anlayışlarının izah edilməsi bu məsələlərə subyektiv münasibət faktorunu tamamilə istisna edir və onlarla əlaqədar ortaya çıxan sualların həllini sırf hüquqi müstəviyə keçirərdi.

Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanunun 93-cü maddəsi tibbi rəyə əsasən fiziki və əqli qüsurlarına görə hakim səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə qadir olmayan şəxslərin hakim olmasına yol vermir.

Bu qadağaya riayət olunmasını təmin etmək üçün Hakimlərin Seçki Komitəsi hakim vəzifəsinə namizəd olmaq istəyən şəxslərdən onların əqli qüsurlarının olmaması və səhhətinə görə hakim vəzifəsini yerinə yetirməyə qadir olmaları barədə tibbi rəy təqdim etməyi tələb edir. Komitədə formalaşmış təcrübəyə görə belə arayışları yaşayış yeri üzrə poliklinikalardan almaq olar.

Doğrudan da hakim vəzifəsinin xüsusiyyətləri bu vəzifəni tutmaq istəyən şəxslərdən fiziki və əqli cəhətdən sağlam olmalarını tələb edir. Fəaliyyəti dövründə hakimlər konflikt vəziyyətlərlə üzləşir, böyük emosional gərginlik keçirirlər. Ancaq sağlam adam hakim peşəsi kimi ağır yükü və böyük məsuliyyəti üzərinə götürə və layiqincə daşıya bilər. Digər tərəfdən hakimlərin üzləşdiyi həmin vəziyyətlər də onların sağlamlığı üçün təsirsiz keçmir. Odur ki, hakim olmaq istəyən hər bir şəxsin özü onun sağlamlıqlıq vəziyyətinin hakim peşəsinin irəli sürdüyü tələblərə cavab verməsi baxımından düzgün müəyyən edilməsində maraqlı olmalıdır. Ancaq müasir avadanlığı və bütün zəruri sahələr üzrə ixtisaslı kadrları olan tibb ocaqlarında aparılan hərtərəfli və dərin tibbi müayinə hakim vəzifəsinə namizəd olmaq istəyən şəxsin sağlamlıq durumu haqqında dəqiq təsəvvür yarada bilər. Hesab edirik ki, Azərbaycanın paytaxtında və bölgələrində, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasında belə müayinələr aparmaqla şəxsin sağlamlıq vəziyyətinin hakim peşəsinə uyğun gəlməsi haqqında arayışlar vermək imkanında və səlahiyyətində olan tibb müəssisələrinin konkret müəyyən edilməsi, tibbi göstəricilərinə görə

hakim vəzifəsinə yaramayan şəxslərin bu vəzifəyə keçməsinin qarşısını daha etibarlı şəkildə alardı.

Lakin şəxsin həmin meyarlar baxımından sağlam olması, yəni onda fiziki və əqli qüsurların olmaması hələ o demək deyil ki, o, hakim vəzifəsinə müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməyə qadirdir.

Hakim, qanunla onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş işlərə bir qayda olaraq açıq məhkəmə iclaslarında, çox sayda insanların toplaşdığı məhkəmə zallarında baxırlar. Odur ki, hakim istənilən auditoriya qarşısında özünü itirməməli, zalda əyləşən insanlar tərəfindən qaydalara riayət olunmasını təmin etmək üçün kifayət qədər diqqətli və tələbkər olmalı, yaranan hər bir vəziyyətə uyğun davranış nümayiş etdiməyi bacarmalıdır. Demək olar ki, məhkəmədə baxılan bütün işlərdə müxtəlif tərəflərin maraqları toqquşur, bəzən həmin tərəflər arasında çox gərgin konflikt vəziyyətlər yaşanır. Bu vəziyyətlərdə də hakim prosesi məharətlə idarə etməli, gərgin vəziyyətləri ortadan qaldırmağı bacarmalı, təmkin və dözümlü nümayiş etdirməlidir. Eyni zamanda o, istənilən vəziyyətdə dinləmək və düzgün nəticə çıxarmaq qabiliyyətini saxlamalıdır. Apellyasiya və kassasiya instansiyaları məhkəmələrində, ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmələrdə hakimlər işlərə kollegial tərkibdə baxırlar. Belə hallarda qərarlar da kollegial qəbul olunur. Bu isə hakimdən kollegiyanın tərkibinə daxil olan digər hakimləri dinləmək, öz mövqeyini təmkinlə əsaslandırmaq və müdafiə etmək, yanlış saydığı mövqeyə qarşı dayanıqlı olmaq, ümumiyyətlə kollektivlə işləmək və hamı ilə düzgün ünsiyyət qurmaq bacarığı tələb edir. Odur ki, hakim olmaq istəyən şəxsin sağlamlıq vəziyyəti ilə yanaşı onun fərdi-psixoloji keyfiyyətlərinin də öyrənilməsi çox vacibdir. Hakimlərin Seçki Komitəsi də bu məsələyə xüsusi diqqət yetirir və komitədə formalaşmış iş təcrübəsinə görə namizədlərin fərdi-psixoloji keyfiyyətləri namizədlərlə aparılan şifahi müsahibə zamanı araşdırılır. Hesab edirik ki, gələcəkdə bu işə yüksək peşəkarlığı olan psixoloqların cəlb edilməsi, namizədlərin xüsusi psixoloji testlər vasitəsi ilə müayinə edilməsi və bunun nəticəsi olaraq mütəxəssisin konkret şəxsin psixoloji cəhətdən hakim peşəsinə yararlılığı haqqında tövsiyyə xarakterli ixtisaslı rəy hazırlaması, hakim olmaq istəyən şəxslərin fərdi-psixoloji keyfiyyətlərinin daha dəqiq müəyyən edilməsinə və hakimlərin düzgün seçilməsinə kömək edərdi. Belə müayinə öz fərdi-psixoloji keyfiyyətlərini bilmək və hakim peşəsi ilə bağlı imkanlarını götür-qoy etmək baxımından namizədin özü üçün də faydalı ola bilərdi.

Göründüyü kimi, hakimliyə namizədlərin seçilməsi zamanı hakim olmaq istəyən şəxsin Konstitusiyada, eləcə də Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanunun 93-cü maddəsində göstərilən formal tələblərə cavab verib-verməməsinin araşdırılması ilə yanaşı, onun qanunda birbaşa göstərilməyən, lakin qanunun mənasından və hakim peşəsinin xüsusiyyətlərindən irəli gələn digər vacib meyarlara da uyğun olub-olmaması diqqətlə öyrənilir.

Təbii ki, Hakimlərin Seçki Komitəsinin fəaliyyəti hakimliyə namizəd olmaq istəyən şəxslər haqqında sənədlərin toplanılması və həmin sənədlərdəki məlumatların araşdırılması ilə bitmir.

Komitənin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri namizədlərin bilik və peşəkarlıq qabiliyyətlərinin müəyyən edilməsidir.

Bu məqsədlə Hakimlərin Seçki Komitəsi iki mərhələdə yazılı imtahan keçirir. Ardıcıl olaraq yazılı imtahanın hər iki fazasını müvəffəqiyyətlə keçmiş (hər mərhələdə ən azı 60 bal toplamış) namizəd şifahi imtahana, bu mərhələdə də uğur qazanmış (100 mümkün baldan 60 və daha çox bal toplamış) namizəd isə uzunmüddətli tədris kurslarına buraxılır. Kursların nəticələrinə görə təşkil olunan imtahanda ən azı 60 bal toplamış namizədlə Hakimlərin Seçki Komitəsində yekun müsahibə keçirilir. Bu müsahibədə 60 və ondan artıq bal toplamış şəxs müsahibədən keçmiş sayılır və Komitə onun müvafiq məhkəməyə hakim təyin olunması haqqında rəy və təklifini Məhkəmə Hüquq Şurasına təqdim edir.

Hakimlərin Seçki Komitəsinin formalaşdırılmasından sonra vakant hakim vəzifəsinə hakim olmayan namizədlərin seçilməsi prosesi 2005-ci ilin fevral ayında başlanmışdır.

Artıq yazılı imtahanın hər iki fazası və şifahi imtahan arxada qalmışdır. Bu imtahanlar yerli və xarici müşahidəçilərin, mətbuat nümayəndələrinin, bir çox nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların rəyinə görə çox yüksək səviyyədə təşkil olunmuş, bütün namizədlər üçün bərabər imkanlar yaradılmaqla imtahanlar ədalətli və tamamilə şəffaf şəraitdə keçirilmişdir.

Yazılı və şifahi imtahanların nəticələrinə görə, Hakimlərin Seçki Komitəsinə sənəd təqdim edən 1000-dən artıq namizəddən yalnız 56 nəfəri keçən hər bir mərhələdə 60-dan çox bal topladıqları üçün uzunmüddətli tədris kurslarına buraxıldılar.

Hal-hazırda həmin 56 namizəd Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi yanında fəaliyyət göstərən Hüquq-Tədris Mərkəzində 27 fevral 2006-cı ildən təşkil olunmuş uzunmüddətli tədris kurslarında təlim keçirlər.

Hakimliyə namizəd olan 1000-dən çox şəxsdən yalnız 56 nəfərinin təlim kurslarına buraxılması, imtahanların çox ciddi aparıldığını və seçim zamanı kəmiyyətə deyil, keyfiyyət meyarına üstünlük verildiyini göstərir.

Bizim üçün o da sevindiricidir ki, müvəffəqiyyət qazanmış namizədlərin içərisində Naxçıvan Muxtar Respublikasında yetişmiş müxtəlif sahələrdə hüquqşünas ixtisası üzrə çalışan mütəxəssislər də var və onlardan biri-Naxçıvan MR Ali Məhkəməsində şöbə rəisi işləyən Əhliman Xıdırov 100 mümkün baldan 91 bal toplamaqla yazılı imtahanın birinci fazasının (test imtahanının) nəticələri üzrə birinci olmuşdur.

Düşünürük ki, Hakimlərin Seçki Komitəsinə sənəd təqdim edən şəxslərin böyük əksəriyyətinin imtahanların üç turundan sonra artıq seçim prosesindən kənarda qalması, imtahanların kifayət qədər ciddi olduğunu göstərməklə yanaşı, çox sayda da tamamilə hazırlıqsız, bilik və peşəkarlıq səviyyəsinə görə hakim vəzifəsinə uyğun olmayan şəxslərin müsəqibəyə qatıldığını nümayiş etdirdi.

Nəzərə almalıyıq ki, bütün digər sahələrdə olduğu kimi məhkəmə orqanları sistemində də inkişaf və dəyişmə prosesi gedəcək, yəni vaxtaşırı yeni vakant hakim vəzifələri yaranacaq və yaxud müxtəlif səbəblərdən mövcud vəzifələr boşaldılacaq və beləliklə vakant hakim vəzifəsinə seçim prosesi hal-hazırda olduğu kimi kütləvi şəkildə olmasa da, daima davam edəcəkdir. Odur ki, indidən bu prosesin təkmilləşdirilməsini və hakimliyə namizədlərin müsəqibəsinə həqiqətən də öz bilik və bacarığına, mənəvi keyfiyyətlərinə görə hakim peşəsinə yarayan hazırlıqlı şəxslərin qatılmasını təmin edə biləcək tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir.

Hesab edirik ki, Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi, digər apellyasiya, ağır cinayətlərə, iqtisadi mübahisələrə dair işlər üzrə məhkəmələr yanında gələcək müsəqibələrə qatılmaq üçün hakimliyə potensial namizədlərin ehtiyat heyətlərinin yaradılması həmin məqsədə xidmət edən effektiv vasitə ola bilər. Bu ehtiyata həmin məhkəmələrin aparatlarında və yaxud məhkəmənin fəaliyyət göstərdiyi ərazidə hüquqşünas ixtisası üzrə müxtəlif vəzifələrdə işləyən bilik və mənəvi keyfiyyətlərinə görə hakim vəzifəsinə tutumağa layiq olan şəxsləri daxil etmək olardı. Bir tərəfdən ehtiyatda olan şəxsin özü artıq öz inkişaf perspektivini müəyyənləşdirdiyi üçün məqsədyönlü və bu üzdən daha səmərəli şəkildə hakimliyə namizədlərin müsəqibəsinə qabaqcadan hazırlaşar, digər tərəfdən müvafiq məhkəmənin sədri, hakimləri sadəcə müsəqibə vaxtı deyil, ondan çox-çox əvvəl başlayan kifayət qədər böyük müddət ərzində ehtiyatda olan hüquqşünaslarla ünsiyyət saxlamaqla həmin şəxslərin bilik və peşə səviyyəsini, mənəvi, fərdi-

psixoloji keyfiyyətlərini öyrənib onların hazırlıq prosesinə istiqamət vermək imkanı əldə edə və beləliklə onlara hakim peşəsi üzrə gələcək ixtisasını müəyyənləşdirməkdə kömək edə bilərdilər. Bir növ bu yolla ehtiyatda olan şəxslərin hakimliyə namizəd olmaq üçün məqsədli şəkildə yetişdirilməsi işi aparılardı. Nəticə etibarı ilə bu ona gətirib çıxarardı ki, artıq hakimlərin seçim prosesinə qatılan şəxslərin əhəmiyyətli hissəsini ehtiyatda xüsusi hazırlıq keçmiş hüquqşünaslar təşkil edər və imtahanlarda daha yüksək bal toplamış şəxslərin sayı müsbət mənada dəyişərdi. Eyni zamanda bu üsul təsadüfi adamların hakim olmaq ehtimalını xeyli dərəcədə azaldardı.

Hesab edirik ki, gələcəkdə imtahanların vakant hakim vəzifəsinin hansı məhkəmədə açılmasından asılı olaraq keçirilməsi də hakimliyə namizədlərin seçim prosesinə fayda gətirə bilərdi. Çünki, artıq məhkəmələr formalaşıdıqdan sonra indiki kimi kütləvi təyinatlar çox güman ki olmayacaq, ancaq vaxtaşırı müəyyən səbəblərdən bu və ya digər məhkəmədə vakant hakim vəzifələri açılacaqdır. Məsələn ola bilər ki, hakimin son yaş həddinə çatması ilə bağlı hansısa iqtisad məhkəməsində, və yaxud hakimin vaxtından əvvəl vəzifədən getməsi ilə əlaqədar hər hansı bir hərbi məhkəmədə məhdud sayda vakant hakim vəzifəsi açılsın. Əgər həmin vakant vəzifələrə hakim olmayan şəxslərin seçilməsi indiki qaydalar əsasında aparılarsa, həm hərbi məhkəmədəki vakant hakim vəzifəsinə, həm də iqtisad məhkəməsindəki vakant hakim vəzifəsinə təyin olunmaq istəyən namizədlər üçün eyni imtahanlar təşkil olunacaq və uzunmüddətli tədris kurslarında onlarla eyni tədris proqramı üzrə təlim keçiriləcəkdir. Halbuki, hərbi məhkəmədə hakim işləmək istəyən şəxslə cəza, cəza-prosessual və digər əlaqəli sahələr üzrə imtahanın aparılması və bunlara dair onun bilik və bacarığının öyrənilməsi daha düzgün olardı. Necə ki, iqtisad məhkəməsində hakim vəzifəsini tutmaq istəyən şəxslə mülki və mülki-prosessual qanunvericilik üzrə imtahanın aparılması onun həmin vəzifəyə yararlılığını müəyyən etmək üçün daha faydalı olardı. İmtahanın namizədin seçdiyi məhkəmənin ixtisasına uyğun olaraq aparılması həmin sahə üzrə onun bilik və peşə səviyyəsinin daha dəqiq müəyyən edilməsinə kömək edə bilər. Çünki imtahan vakant vəzifənin açıldığı məhkəmənin ixtisası üzrə keçirilmədikdə elə ola bilər ki, seçdiyi ixtisas üzrə (məsələn, hərbi məhkəmənin fəaliyyət dairəsinə aid) kifayət qədər hazırlığı olan namizəd, həm də iqtisad məhkəməsinin fəaliyyətinə aid məsələlər üzrə imtahan olunduğundan, bütövlükdə yaxşı nəticə göstərməsin. Bu isə o deməkdir ki, imtahanın vakant vəzifənin açıldığı və namizədin seçdiyi məhkəmənin ixtisası üzrə keçirilməməsi həmin namizədin həqiqi imkanlarını araşdırmaq və onun məhz bu vəzifəyə yararlılığını müəyyən etmək imkanlarını xeyli dərəcədə məhdudlaşdırma bilər.

Hesab edirik ki, eyni məntiqə uzunmüddətli tədris kurslarına da yanaşmaqla gələcək seçim proseslərində həmin kursların tədris proqramını müəyyən edərkən namizədin seçdiyi müvafiq məhkəmənin ixtisasını nəzərə almaq olar.

Aydındır ki, dövlətimizin və cəmiyyətimizin inkişaf proseslərinin ortaya çıxardığı yeni tələblərə uyğun olaraq digər qurumlar kimi hakimlərin özünüidarə orqanları və onların tərkibində mühüm yer tutan Hakimlərin Seçki Komitəsinin fəaliyyəti də daima təkmilləşəcək və inkişaf edəcəkdir. O da aydındır ki, bu bir günün işi deyil, tədricən baş verən davamlı bir prosesdir. Lakin əsas amil odur ki, artıq cəmiyyətimizdə hakimlərin özünüidarə orqanlarının, bütövlükdə məhkəmə orqanları sisteminin inkişafının təmin olunacağına, müasir, müstəqil və ədalətli məhkəmə hakimiyyətinin təşəkkül tapacağına əminlik formalaşmaqdadır. Bu əminlik isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti möhtərəm İlham Əliyevin məhkəmə hakimiyyətinə göstərdiyi diqqətdən qaynaqlanır. Heç təsadüfi deyil ki, cənab Prezidentin 2006-cı ildə imzaladığı ilk fərmanlardan biri məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının təkmilləşdirilməsinə, ümumiyyətlə məhkəmə islahatlarının dərinləşdirilməsi məsələlərinə həsr olunub. Prezidentin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanında dövlət hakimiyyəti, hakimlərin özünüidarə orqanları qarşısında mühüm bir vəzifə kimi hakim korpusunun tərkibinin və fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması məsələləri qoyulur. Hakimlərin Seçki Komitəsi də gördüyü işlərlə bu vəzifənin həyata keçirilməsinə öz tövhəsini verəcəkdir.

Vəliyev İldırım İmran oğlu

Naxçıvan Dövlət Universitetinin hüquqşünaslıq ixtisası üzrə 4-cü kurs tələbəsi

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI CİNAYƏT-PROSESSUAL MƏCƏLLƏSİNİN BƏZİ MÜDDƏALARI HAQQINDA

Müstəqilliyin qazanılması ilə Azərbaycan Respublikası özünün inkişaf prosesində tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoydu, hüquqi, dünyavi və demokratik dövlətin yaradılması ölkənin inkişaf perspektivi kimi müəyyən edildi. Hüquqi dövlət quruculuğu və demokratik dəyərlər əsasında vətəndaş cəmiyyətinin qurulması keyfiyyətə yeni qanunvericilik sisteminin yaradılmasını tələb edirdi. Azərbaycanda o vaxta qədər onun tarixində görünməyən dərin və cəmiyyətin həyatının bütün sahələrini əhatə edən qanunyaradıcılıq prosesi başlandı. Qəbul edilən yeni qanunlar sırasında məhkəmələrin, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik, xüsusilə Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi mühüm yer tutur. Təbii ki, ölkəmizin inkişaf etməsi ilə bərabər onun hüquqi bazasını təşkil edən qanunvericilik də dəyişir, təkmilləşir, cəmiyyətin inkişaf proseslərinin ortaya çıxardığı müasir tələblərə cavab verməyən normativ aktlar və yaxud onların ayrı-ayrı normaları qanunvericilikdən çıxarılır. Qanunların tətbiqi nəticəsində yaranan təcrübə ilə yanaşı nəzəri baxış da qanunvericilikdəki bəzi uyğunsuzluqları aşkar etməyə kömək edir və beləliklə onun təkmilləşdirilməsinə xidmət edir.

Məhz bu prizmadan çıxış edərək, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin öyrənilməsi zamanı rastlaşdığım onun bəzi normalarındakı ziddiyyətli məqamlar haqqında düşüncələrimlə bölüşmək istərdim.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 37.5 və 37.5.5-ci maddələrinə görə «cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs tərəfindən və ya ona qarşı törədildikdə» zərərçəkənin şikayəti olmadıqda da prokuror tərəfindən ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi başlanıla bilər.

Maddənin məzmunundan belə nəticə çıxarmaq olar ki, bu norma öz fərdi xüsusiyyətlərinə görə müstəqil olaraq hüquqlarını həyata keçirmək iqtidarında olmayan şəxslərin müdafiəsinə yönəlmişdir. Lakin maddənin tərtibatını analiz etdikdə görürük ki, bu norma quruluşu qüsurludur və orada sadalanan bütün kateqoriyadan olan şəxslərə onların hüquqlarının prokuror vasitəsilə müdafiəsi baxımından eyni imkanlar yaratmır.

Belə ki, CPM-nin 37.5.5-ci maddəsinin sonunda işlədilən «və ya ona qarşı törədildikdə» ifadəsində «ona» əvəzliyindən istifadə edilməsi onu göstərir ki, həmin ifadə ancaq maddədə ondan əvvəl göstərilən cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxslər kateqoriyasına aiddir. Bu isə o deməkdir ki, yalnız həmin yaş həddinə çatmamış şəxslərə qarşı cinayət törədildikdə prokuror öz təşəbbüsü ilə ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinə başlayar bilər, cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslərə qarşı törədildikdə isə o, bu hüquqdan istifadə edə bilməz. Aydındır ki, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslərin qanunvericilikdə, o cümlədən CPM-nin 37.5.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquq müdafiə vasitələrinə ehtiyacı heç də o biri kateqoriyadan olan şəxslərin ehtiyacından az deyil. Və təəssüf etmək çətindir ki, CPM-nin 37.5.5-ci maddəsində göstərilən hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə edilməsində qanunverici bu iki kateqoriyadan olan şəxslər arasında fərq qoymaq istəsin. Düşünürəm ki, sadəcə maddənin tərtibatında buraxılan qüsurlar belə düşüncələrə yol açır. Bu anlaşılmazlığı aradan qaldırmaq üçün «ona» əvəzliyinin «onlara» sözü ilə əvəz edilməsi kifayətdir.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 37.5.5-ci maddəsindəki anlaşılmazlıqlar təkcə şərh edilən məsələ ilə bitmir. Sözü gedən maddədə diqqət çəkən və aşağıda göstərilən səbəblərə görə uğursuz saydığım daha bir məqam həmin normada «cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs» formuləsindən istifadə edilməsidir.

Bu normanın məzmunundan və CPM-nin 37.5-ci maddəsindən belə çıxır ki, cinayət hətta cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs tərəfindən törədildikdə, prokuror onun barəsində ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi başlamaq bilər. Halbuki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 20-ci maddəsinə əsasən ancaq 16 yaşına, müəyyən cinayətlərə görə isə 14 yaşına çatmış şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. Başqa sözlə, CM-nin 20-ci, eləcə də 3-cü maddələri həmin yaş həddinə çatmadıqları üçün cinayətin subyektini sayılmayan şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalarını, yəni cinayət təqibinə məruz qalmalarını istisna edir.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 39.1.4-cü maddəsi də cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxsin barəsində cinayət təqibinin başlanılmasını qadağan edir.

Düzdür, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 39.1.4-cü maddəsində bir istisna hal nəzərdə tutulubdur. Lakin, bu istisnayı təsbit edən qaydanın özü də qüsurludur. Çünki, həmin qaydaya görə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi zəruri olan hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs cinayət təqibinə məruz qala bilər. Halbuki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 84 və 88-ci maddələrinə görə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər yaşına görə cinayətin subyektini sayılan, yəni cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmış, 14 yaşından 18 yaşadək olan şəxslər barəsində tətbiq edilir. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxslər barəsində isə Azərbaycan Respublikası CM-nin 20.3-cü maddəsinə görə digər tədbirlər görülür və həmin tədbirlərin tətbiqi qaydası Cinayət qanunu ilə deyil, başqa qanunla müəyyən olunur. *Deməli, nə qədər ki, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirləri tətbiq etmək mümkün deyil, CPM-nin 39.1.4-cü maddəsində mötərizədə verilən müddəanın həmin maddədə göstərilən ümumi qaydadan hansısa bir istisnayı nəzərdə tutduğunu söyləmək mümkün deyil. Sadəcə etiraf olunmalıdır ki, istisna kimi verilən həmin müddəə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi ilə uzlaşmadığından, əslində hər hansı hüquq tənziməyici xarakterə malik deyil və bu üzdən Məcəllədən çıxarılmalıdır. Sözü gedən CPM-nin 39.1.4-cü maddəsi isə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxslərin cinayət təqibini istisnasız olaraq qadağan edən norma kimi təfsir edilməlidir.*

Göründüyü kimi, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxsə qarşı cinayət təqibinin başlanılmasını mümkün edən Azərbaycan Respublikası CPM-nin 37.5.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan qayda həmin Məcəllənin, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin normaları ilə ziddiyyət təşkil edir.

Hesab edirəm ki, bu ziddiyyəti aradan qaldırmaq üçün CPM-nin 37.5.5-ci maddəsi Azərbaycan Respublikası CM-nin 14-cü fəslinin müddəalarına uyğunlaşdırılmalı və həmin maddədə işlədilən «cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs» ifadəsi Cinayət Məcəlləsində istifadə olunan «yetkinlik yaşına çatmayan şəxs» ifadəsi ilə əvəz edilməlidir.

Beləliklə, bu məsələ haqqında göstərdiyim əsaslara görə düşünürəm ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 37.5.5-ci maddəsinə aşağıdakı redaksiyada vermək məqsədəuyğun olardı:

«37.5.5. cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya yetkinlik yaşına çatmayan şəxs tərəfindən və ya onlara qarşı törədildikdə.»

Qeyd etmək lazımdır ki, təhlil edilən norma «cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs» ifadəsinin Cinayət-Prosessual Məcəllədə yerində işlədilməməsinin yeganə

halı deyil. CPM-nin 50.2-ci maddəsində də eyni problemlə rastlaşırıq. Həmin maddədə təsbit edilir ki, «cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsində iştirak etmiş, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxs digər şəxslərlə birlikdə cinayət təqibinə məruz qalarsa, onun barəsindəki icraat mümkün qədər ayrıca icraata ayrılmalıdır.»

Maddənin məzmunundan göründüyü kimi, burada da «cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxs» ifadəsindən istifadə edilməsi belə şəxslərin cinayət təqibinə məruz qalmalarının mümkünlüyü haqqında yanlış fərqlərə yol açır.

Odur ki, yuxarıda CPM-nin 37.5.5-ci maddəsi ilə bağlı göstərdiyim dəlillərə əsaslanaraq, hesab edirəm ki, həmin Məcəllənin 50.2-ci maddəsində də «cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs» ifadəsinin «yetkinlik yaşına çatmayan şəxs» ifadəsi ilə əvəz edilməsi daha düzgün olardı və belə olduqda maddənin bu redaksiyası CPM-nin yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraatın xüsusiyyətlərinə həsr olunmuş 50-ci fəslinin normalarına (məs. 431-ci maddəsinə) və orada istifadə olunan anlayışlara daha uyğun gələrdi.

Yeri gəlmişkən, Cinayət-Prosesual Məcəllənin 50-ci fəslində də birmənalı ifadə olunmayan və bu üzdən tətbiqetmə zamanı çətinliklər törədə bilən müddəalara təsadüf edilir.

Buna misal olaraq, CPM-nin 435.4.3-cü maddəsini göstərmək olar. Həmin maddənin məzmunu aşağıdakı kimidir: «yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, habelə ağır nəticələrə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin və ya digər ağır cinayətin təkrarən törədilməsində təqsirli bilinmədiyi halda onun azadlıqdan məhrum edilməsi məqsədəuyğun deyil».

Göründüyü kimi, bu maddənin tərkib hissələri arasında ziddiyyət mövcuddur.

Maddənin mənasına görə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsindən ötrü onun tərəfindən ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin bir dəfə törədilməsi kifayət edir, digər tərəfdən həmin cəzanın məqsədəuyğun sayılması üçün onun tərəfindən istənilən ağır cinayətin təkrarən törədilməsi tələb olunur.

Aydındır ki, eyni bir maddədə təsbit edilmiş həmin qaydalardan biri o birisini istisna edir.

Qanunverici «və ya digər ağır cinayətin» sözlərini «habelə ağır nəticələrə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin» ifadəsindən sonra işlətdiyindən, güman etmək olar ki, maddənin həmin hissəsində ağır nəticələrə səbəb olan digər cinayətlər nəzərdə tutulur. Əslində «və ya digər ağır cinayətin» sözlərinin yerində «ağır nəticələrə səbəb olan digər cinayətin» ifadəsinin işlədilməsi maddənin ümumi məntiqinə də uyğun gələrdi və belə olan halda həmin normadakı daxili ziddiyyət aradan qaldırılırdı. Maddədə «və ya xüsusi ilə ağır cinayətin» sözlərindən sonra «törədilməsində» sözünün əlavə edilməsi isə həmin normada təsbit edilən qaydanın daha da aydın və birmənalı ifadə olunmasına xidmət edərdi.

Odur ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin təhlil edilən maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsini məqsədəuyğun sayıram:

«434.4.3. yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ağır və ya xüsusi ilə ağır cinayətin törədilməsində, habelə ağır nəticələrə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin və ya ağır nəticələrə səbəb olan digər cinayətin törədilməsində təqsirli bilinmədiyi halda onun azadlıqdan məhrum edilməsi məqsədəuyğun deyildir.»

Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar tərəfindən cəzanın çəkilməsi məsələlərinə həsr olunmuş Azərbaycan Respublikası CPM-nin 514.2-ci maddəsi də ziddiyyətlidir.

Həmin maddənin məzmunu belədir : «Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumun bir növ tərbiyə müəssisəsindən başqa növ tərbiyə müəssisəsinə və ya tərbiyə müəssisəsindən cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilməsi məhkumun qanuni nümayəndəsi və ya müdafiəçisinin ərizəsi və ya tərbiyə müəssisəsinin təqdimatı əsasında həyata keçirilir».

Bu normadan belə nəticə çıxarmaq olar ki, yetkinlik yaşına çatmayan məhkum nəinki bir tərbiyə müəssisəsindən başqa növ tərbiyə müəssisəsinə, hətta tərbiyə müəssisəsindən cəzaçəkmə müəssisəsinə də keçirilə bilər.

Halbuki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 85.5-ci maddəsinə görə yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar onlara təyin olunmuş azadlıqdan məhrumetmə cəzasını ancaq və ancaq yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər üçün tərbiyə müəssisələrində çəkirlər.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 514.4-cü maddəsi də tərbiyə müəssisəsində cəza çəkən məhkumun yalnız yetkinlik yaşına çatdığı halda tərbiyə müəssisəsindən yetkinlik yaşında olan məhkumların saxlandığı cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilməsini nəzərdə tutur.

Göründüyü kimi Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 514.2-ci maddəsi elə həmin Məcəllənin 514.4-cü maddəsi ilə də ziddiyyət təşkil edir.

Odur ki, CPM-nin 514.2-ci maddəsində təsbit edilən qayda Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərə həsr olunmuş 14-cü fəslinin müddəaları ilə uzlaşdırılmalı və beləliklə həmin norma ilə CPM-nin 514.4-cü maddəsi arasında olan ziddiyyət aradan qaldırılmalıdır.

Fikrimcə, CPM-nin təhlil edilən normasının aşağıdakı redaksiyada verilməsi problemin həll edilməsi üçün yetərli sayıla bilər:

«514.2. Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumun bir növ tərbiyə müəssisəsindən başqa növ tərbiyə müəssisəsinə keçirilməsi məhkumun qanuni nümayəndəsinin və ya müdafiəçisinin ərizəsi, və ya tərbiyə müəssisəsinin təqdimatı əsasında, yetkinlik yaşına çatmış məhkumun tərbiyə müəssisəsindən cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilməsi isə onun özünün və ya müdafiəçisinin ərizəsi, və ya tərbiyə müəssisəsinin təqdimatı ilə həyata keçirilir».

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 248.2-ci maddəsində təsbit edilir ki, «həbs əmlakın nədən ibarət və kimdə olmasından asılı olmayaraq, təqsirləndirilən şəxsin, habelə üzərlərinə əmlak məsuliyyəti qoyula bilən şəxslərin əmlakı üzərinə qoyulur».

Maddənin mətnində işlədilən «həbs əmlakın nədən ibarət olmasından asılı olmayaraq əmlakın üzərinə»¹ qoyulur» formuləsi belə düşünməyə əsas verir ki, həbs istisnasız olaraq istənilən əmlakın üzərinə qoyula bilər.

Lakin, CPM-nin 248.4 və 248.5-ci maddələrində nəzərdə tutulan qaydalar şəxslərin habelə idarə, müəssisə və təşkilatların müəyyən növ əmlakları üzərinə həbsin qoyulmasını qadağan edir.

Belə ki, CPM-nin 248.4-cü maddəsinə görə zəruri ərzaq məhsullarının, mühüm dəyəri olmayan yanacağın, ixtisas üzrə kitabların, peşə fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün avadanlığın, daimi istifadə edilən qab-qacağın və mətbəx ləvazimatının, habelə digər ilk zərurət əşyalarının üzərinə həbsin qoyulmasına yol verilmir.

Eyni ilə CPM-nin 248.5-ci maddəsi təsərrüfat fəaliyyətinə xələl gətirmədən mülkiyyətdən ayrıla bilən hissələr istisna olmaqla idarə, müəssisə və təşkilatların əmlakı üzərinə həbsin qoyulmasına yol vermir.

Bu isə o deməkdir ki, qanunvericilikdə əmlakın üzərinə həbsin qoyulmasını istisna edən hallar var və bu hallar CPM-nin 248.2-ci maddəsinin mətninin hazırkı redaksiyada, yəni istisnasız olaraq istənilən əmlakın üzərinə həbsin qoyulmasını mümkün edən norma şəklində formulə edilməsi üçün əsas vermir.

Odur ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 248.2-ci maddəsi ilə həmin Məcəllənin 248.4 və 248.5-ci maddələri arasında olan ziddiyyəti aradan götürmək üçün CPM-nin 248.2-ci maddəsində təsbit edilən qaydanın aşağıdakı redaksiyada verilməsi fikrimcə, daha düzgün olardı:

«248.2.Həbs əmlakın kimdə olmasından asılı olmayaraq, təqsirləndirilən şəxsin, habelə üzvlərinə əmlak məsuliyyəti qoyula bilən şəxslərin əmlakı üzərinə bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş istisnalar nəzərə alınmaqla qoyulur.»

Yeri gəlmişkən, CPM-nin 248.4-cü maddəsinin mətnini də qrammatik cəhətdən tamamilə uğurlu saymaq olmaz.

Həmin maddədə təsbit edilən qayda belə ifadə olunur: «Mülkiyyətçi və ya əmlakın sahibi və onun ailə üzvləri üçün zəruri olan ərzaq məhsullarına, mühüm dəyəri olmayan yanacağa, ixtisas üzrə kitablara və peşə fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün avadanlığa, daimi istifadə edilən qab-qacağa və mətbəx ləvazimatına, habelə digər ilk zərurət əşyalarına həbs qoyula bilməz».

Maddədə «əmlakın sahibi» sözlərindən sonra «və onun ailə üzvləri» ifadəsi işlədildiyindən belə nəticə çıxarmaq olar ki, bu normada göstərilən istisnalar yalnız əmlakın sahibinin ailə üzvləri üçündür, mülkiyyətçinin ailə üzvlərinə isə həmin istisnaları nəzərdə tutan qayda şamil edilmir.

Aydın ki, təhlil edilən məsələ ilə bağlı mülkiyyətçi ilə əmlaka sahiblik edən şəxs arasında fərq qoyula bilməz və onların ailə üzvləri CPM-nin 248.4-cü maddəsində göstərilən qaydadan eyni dərəcədə istifadə etmək imkanında olamalıdırlar. Düşünürəm ki, qanunverici də məhz bu mövqeydən çıxış edərək mülkiyyətçi ilə əmlaka sahiblik edən şəxs kateqoriyalarını bir normada yerləşdirməklə onları eyniləşdirmişdir. *Sadəcə maddənin mətnində «onların» əvəzliyinin yerində «onun» əvəzliyindən istifadə edilməsi normanın hissələri arasında məntiqi əlaqəni pozur və CPM-nin 248.4-cü maddəsinin yanlış təfsir edilməsi üçün yol açır. Fikrimcə, həmin maddədə «əmlakın sahibi və» ifadəsindən sonra «onun» sözünün «onların» sözü ilə əvəz edilməsi problemin həll edilməsi üçün kifayət edə bilər.*

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində diqqət çəkən məqamlardan biri də ev dustaqlığının və girovun qətimkan tədbirləri qismində seçilməsi məsələsi ilə bağlıdır.

CPM-nin 157.5-ci maddəsində təsbit edilir ki, «həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmə, təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmaqla cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı qərarına gəldikdə, həbsi ev dustaqlığı ilə əvəz etməyə haqlıdır».

Göründüyü kimi bu norma təqsirləndirilənin barəsində ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsini ancaq məhkəmənin mülahizələri ilə əlaqələndirir və bu məsələnin həllini nə ittiham, nə də ki müdafiə tərəfinin mövqeyindən asılı etmir. Həmin maddədən belə nəticə çıxarmaq olar ki, məhkəmə şəxsin həbsə alınması üçün əsas görmədikdə, birbaşa onun barəsində ev dustaqlığı qətimkan tədbirin seçilməsi haqqında qərar verə bilər.

Halbuki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154.4, 156.2 və 163.2-ci maddələri ev dustaqlığını həbsin alternativ kimi, haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar verilmiş şəxsin barəsində və yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında seçilən qətimkan tədbiri kimi təsbit edirlər.

Belə ki, CPM-nin 154.4-cü maddəsində göstərilir ki, «ev dustaqlığı və girov həbsə alternativ qətimkan tədbirləridir və təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra onun əvəzinə seçilə bilər».

Məcəllənin 163.2-ci maddəsində isə deyilir: «ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər».

CPM-nin 157.5-ci maddəsi eyni bir məhkəmə iclasında təqsirləndirilən şəxsin barəsində həm həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxılmasını, həm də həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz olunması məsələsinin həllini mümkün edir (özü də müdafiə tərəfinin vəsatəti olmadıqda belə).

Deməli məhkəmə, CPM-nin 157.5-ci maddəsində təsbit edilən normadan çıxış etməklə həbs qətimkan tədbirin seçilməsi məsələsinə baxarkən, həm də CPM-nin 154.4 və 163.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydalara riayət etmək istəyərsə, onda, nə qədər məntiqsiz görünə

də, «şəxsin həbsdə saxlanılmaqla cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı qərarına» gəlib, əvvəlcə həmin şəxsin həbs edilməsi haqqında qərar verməli (yəni şəxsin cəmiyyətdən təcrid edilməsinin zərururiliyini əsaslandırmalı), sonra elə həmin iclasda ara vermədən (yəni heç bir yeni halın ortaya çıxmadığı vəziyyətdə) həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi haqqında qərar qəbul etməlidir.

Belə məntiqə sığmayan vəziyyətin yaranması, fikrimcə, CPM-nin 157.5-ci maddəsinin çox da uğurlu tərtib olunmamasından və həmin normanın CPM-nin digər, o cümlədən ev dustaqlığı və girov qətimkan tədbirlərinə həsr olunmuş 163 və 164-cü maddələri ilə ziddiyyət təşkil etməsindən qaynaqlanır.

Hesab edirəm ki, nə qədər ki, Azərbaycan Respublikası CPM-də ev dustaqlığının, eləcə də girovun həbs qətimkan tədbirləri qismində seçilməsi məsələlərinə həsr olunmuş xüsusi maddələr mövcuddur və bu maddələrdə sözü gedən qətimkan tədbirlərinin tətbiqi əsasları və qaydaları kifayət qədər aydın şəkildə təsbit edilib, onlara dair müddəanın CPM-nin həbs qətimkan tədbirinə dair məsələləri tənzimləyən maddəsinə daxil edilməsinə ehtiyac yoxdur. CPM-nin həbs haqqında 157-ci maddəsinə ev dustaqlığı və girov haqqında CPM-nin 163 və 164-cü maddələri ilə uzlaşmayan 157.5-ci maddəsinin daxil edilməsi fikrimcə, məsələni tənzimləmək əvəzinə daha çox çaşqınlıq yaradır. Düşünürəm ki, CPM-dən 157.5-ci maddənin çıxarılması ilə təhlil edilən məsələnin tənzimlənməsində hər hansı boşluq yaranmaz, əksinə fərqli təfsirlərə və yanlış yozumlara əsas verən hal ortadan qaldırılmış olar.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 43.3-cü maddəsi məhkəmə baxışının gedişində müdafiə tərəfinin razılığı ilə cinayət təqibinə xitam verilməsi hallarını müəyyən edir.

Həmin maddədə təsbit edilir ki, « Məhkəmə baxışının gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə, həmçinin bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12 və 40.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiə tərəfinin razılığı ilə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərar çıxarmağa haqlıdır».

Bu maddənin məzmunundan belə nəticə çıxarmaq olar ki, məhkəmədə baxılan cinayət işi üzrə CPM-nin cinayət təqibini istisna edən, lakin bəraətverici əsaslar sayılmayan 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12 və 40.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan hallar müəyyən edildikdə, cinayət təqibinə ancaq müdafiə tərəfinin razılığı ilə xitam verilə bilər, belə razılıq olmadıqda isə cinayət təqibi üzrə icraat davam etdirilməli və CPM-nin 44-cü maddəsinə uyğun olaraq müvafiq yekun qərarın (məs. bəraət hökmünün, təqsirləndirilənə cəza təyin etməməklə və yaxud onu təyin olunan cəzadan azad etməklə ittiham hökmünün) çıxarılması ilə sona çatdırılmalıdır.

Bununla yanaşı dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsi əsasına görə məhkəmə baxışında cinayət təqibinə xitam verilməsi qaydasını nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 43.1.1-ci maddəsi dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etdiyi halda cinayət təqibinə xitam verilməsini məhkəmənin vəzifəsi kimi təsbit etməklə, nə onun icraata xitam verilməsi haqqında qərarını, nə də ki, dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsi barədə mövqeyini müdafiə tərəfinin razılığının olub-olmamasından asılı etmir.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 41.3 və 41.6-cı maddələri dövlət ittihamçısına hüquq verir ki, o, məhkəmə baxışında cinayət təqibini istisna edən hər hansı halı, deməli o cümlədən CPM-nin 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12 maddələrində və yaxud 40.2-ci maddəsində göstərilən əsasları aşkar etdikdə cinayət təqibindən imtina etsin.

Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin qeyd olunan 43.1.1, eləcə də 38.4-cü maddələri isə dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsindən sonra məhkəməyə cinayət təqibi üzrə icraatı davam etdirməyə imkan vermir, çünki CPM-nin 38.4-cü maddəsinə əsasən cinayət təqibi dövlət ittihamçısı və yaxud xüsusi ittihamçı ittihamdan imtina edəndə davam etdirilir. Tamamilə aydın və əsaslı normadır. Çünki, dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsindən, yəni

prosesdən çıxmasından sonra məhkəmənin cinayət təqibi üzrə icraatı davam etdirməsi onun məhkəmə orqanına aid olmayan ittihamın müdafiə edilməsi və cinayət təqibinin həyata keçirilməsi funksiyalarını üzərinə götürməsi kimi çıxış edərdi.

İndi təsəvvür edək ki, məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı Azərbaycan Respublikası CPM-nin 39.1.12 maddəsində təsbit edilən cinayət təqibini istisna edən halı, yəni şəxsin amnistiya aktına görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduğunu aşkar edir və həmin Məcəllənin 41.3-cü maddəsinə əsaslanmaqla cinayət təqibindən imtina edir. Təqsirləndirilən şəxs isə əksinə, CPM-nin 43.3-cü maddəsinin müdafiə tərəfinə verdiyi hüquqa istinad etməklə cinayət təqibinə CPM-nin 39.1.12-ci maddəsi əsasında xitam verilməsinə qarşı çıxır və özünün təqsirsiz olduğunu iddia edərək məhkəmə baxışının sona çatdırılmasını tələb edir.

Məhkəmə belə olan halda nə etməlidir?

Bir tərəfdən dövlət ittihamçısı ittihamdan imtina etdiyi üçün CPM-nin 38.4-cü maddəsinə görə cinayət təqibi davam etdirilə bilməz və məhkəmə CPM-nin 43.1.1-ci maddəsinə əsasən cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarmağa borcludur. Digər tərəfdən məhkəmə CPM-nin 43.3-cü maddəsinə görə cinayət təqibinə xitam verə bilməz, ona görə ki, müdafiə tərəfi bununla razı deyil.

Göründüyü kimi Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 43.3-cü maddəsi bir tərəfdən, həmin Məcəllənin 43.1.1, 38.4, 41.3, 41.6-cı maddələri isə digər tərəfdən eyni məsələnin tənzimlənməsi ilə bağlı biri o birisini istisna edən qaydalar təsbit edirlər, yəni həmin normalar arasında ziddiyyət mövcuddur.

Hesab edirəm ki, müdafiə tərəfinin hüquqlarını məhdudlaşdırmadan bu ziddiyyəti aradan qaldırmaq üçün CPM-nin 41.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydanı bir nümunə kimi istifadə etmək olar.

Həmin maddəyə görə məhkəməyədək icraat dövründə təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror bəraətverici əsaslar olmadıqda təqsirləndirilən şəxsin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməzlər.

Eyni ilə məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsi ilə bağlı imkanları və onun doğurduğu hüquqi nəticələr həmin həddə, yəni CPM-nin 43.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan qayda ilə məhdudlaşdırılmalıdır.

Bunun üçün dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsinə və bununla əlaqədar məhkəmənin çıxardığı qərarlara həsr olunmuş Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin normalarının aşağıdakı redaksiyada verilməsi fikrimcə, məqsədəuyğun olardı:

«41.3. Dövlət ittihamçısı məhkəmədə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməlidir. Müdafiə tərəfi bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12-ci maddələrində göstərilən əsaslara görə cinayət təqibinə xitam verilməsinə razılıq vermədikdə, dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsi cinayət təqibinə xitam verilməsinə səbəb olmur və o, cinayət təqibini məhkəmənin müvafiq yekun qərarı çıxarılanadək həyata keçirməkdə davam edir. Xüsusi ittihamçı ittihamı müdafiə etməkdə davam edərsə, təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibindən imtina edilməsi barədə dövlət ittihamçısının mövqeyi cinayət işinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala məhkəmədə baxılmasının davam etdirilməsinə mane olmur».

«41.6. Dövlət ittihamçısı bu Məcəllənin 40-cı maddəsində göstərilən cinayət təqibinin həyata keçirilməsinə imkan verən halları məhkəmədə aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməyə haqlıdır. Müdafiə tərəfi bu Məcəllənin 40.2-ci maddəsində göstərilən əsaslara görə cinayət təqibinə xitam verilməsinə razılıq vermədikdə, dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsi cinayət təqibinə xitam verilməsinə səbəb olmur və o, cinayət təqibini

məhkəmənin müvafiq yekun qərarı çıxarılanadək həyata keçirməkdə davam edir. Dövlət ittihamçısının cinayət təqibindən imtina etməsi barədə mövqeyi xüsusi ittihamçının təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibini davam etdirməsinə mane olmur».

«43.1. Məhkəmə baxışı gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərarı aşağıdakı hallarda çıxarılır:

43.1.1. dövlət ittihamçısı və xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina etdikdə (bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12 və 40.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan əsaslar olduqda müdafiə tərəfinin razılığı ilə)

ALİ MƏHKƏMƏNİN SƏDRİNİN VƏ HAKİMLƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ 2006-CI İLDƏ KEÇİRİLƏN TƏDBİRLƏRİN XÜLASƏSİ

09 yanvar 2006-cı il tarixdə Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Rəyasət Heyətinin iclası keçirilmişdir.

İclasın gündəliyinə uyğun olaraq «2005-ci ildə Ali Məhkəmə, Muxtar Respublikanın rayon, şəhər məhkəmələri tərəfindən vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsində gördükləri işlər və bu sahədə 2006-cı ildə məhkəmə hakimiyyəti qarşısında duran vəzifələr haqqında» məsələnin müzakirəsi aparılmışdır.

İclası geniş məruzə ilə açan Ali Məhkəmənin sədri Ramiz Süleymanov təməli ümumilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş daxili və xarici siyasətin bu gün möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirildiyini, ötən illər ərzində ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində aparılan islahatların ardıcıl olaraq həyata keçirildiyini, iqtisadi sistemin dinamik inkişafının təmin edildiyini, yeni iş yerlərinin açılması ilə işsizliyin aradan qaldırılmasının gündəlik həyat normasına çevrildiyini bildirmişdir.

Ali Məhkəmənin sədri ölkəmizdə aparılan demokratik və hüquqi islahatların Muxtar Respublikamızda da Ali Məclis tərəfindən davam etdirildiyini, bu sahədə ötən ildə Ali Məclis tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasına edilmiş dəyişiklik və əlavələrə əsasən vətəndaşlara daha geniş hüquqların verildiyini, Muxtar Respublikada insan hüquqları üzrə müvəkkilin (ombudsmanın) təsis edildiyini iclas iştirakçılarının diqqətinə çatdırmışdır.

Ali Məhkəmənin sədri Ali Məhkəmə, muxtar respublikanın şəhər, rayon məhkəmələri tərəfindən 2005-ci ildə baxılan işlər barədə geniş məlumat vermiş, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı bu məhkəmələr tərəfindən buraxılmış nöqsanları sadalayaraq, gələcəkdə həmin nöqsanların aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlər görülməsinin vacibliyini vurğulamışdır.

Çıxışdan sonra iclas iştirakçıları məruzə ətrafında müzakirələr aparmışlar.

İclasın sonunda Ali Məhkəmənin Rəyasət Heyətinin qərarı qəbul olunmuşdur.

Qərarda öz səlahiyyətləri daxilində Ali Məhkəmə, şəhər, rayon məhkəmələrinə 2005-ci ildə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı buraxdıqları nöqsanların 2006-cı ildə aradan qaldırılması ilə bağlı müvafiq tədbirlərin görülməsi tövsiyyə olunmuşdur.

02 fevral 2006-cı il tarixdə məhkəmə hüquq şurasının geniş iclası keçirilmiş, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri R.R.Süleymanov həmin iclasda iştirak etmişdir.

İclasda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi ilə bağlı 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmandan irəli gələn vəzifələr müzakirə olunmuşdur.

İclasda çıxış edən Məhkəmə Hüquq Şurasının sədri Ədliyyə Naziri Fikrət Məmmədov dövlət başçısının təşəbbüsü ilə «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» və «Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında» Qanunlarda əsaslı dəyişikliklər edilməsi, məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi ilə bağlı Fərmanın imzalanmasından sonra məhkəmə islahatlarının keyfiyyətə yeni mərhələyə keçdiyini bildirmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri R.R.Süleymanov çıxış edərək, Prezidentin həmin Fərmanı ilə bölgələrdə apellyasiya məhkəmələrinin yaradılmasının, iqtisad məhkəmələri sisteminin, həmçinin blokada şəraitində olan Naxçıvan Muxtar Respublikası məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsinin, eləcə də hakimlərin sayının

artırılmasının ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə xidmət edəcəyini bildirmiş, həyata keçirilən bu islahatlardan sonra yerli əhəlinin məhkəmələrə müraciət imkanlarının asanlaşmasını, ədalət mühakiməsinə inamın artmasını habelə bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafına, xüsusilə yerli hüquqşünasların işlə təmin olunmasına təkan verəcəyini qeyd etmişdir.

Şuranın iclasında Hakimlərin Seçki Komitəsinin məlumatı dinlənilmiş, hakimlərin intizam məsuliyyəti məsələsinə baxılaraq, fəaliyyətlərində kobud qanun pozuntularına yol verdiklərinə görə bir sıra hakimlər barəsində müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü İ.Ə.Əliyev Komitənin 02 fevral 2006-cı il tarixdə keçirilən iclasında iştirak etmişdir.

İclasda vakant hakim vəzifələrinə hakim olmayan namizədlərdən şifahi imtahanların keçirilmə gününün müəyyən olunması ilə bağlı məsələ müzakirə olunmuş və həmin imtahanların 03 fevral 2006-cı il tarixdən 09 fevral 2006-cı il tarixədək keçirilməsi qərara alınmışdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü İ.Ə.Əliyev qeyd olunan tarixdə şifahi imtahanların keçirilməsində iştirak etmişdir.

İmtahanların nəticələri elan olunduqdan sonra 11 fevral 2006-cı il tarixdə komitənin növbəti yığıncağı keçirilmiş və vakant hakim vəzifələrinə namizədlərin beş aylıq tədris kurslarına göndərilmələri qərara alınmışdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsində 10 fevral 2006-cı il tarixdə Ali Məhkəmənin, Hərbi, İqtisad, rayon, şəhər məhkəmələrinin sədr və hakimlərinin iştirakı ilə yığıncaq keçirilmişdir.

Yığıncaqda «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələrin edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 19 yanvar 2005-ci il tarixli fərmanı və 2006-cı ildə Məhkəmə hakimiyyəti qarşısında duran vəzifələr müzakirə olunmuşdur.

İclası geniş məruzə ilə açan Ali Məhkəmənin sədri Ramiz Süleymanov bildirmişdir ki, Məhkəmə hüquq islahatlarının davam etdirilməsini vacib sayan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 19 yanvar 2005-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə fərmanı məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi, məhkəmələrin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, habelə bu sahədə mövcud olan bəzi problemlərin aradan qaldırılması baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

İclasda çıxış edən Ali Məhkəmənin Mülki İşlər Üzrə Kollegiyanın sədri Ə.Allahverdiyev, Ordubad rayon məhkəməsinin hakimi H.Zülfüqarov, İqtisad məhkəməsinin sədri M.Əkbərov, Hərbi məhkəmənin hakimi Ə.Novruzov Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanının əhəmiyyətindən danışmış, ölkə başçısının məhkəmə hüquq islahatları prosesini daim diqqətdə saxlaması ilə Azərbaycanda digər inkişaf etmiş Avropa ölkələrində olduğu kimi insanların məhkəmə müdafiəsi hüququna tam təminat verən

müasir məhkəmə orqanları sisteminin bərqərar olacağına əminliyin daha da artdığını qeyd etmişlər.

Fərmanla bağlı verilən suallara Ali Məhkəmənin sədri və hakimləri tərəfindən ətraflı cavablar verilmişdir.

Ali Məhkəmənin sədri R.Süleymanov yığıncağa yekun vuraraq qeyd etmişdir ki, Muxtar Respublikanın məhkəmələri Prezidentin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanından irəli gələn vəzifələri əzmlə yerinə yetirməli, ədalət mühakiməsini həyata keçirən zaman vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına həssaslıqla yanaşmalı, onların məhkəmələrə inamının artırılması üçün qüvvə və bacarığını əsirgəməməlidirlər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri R.R.Süleymanov Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixdə keçirilən növbəti iclasında iştirak etmişdir.

Plenum iclasının gündəliyində duran məsələ «Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı» «İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» «Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında» qərar layihəsinin müzakirəsi olmuşdur.

Müzakirələrdə iştirak edən Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri R.R.Süleymanov qeyd olunan qərar layihəsinə bir sıra əlavə və dəyişikliklərin olunması ilə bağlı təkliflər irəli sürmüşdür.

Belə ki, Ali Məhkəmənin sədri Plenumun qərar layihəsində Avropa konvensiyasının tətbiqi məsələləri ilə bağlı ümumi xarakterli mülahizələrə daha çox yer verildiyini, belə mülahizələrlə yanaşı, ədalət mühakiməsinin nisbətən çox təsadüf edilən təcrübi problemlərinin Avropa Konvensiyasının normaları kontekstində həll edilməsinə həsr olunan konkret tövsiyələrin qərar layihəsinə daxil edilməsinin məqsədəuyğun olduğunu iclas iştirakçılarının diqqətinə çatdırmışdır.

Plenumun iclasında qərar layihəsindən başqa bir sıra məsələlər də müzakirə olunmuş, konkret mülki və cinayət işlərinə baxılmışdır.

Sonra müzakirə olunan məsələlər və baxılan işlər barədə qərarlar qəbul edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsində 20 aprel 2006-cı il tarixdə Ali məhkəmənin Rəyasət Heyətinin iclası olmuşdur.

İclası Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin sədri Ramiz Süleymanov açaraq 18 aprel 2006-cı il tarixdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisində keçirilmiş «Naxçıvan Muxtar Respublikasında narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə sahəsində görülən tədbirlər, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Narkomanlığa və Narkotik vasitələrin Qanunsuz Dövriyyəsinə Qarşı Mübarizə üzrə Komissiyasının 2006-cı il üçün Təbirlər Planı haqqında» müşavirə ilə bağlı iclas iştirakçılarına məlumat vermişdir.

Sədr müşavirə zamanı Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri Vasif Talibovun muxtar respublikada narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə sahəsində indiyədək görülmən tədbirlər və bu sahəyə gələcəkdə diqqətin artırılmasının vacibliyi ilə bağlı söylədiyi fikirləri iclas iştirakçılarının diqqətinə çatdırmış, qəbul olunmuş tədbirlər planına uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin üzərinə düşən vəzifələrdən danışıbmışdır.

İclasda çıxış edən Rəyasət Heyətinin üzvləri Muxtar Respublikada narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı əhalinin maarifləndirilməsi məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsi tərəfindən indiyədək bu sahədə aparılmış işlər və həyata keçirilmiş tədbirlər barədə məlumat vermiş, gələcəkdə bu istiqamətdə görülmək işlərlə bağlı müvafiq təkliflər irəli sürmüşlər.

İclasın sonunda 18 aprel 2006-cı il tarixdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisində keçirilən müşavirə zamanı qəbul olunmuş Tədbirlər Planına uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasında narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə sahəsində Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin 2006-cı il üçün tədbirlər planının hazırlanması barədə qərar qəbul olunmuşdur.

Məhkəmə Hüquq Şurasının 01 may 2006-cı il tarixdə Bakı şəhərində növbəti iclası keçirilmiş, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri Ramiz Süleymanov həmin tədbirdə iştirak etmişdir.

İclasda hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi qaydası haqqında təlimat layihəsi müzakirə olunmuş, qiymətləndirmə aparılarkən peşəkarlıqla yanaşı yüksək insani keyfiyyətlər, o cümlədən mənəvi təmizlik, ədalətlik və qərəzsizlik, insanlara qayğılı münasibət kimi meyarların əsas götürülməsi zərurəti xüsusi vurğulanmışdır.

İclasda həmçinin dövlət başçısının məhkəmələrdə əmək və icra intizamına ciddi əməl olunması, süründürməçilik hallarının aradan qaldırılması barədə tapşırıqlarının icrası üzrə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən keçirilmiş məhkəmə monitorinqinin nəticələrinə baxılmış, qeyd olunmuşdur ki, ötən il monitorinq nəticələri üzrə aşkar edilmiş pozuntuların hakimlərin iştirakı ilə Məhkəmə Hüquq Şurasının iclasında geniş müzakirə olunmasına baxmayaraq, təkrar monitorinq nəticəsində bəzi hakimlər tərəfindən əmək və icra intizamının pozulması, işlərə xüsusi geyimdə və iclas zalında deyil, aşkarlıq prinsipini pozmaqla xidməti otaqlarda baxılması, habelə digər nöqsanlara yol verilməsi aşkar edilmişdir.

Kobud qanun pozuntularına yol verdiklərinə görə Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən 10 nəfər hakim barəsində intizam icraatı başlanılmışdır. Bəzi hakimlər barəsində əvvəllər başlanılmış intizam icraatlarına baxılmışdır. Fəaliyyətlərində qanunvericiliyin tələblərinin pozulması hallarına yol verdiklərinə görə Ağır Cinayətlərə dair İşlər Üzrə Azərbaycan Respublikası Məhkəməsinin hakimləri Azər Orucov və Həsən Əhmədov intizam məsuliyyətinə cəlb edilmiş, Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin mülki işlər üzrə kollegiyasının sədri Asif Allahverdiyev isə intizam məsuliyyətinə cəlb olunmaqla, fəaliyyəti qeyri-qənaətbəxş hesab edilmiş, o, kollegiya sədri vəzifəsinin icrasından azad olunmuşdur.

Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin sədri Ramiz Süleymanov Şuranın iclasında yuxarıda qeyd olunan məsələlərin müzakirəsində və həmin məsələlər üzrə qərarların qəbul edilməsində iştirak etmişdir.

MEHMAN ALLAHVERDİYEV
*mətbuat və ictimaiyyətlə
əlaqələr üzrə baş məsləhətçi*